This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

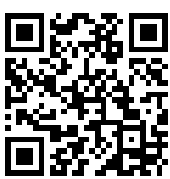

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

KARL WARBURG

SVENSK LITTERATURHISTORIA

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSK

LITTERATURHISTORIA

I

SAMMANDRAG

LÄROBOK FÖR SKOLOR OCH SJÄLFSTUDIUM

AF

KARL WARBURG
PROFESSOR VID GÖTEBORGS HÖGSKOLA

ILLUSTRERAD UPPLAGA

(TILL TEXTEN LIKA MED FJÄRDE, OMARBETADE UPPLAGAN)

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Digitized by Google

A o V 309

STOCKHOLM 1894
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Digitized by Google

FÖRORD.

Den fjärde upplagan af denna lärobok framträder härmed åter i ett något omarbetadt skick. Vid den revision arbetet undergått har författaren haft tvenne ögonmärken: att å ena sidan låta resultaten af egna och andras forskningar på det litteraturhistoriska området komma arbetet till godo, så att det måtte hålla sig på höjd med vetenskapens nutida ståndpunkt, å andra sidan att tillse, att dess hufvudkarakter, plan och uppställning icke onödigtvis ändrades. Bortsedt från enstaka omflyttningar (exempelvis Wivallius, Triewald) är också uppställningen oförändrad; däremot har arbetet i enskildheter genomgått en grundlig omarbetning, hvartill medverkat, att jag, sedan senaste upplagan utkom, i och för föreläsningar har haft anledning närmare sysselsätta mig med ämnet i hela dess vidd. Detta torde särskildt vara märkbart på framställningen af tiden före 1718 och efter 1809 samt på inledningen.

De utvidgningar, som å vissa punkter varit nödvändiga, hafva motsvarats af inskränkningar å andra håll för att undvika ökandet af skolkursens omfång.[1] Upprepas må, hvad som framhållits i föregående upplagor, att det *icke* är meningen, att notiserna om den nyaste litteraturens representanter skola ingå i själfva skolkursen, ehuru de icke lämpligen böra saknas i en svensk litteraturhistoria.

[1] Om slutsiffran på sidotalen förefaller något högre, beror det på att i denna upplaga i pagineringen ingått inledningen, under det den förut varit särskildt numrerad.

Digitized by Google

Denna fjärde upplaga utkommer samtidigt illustrerad och oillustrerad, i det närmaste likalydande men i förra fallet försedd med porträtt och facsimiler, i ändamål att läsaren äfven genom bild må erinras om svenska skriftställare och svenska skrifter.

Göteborg, 1894.

Karl Warburg.

Digitized by Google

INLEDNING.

Med ett folks **litteratur** förstår man sammanfattningen af alla de skrifter, i hvilka detta folks andliga odling och utveckling gifvit sig uttryck.

Man skiljer — alltefter ämnenas art — mellan olika slag af litteratur, såsom t. ex. den *vetenskapliga* litteraturen, den *religiösa* litteraturen, den *politiska* litteraturen, den *sköna* litteraturen eller *poesien*.

Litteraturhistorien i vidsträcktaste mening är redogörelsen för hela litteraturens utveckling och såsom sådan en viktig del af kulturhistorien. I det följande komma vi emellertid att fatta litteraturhistorien i en mera inskränkt betydelse och sålunda icke att sysselsätta oss med de bokalster, som uteslutande tillhöra den egentliga *facklitteraturen* (såsom den speciellt vetenskapliga, speciellt religiösa, speciellt politiska litteraturen o. s. v.), utan komma att hufvudsakligen behandla den s. k. *nationallitteraturen*, d. v. s. de på svenska språket affattade litterära alster, i hvilka nationens egendomligheter företrädesvis kunnat göra sig gällande och hvilka kunnat komma en större del af nationen till godo. Hit höra då i främsta rummet alla alster af *diktkonst*, vare sig de äro affattade på vers eller prosa, samt vidare äfven annan litteratur, som, på grund af innehåll och framställningssätt, kunnat tillgodogöras af den bildade allmänheten inom det svenska språkområdet. Af lätt insedda skäl räknas till det senare

Digitized by Google

slaget en stor del af den *historiska* litteraturen. Däremot falla vissa vetenskaper, t. ex. matematik, medicin, m. fl., utom nationallitteraturen; de kunna svårligen blifva element af den allmänna bildningen, ej heller kunna de framställas så, att språkets behandling för dem är af väsentlig betydelse. Dock gifves här ingen bestämd gräns, då tvärt om nationallitteraturen alltmer och mer sträfvar efter att tillägna sig delar af facklitteraturen.

Skaldekonsten eller **poesien** skapar med språket såsom framställningsmedel för läsarens eller åhörarens *fantasi* en förklarad bild af den inre eller yttre verkligheten.

Poesien kan använda så väl *vers* (bunden stil) som *prosa* (obunden stil).

Poesien är en af de sköna konsterna.

De öfriga konsterna äro: *de bildande konsterna* (arkitektur, skulptur och måleri), hvilka vända sig till människans sinnliga åskådning och verka för ögat genom ett yttre materials *form* och *färg*, samt *musiken*, hvilken vänder sig till människans känslolif och verkar för örat genom *tonen*.

I afseende på framställningssättet delas skaldekonstens alster i tre slag: *lyriska*, *episka* och *dramatiska*, allt eftersom författaren företrädesvis ger uttryck åt sin känslostämning eller berättar en händelse såsom förfluten eller skildrar en handling genom att låta olika personer uppträda såsom handlande och talande.

Dock äro dessa diktarter icke strängt åtskilda från hvarandra; öfvergångsformer finnas, och dessutom kan t. ex. en lyrisk dikt vara inlagd i en episk eller en dramatisk; i ett drama kan förekomma en episk berättelse; i en lyrisk eller episk dikt kunna direkta dramatiska samtal vara inväfda o. s. v.

Digitized by Google

I. **Lyrik.** I lyriken uttalar skalden i sitt eget eller en annans namn känslostämningar.

Lyriken använder nästan alltid versform, ehuru det, i synnerhet i förra århundradet, förekommit ett slags »lyrisk prosa», som emellertid närmast måste betraktas såsom en afart.

Det finnes många olika slag af lyriska dikter, men de kunna lämpligen sammanfattas under tre hufvudgrupper: *hänförelsens lyrik*, *den omedelbara känslans lyrik* och *betraktelsens lyrik*.

1) I *hänförelsens* eller *lyftningens* lyrik är känslan uppåtvänd, skalden uttrycker sin hänförelse för något upphöjdt föremål, stora gudomliga, universella eller fosterländska idéer o. d.

a) *Hymn* kallas en dylik dikt, om det är en gud, en guds handlingar eller de eviga makter, af hvilka människan känner sig beroende, som besjungas. Man har äfven gifvit namnet hymn åt kväden, som i samma anda prisa andra upphöjda föremål, såsom fosterlandet o. d. Hymnens folkligaste form är *psalmen*.

Inom den grekiska korlyriken var bl. a. Pindarus hymnsångare; hvad vi äga kvar af hans hymner äro sånger till segervinnarne vid nationalfesterna. En annan åldrig hymnform förekommer i Gamla testamentet (i Esaias' sånger, i Jobs bok, Davids psalmer). Vidare må erinras om medeltidens kyrkosånger af Ambrosius, Prudentius, Tomas af Celano m. fl., om Luthers, Gerhardts, Spegels, Wallins psalmer samt om hymner till fosterlandet af Talis Qvalis och Wennerberg.

b) *Ode* kallades under antiken i allmänhet en sångbar lyrisk dikt (Sapfo, Horatius). I den moderna poetiken förstås åter med *ode* en lyrisk dikt, som besjunger stora, universella idéer, makter och personligheter.

Exempel på *odediktare:* Horatius (Carmen saeculare): Klopstock, Goethe, Schiller (An die Freude); Victor Hugo; Byron (Napoleon); Kellgren (Ode till sällheten), Leopold, Oxenstierna (Hoppet), Stagnelius (Till aftonstjärnan och Endymion).

c) Med *dityramb* förstods ursprungligen en sång till vingudens ära; numera begagnas detta namn för sånger, affattade i oregelbundna strofer, hvilka flamma af stark inspiration och som i hänförda ordalag prisa vare sig lifvets njutningar eller öfversinnliga, himmelska intryck.

Ex. på *dityrambdiktare:* Goethe, Schiller; norrmannen Wergeland; svenskarne Bellman, Tegnér (slutet af »Svea» och Solsången), Stagnelius (Gläd dig, o yngling), Nybom (Fatta kristallen).

2) **Den omedelbara känslans lyrik: sången** och den **enkla lyriska dikten** är den poetiska framställningen af en innerlig, inåtvänd känsla eller stämning, som skalden tolkar i en enkel, sammanträngd

Digitized by Google

och lätt form, vanligen i lika byggda rytmiska strofer. Det folkligaste namnet på sången är »visa», ett namn, som i synnerhet brukas om de sånger, hvilka vunnit vidsträckt spridning och tillägnats af vida kretsar. Sångens ämnen äro af mångfaldiga slag. Den besjunger fäderneslandet, kärleken, naturen, lifvet, döden, sällskapsglädjen, drufvan, olika yrkesfröjder o. s. v.

Exempel på diktare: Alceus, Sapfo, Anakreon; Horatius; Walter v. d. Vogelweide; Burns; Byron, Moore; Béranger, Victor Hugo; Goethe, Tieck, Heine, Rückert; Puschkin; Oehlenschläger, Kristian Winther; Wergeland, Welhaven, Björnson; Wivallius, Lucidor, Runius, Dalin, fru Nordenflycht, Bellman, Kellgren, Franzén, Valerius, Wallin, Atterbom, Tegnér, Geijer, Stagnelius, Runeberg, Böttiger o. fl.

3) **Betraktelsens lyrik: »tankepoesien».** Här gifver reflexionen öfver den känsla, som fyller skalden, sin prägel åt dikten, som framställer poetiska tankar i en kedja af sammanhängande bilder.

Till denna grupp hör främst **elegien.** Med elegi förstods ursprungligen i Grekland (Tyrteus, Mimnermos m. fl.) en betraktande dikt i allmänhet, under det att man numera härmed afser en klagodikt, i hvilken uttryckes en mild, vemodsfull stämning, född af saknad eller längtan efter något för sångaren dyrbart föremål.

Författare: romarne Tibullus, Propertius och Ovidius; Victor Hugo (»Feuilles d'automne»); Goethe (»Römische Elegien»); Stagnelius, Malmström (Angelika), Edvard Bäckström m. fl.

Till elegien sluter sig ock »**epigrammet**» i antik mening, en sinnrik skrift utan den satiriska udd, som kännetecknar det moderna epigrammet (se sid. 10). Vidare räknas till betraktelsens lyrik en stor del **moderna reflexionsdikter** (»tankelyrik»), allvarliga **festsånger** m. m. En del af dessa har mer eller mindre *lärodiktande* syfte (se nedan!).

Författare af reflexionsdikter äro bl. a.: Schiller (t. ex. »Spaziergang»); engelsmännen Thomson, Young, Byron; Lamartine (Méditations); Bergklint (Den blinde), Gyllenborg, Wallin (Dödens ängel), Tegnér (Sången, Det eviga, Fridsröster, festsånger m. fl.), Stagnelius, Vitalis, Viktor Rydberg.

Till betraktelsens lyrik höra också vissa smärre, ursprungligen sydromanska diktformer (*sonett*, *canzone* o. d.), i hvilka hänsynen till det rent formella spelar en väsentlig roll och i viss mån återverkar på innehållets art samt gör dikten mera reflekterad, mindre omedelbar.

Sonettskalder: Petrarca; Ronsard; Shakspere; Atterbom, Nicander, Böttiger, Snoilsky.

På öfvergång från lyrik till epik står en mellanform: **romansen** och **balladen,** korta berättande dikter, som fram-

Digitized by Google

träda i lyrisk, sångartad form och äro genomdränkta af lyrisk stämning.

Benämningarna romans och ballad brukas ofta om hvarandra, så att gränsen är sväfvande. Med romans har man emellertid velat förstå en dikt, i hvilken det berättande elementet är öfvervägande, den är klarare, lugnare, medan i balladen hufvudvikten hvilar på stämningen, den är rörligare, ängsfullare, mera lyrisk.

Flertalet *folkvisor* äro romanser och ballader; af nyare skalder, som upptagit romans- och balladformen, märkas: Bürger (Leonore), Goethe (Erlkönig och König v. Thule), Schiller (Toggenburg), Heine (Lorelei), Uhland (Des Sängers Fluch); Walter Scott; Geijer (Kolargossen, Vikingen), Tegnér (vissa af Fritiofs-romanserna), Afzelius (Näckens polska), Stagnelius (Näcken, Fiskaren m. fl.), Runeberg (vissa af Fänrik Ståls sägner), Malmström (Hvi suckar det så tungt uti skogen?) m. fl.

II. **Epik.** I epiken framställes i berättande form en tilldragelse såsom förfluten. Detta kan ske antingen på *vers* (epos eller hjältedikt, versifierad berättelse o. s. v.) eller på *prosa* (roman eller novell). I epiken träder författarens person i bakgrunden; han endast *berättar* en följd af händelser, hvilka organiskt utveckla sig ur hvarandra.

1) **Epik i versform.**

Här är först att märka de olika nationernas **folkepos**, hjältedikten i egentlig mening, som på ett naivt sätt skildrar en följd af storartade tilldragelser från en öfver det vanliga upphöjd värld, vanligtvis från folkens sagotid. Typiska för detta epos äro de grekiska forndikterna *Iliaden* och *Odysséen* af den mytiske skalden »Homerus», som så till sägandes utgöra »kanon» och den oupphinneliga urbilden för episk poesi; antagligen alster af flera släktleds diktning.

Andra folkliga hjältedikter äro de stora indiska epopéerna, den tyska medeltidsdikten *Niebelungenlied* (fr. omkr. 1200), som behandlar samma ämneskrets som den isländska *Eddans* hjältesånger, den finska *Kalevala*-sången, den anglosaxiska *Béowulfs*-dikten och de gamla gaeliska sånger, som legat till grund för Macphersons *Ossian*.

Viktiga episka alster äro ock de nordfranska **riddardikterna**, af hvilka sången om *Roland* är den äldsta och märkligaste.

Bland de olika slag af *konstepos*, som framträdt, märkes först den **latinska epopéen**, *Vergilius' Eneid*, som är en reflekterad efterbildning efter det homeriska mönstret. Efter Vergilius hafva åter

Digitized by Google

senare tiders författare (under 1500—1700-talen) behandlat historiska eller föregifvet historiska ämnen (gärna med öfvernaturliga väsen såsom ingripande) i den **»klassiska epopéen»** (äfven kallad pseudoklassisk) med Tasso (Befriade Jerusalem), Camoëns (Lusiaderna), Voltaire (Henriaden) o. a. såsom målsmän.

Den **romantiska hjältedikten** upptager åter något ämne ur riddarlifvet eller ur folksagan, gärna med kärleken såsom hufvudmotiv. (Ariosto: Rasande Roland; de båda tyska medeltidsskalderna: Wolfram v. Eschenbach och Gottfried v. Strassburg, Wielands Oberon. Hit kunna ock närmast räknas Oehlenschlägers Helge, Tegnérs Fritiofs saga, Runebergs Fjalar.)

Det **religiösa epos** begagnar troslärans gestalter såsom självständiga hjältar. De berömdaste diktverken äro här: italienaren Dantes (f. 1265 † 1321) Divina Commedia; engelsmannen Miltons Det förlorade paradiset och tysken Klopstocks Messias.

Det **borgerliga epos** skildrar ämnen ur den borgerliga sammanlefnaden, ofta med idyllisk (se härom sid. 9) anstrykning (Voss' »Luise», Goethes »Herman och Dorotea»; Tegnérs »Nattvardsbarnen», Runebergs »Älgskyttarne» och »Hanna».

Ett egendomligt slag af epos är den **komiska hjältedikten,** som tager sitt ämne på ett skämtsamt sätt, oftast genom ett parodierande, förvändande af den stora hjältedikten, i det man tillämpar dess stora uttryck på hvardagslifvets små förhållanden (ex. den grekiska forndikten »Grodornas och råttornas krig»; engelsmannen Popes »Lockrofvet»; fransmannen Boileaus »Sångpulpeten»; Holbergs »Peder Paars»; Rudbecks »Boråsiaden»).

Utom dessa episka dikter märkas i synnerhet inom nyare tiders litteratur ett stort antal versifierade **poetiska berättelser,** hvilka upptaga någon enskild episod ur den borgerliga sammanlefnaden, ur landtlifvet, ur krigslifvet, ur äfventyrslifvet o. s. v.

Ex.: Walter Scotts »Sjöjungfrun», Moores »Lalla Rookh», Byrons Poetiska berättelser (Giaurn, Bruden från Abydos m. fl.); Tegnérs »Axel», Runebergs »Nadeschda» samt de flesta af Fänrik Ståls sägner m. fl.

Någon gång kan denna poetiska berättelse rent af utvidga sig till en bred »roman i vers». (Ex.: Byrons »Don Juan»; Paludan-Müllers »Adam Homo».)

---

2) **Epik i prosaform.**

a) **Prosaromanen** skildrar med bredd och utförlighet ett helt lifs utveckling genom en sammanhängande följd af tilldragelser och

Digitized by Google

gifver därigenom också ofta en bild af samhällslifvet i dess helhet, sedt från någon viss sida. Hufvudintresset i en roman beror antingen på det spännande uti de omtalade händelserna eller — och detta är ett högre slag af romaner — på det djupgående och träffande i den psykologiska framställningen af personernas karakterer och dessa karakterers utveckling. Romanen kan antingen upptaga ett ämne ur samtidens lif eller ur förflutna tiders historia (»historiska romaner»). För öfrigt har man äfven under äldre tider (1300—1600-talet) med förkärlek odlat ett slags fantastiska »riddarromaner», »heroiska romaner» och »herderomaner».

Utmärkta romanförfattare: spanioren Cervantes (född 1547, † 1616 »Don Quijote»); engelmännen De Foe (»Robinson Crusoe»), Richardson, Fielding, Smollet, Goldsmith (alla fem på 1700-talet), och i vårt århundrade: Walter Scott (historiska romaner), Bulwer, Dickens, Thackeray; italienaren Manzoni; fransmännen Rabelais (på 1500-talet), Victor Hugo, Georges Sand, Dumas d. ä., Balzac, Flaubert, Zola, Daudet; tyskarne Goethe, Tieck, »Jean Paul», Auerbach, Spielhagen; ryssarne Turgénjef, Dostojefsky, Tolstoj; danskarne Ingemann (historiska romaner), fru Gyllembourg, Goldschmidt, J. P. Jacobsen; svenskarne Cederborgh, Fredrika Bremer, Livijn, fru Carlén, Almqvist, Crusenstolpe, Wetterbergh, Viktor Rydberg m. fl.

b) **Novell** kallas en prosaberättelse, som skildrar någon enskild märkvärdig tilldragelse i en eller flera personers lif. Novellen påkallar i allmänhet en trängre ram än den mera utförliga romanen. En särskild art af noveller äro de på senare tiden framträdande »byhistorierna» med ämnen ur bondelifvet.

(Novellförfattare: Boccaccio; Cervantes; Tieck, Auerbach, Fritz Reuter, Paul Heyse; Björnson; Almqvist, Blanche.)

c) **Sagan** eller **sägnen** behandlar — vanligen i prosaform — underbara tilldragelser, i hvilka ofta öfvernaturliga, af folkfantasien skapade väsen spela en stor roll. De sägner, som framställa underbara tilldragelser knutna till något helgon, kallas »*legender*».

Utmärkta sagoförfattare och sagosamlare: Jonathan Swift (»Gullivers resor»); Charles Perrault; bröderna Grimm (samlare); H. C. Andersen; Asbjörnsen och Moe (samlare).

III. **Dramatiken.** I dramatiken framställes en handling såsom omedelbart närvarande, genom flera olika talande och handlande personer, inför läsarens eller åskådarens egna ögon. De flesta dramer äro afsedda att uppföras (spelas) på en teater; andra äro åter endast »läsdramer». Dramat innehåller både episka och lyriska element, det skildrar en förfluten händelse men framställer den såsom

Digitized by Google

närvarande genom uttalanden af själfva de handlande personerna. Formen kan vara så väl vers som prosa. Äfven blandning af bunden och obunden stil finnes i vissa dramer (t. ex. Shaksperes).

Motsatsen mellan det tragiska och komiska, som äfven förekommer inom öfriga diktarter, framträder skarpast inom dramat och har alltsedan antikens dagar orsakat dettas indelning i *tragedi* och *komedi*, hvartill sedan uppstått en tredje förmedlande art, det allvarliga skådespelet med lyckligt slut.

1) **Tragedien** eller **sorgespelet** behandlar ett allvarligt ämne med sorglig utgång, i det att tragediens hjälte dukar under för förhållandenas makt, antingen därför att han förgripit sig på den sedliga världsordningen eller att i hans bröst uppstått en konflikt mellan tvenne berättigade sedliga makter och att han ensidigt gjort sig till målsman för endera af dessa.

Utmärkta författare på detta område äro bl. a. grekerna Eschylus, Sofokles och Euripides; romaren Seneca; engelsmannen Shakspere (f. 1564 † 1616); spaniorerna Calderon och Lope; italienaren Alfieri; fransmännen Corneille, Racine, Voltaire och Victor Hugo; tyskarne Lessing, Schiller, Goethe och Heinrich von Kleist; dansken Oehlenschläger; norrmännen Ibsen och Björnson. Bland svenska författare, som arbetat i denna diktart, märkas Leopold, Stagnelius, Nicander, Beskow, Börjesson, Runeberg, Wecksell, Strindberg.

2) **Komedien** eller **lustspelet** framställer på ett skämtsamt och roande sätt lifvets förvecklingar och komiska karakterer samt åsyftar alltid ett lyckligt slut. Med hänsyn till den sida, hvarifrån ämnet uppfattas, indelas komedien i *situationskomedi* och *karaktерskomedi*, allt eftersom det komiska mera utvecklas ur ödets spel, i hvilket slumpen och intrigen korsa hvarandra, eller ur de komiska karaktererna.

Författare: greken Aristofanes; romarne Plautus och Terentius; spaniorerna Lope, Calderon och Moreto; engelsmännen Shakspere och Sheridan; fransmännen Molière, Beaumarchais och Scribe; italienarne Goldoni och Gozzi; tyskarne Lessing och H. v. Kleist m. fl.; norrmannen-dansken Holberg; danskarne Heiberg, Hertz och Hostrup; norrmännen Ibsen, Björnson; svenskarne Gustaf III, Hallman, Kexel, Envallsson, Blanche, Jolin, Hedberg m. fl.

3) **Det allvarliga skådespelet med lyckligt slut** (»dramen») är en diktform, som arbetat sig fram vid sidan af tragedien och lustspelet. Det behandlar gärna en allvarlig, till och med tragisk konflikt inom det borgerliga lifvet, hvilken dock finner en lycklig lösning. Framstående estetici anse emellertid dessa skådespel höra antingen

Digitized by Google

till den ena eller andra af de nämnda arterna och räkna dem till tragedien, ifall hufvudintrycket af dramat utgöres af hufvudpersonens allvarliga kamp, haus skuld och lidande, äfven om lidandet upphör och slutet blir lyckligt, men däremot till lustspelet, om konflikten är mindre djup och det lyckliga slutet liksom kastar sitt skimmer tillbaka öfver hela styckets grundstämning.

De flesta ofvannämnda dramatiska författarne hafva äfven skrifvit dylika skådespel. Bland nutida skådespelsförfattare märkas dessutom fransmännen Augier och Alex. Dumas d. y.

I en del stycken är *sång* inlagd. Tager denna ett mycket stort utrymme, kallas dramat »sångspel» eller »vådevill» (ett kortare sångspel). I dessa är dock det poetiska elementet afgjordt öfverordnadt det musikaliska. Om åter dramat blott tjänar såsom text för ett större musikverk, kallas det **opera**, en konstform, som emellertid endast i ringa mån kan räknas till poesien och som hufvudsakligen faller inom musikens område.

Bland öfriga oftare använda namn på diktarter torde böra märkas: **idyll, satir** och **didaktik.**

1. **Idyll.** Idyllisk säges en dikt (en visa, ett epos, ett drama) vara, när den skildrar enkla, naturliga lifsförhållanden, hvilka äro eller föregifvas vara fria från all förkonstling. Idylliska dikter låta gärna andens stora frågor slumra. En sådan dikt måste hämta sitt ämne antingen från folkens barndomstid eller från folkklasser, som lefva oberörda af det oroliga och bullrande kulturlifvet (landtbor, herdar).

Antika idyller äro t. ex. Teokrits' och Vergilius' i dialogisk form skrifna »Ekloger»; bland moderna märkas de idylliskt-episka dikterna Creutz' »Atis och Camilla», Goethes »Herman och Dorotea» och Runebergs »Älgskyttarne». I lyriken tager idyllen gärna form af herdekväde, en under föregående århundraden mycket omtyckt form.

2. **Satir.** Satirisk kallas en dikt, som i en skämtsam form angriper och gisslar samtidens skefheter, dårskaper och laster. Satiren, som, för att vara fullgod, bör hafva sitt ursprung ur en varm sedlig förtrytelse, begagnar oftast kvickhetens vapen för att kasta löje öfver den uselhet, som bestraffas. Någon gång är satiren **ironisk,** d. v. s. gör narr af något genom att (skenbart) berömma det för egenskaper, som det saknar, eller genom att låtsa loforda ynkligheten.

Digitized by Google

Satirförfattare af betydelse äro romarne Horatius, Juvenalis och Persius; fransmännen Rabelais, Boileau och Voltaire; engelsmannen Swift; tyskarne Wieland och Heine; norrmannen-dansken Holberg; dansken Baggesen; svenskarne Dalin, Kellgren, Leopold, fru Lenngren, Vitalis, Fahlcrantz, v. Braun m. fl.

En egendomlig form af satiren är **epigrammet** (i efter-grekisk mening), en kort dikt, i hvilken det satiriska samlar sig i en punkt, *udden*.

Epigramförfattare: romaren Martialis; tyskarne Lessing, Goethe, Schiller, Rückert; svenskarne Kellgren, fru Lenngren, Franzén, Tegnér.

3. **Didaktik.** *Didaktisk* eller *lärodiktande* kallas en dikt, som använder den poetiska formen för att inskärpa lefnadssanningar eller rent af meddela kunskap.

Lärodikten kan framträda så väl i lyrisk, episk som dramatisk form.

Lärodikten i *lyrisk* form står betraktelsens lyrik nära. I de flesta folks äldsta litteratur men i all synnerhet i Österlandet, förekomma små korta sentensartade dikter, **gnomer**, moraliska *tankespråk*, som gifva poetisk bild åt en abstrakt tanke.

När dylika tänkespråk sammanfattas i längre kedja, får man lärodikter sådana som den fornisländska Hávamál (efterbildad i Fritiofs sagas andra sång) eller senare tiders pärlband af vishetsregler: t. ex. Schillers »Worte des Glaubens» och »Worte des Wahns», Leopolds »Predikaren» och Fru Lenngrens skämtsamma »Några ord till min dotter».

Den äldsta, mest poetiska formen af *didaktisk epik* är **fabeln**, en berättelse, i hvilken djur uppträda såsom människor och genom sitt handlingssätt åskådliggöra någon allmän moralisk sanning, ofta med satirisk tillsats.

Fabeldikten blomstrade i Orienten (Indien, Arabien) och Forngrekland (»Esopus»), bearbetades i Rom af Fedrus; senare spriddes fabeldikten under medeltiden i Europa och fick sin klassiska bearbetning under 1600-talet i Frankrike af Lafontaine. Andra fabeldiktare äro tyskarne Gellert, Lessing; hos oss: Dalin, Gyllenborg, fru Lenngren. I Flandern och Nordtyskland utvidgade sig fabeln till ett längre djurepos om räfven, »Reineke Vos», hvilket i djurlifvets skrud gaf en satirisk återspegling af mänskliga intriger och som spriddes såsom folkbok.

Nära fabeln står **parabeln**, som gör någon af människans alldagliga sysselsättningar till symbol för en högre andlig sanning och som likaledes härstammar från Orienten.

(Bibelns böcker äro rika på parabler: t. ex. den rike mannen, som beröfvade den fattige mannen hans får, i Samuels andra boks kap. 12; »den förlorade sonen», o. s. v.)

Den *allegoriskt lärodiktande* berättelsen låter abstrakta begrepp eller naturkrafter uppträda såsom personer för att inskärpa någon sanning.

Digitized by Google

T. ex. Schillers »Jordens delning»; den af Leopold öfversatta dikten »Sorgens son».

Ett didaktiskt epos inom vår litteratur är Stiernhielms »Herkules».

Bland lärodiktande *dramer* märkes Lessings »Natan den vise», byggd på en gammal parabel om fördragsamheten mellan olika trosbekännelser.

En del didaktik är *rent undervisande* och faller då delvis utom poesiens gränser.

Den forngrekiske Hesiodus' »Verk och dagar» sammanför visa lefnadsregler med undervisning i åkerbrukskonst; Vergilius ger i sin Georgica en lärobok i landtbruk, som dock adlas till poesi genom älskvärda idylliska skildringar; Lucretius Carus skref ett filosofiskt system i versform; Horatius gaf en versifierad poetik (senare efterbildad af Pope, Boileau, Gyllenborg). I senare århundraden (under pseudoklassiska tiden) behandlade man de mest opoetiska kunskapsämnen i versform, hvilket ock var det enda, som skilde dikterna från rent vetenskaplig prosa.

I nära grannskap till den didaktiska poesien står den **beskrifvande** dikten, som söker att genom versifierade skildringar framkalla bilder af yttre föremål. Härvid kan dock poesien lätt gå in dels på prosans, dels på måleriets område och blifva ett »måleri i ord», hvilket mera tröttar än väcker en poetisk åskådning.

Åtskilliga författare, exempelvis engelsmannen Thomson och hos oss Oxenstierna, hafva alstrat vackra beskrifvande dikter.

Digitized by Google

Fornnordisk odling.

Vår kännedom om de hedniska svenskarnes skriftliga idrotter är icke stor.

Den bokstafsskrift, som de brukade, var *runskriften*. Denna skrift är icke af nordiskt ursprung utan har uppkommit genom lån från och ombildning af något bland de sydländska folkens alfabet. Runor ristade man på hvarjehanda föremål i olika syften — exempelvis för att angifva ägaren eller för att genom runornas magiska kraft utöfva trolldom —, men de flesta till vår tid bevarade runinskrifterna förekomma inhuggna på minnesstenar, resta öfver hädangångna. Till följd af sättet för inskriftens anbringande äro dessa runinskrifter vanligen mycket korta och innehålla oftast blott några få uppgifter om den man eller kvinna, till hvars minne stenen är rest, men lämna dock stundom antydningar äfven om historiska tilldragelser.

Runstenarna förekomma talrikast i Sverige. Endast ett fåtal härröra från hednatiden, största antalet är rest i början af det kristna tidehvarfvet.

Det språk, som användes å de svenska runstenarna mot slutet af hednatiden, är på det allra närmaste besläktadt med Norges och Danmarks samtida språk. De tre landens tungomål utgjorde vid hednatidens utgång egentligen endast olika brytningar af samma tungomål.

Digitized by Google

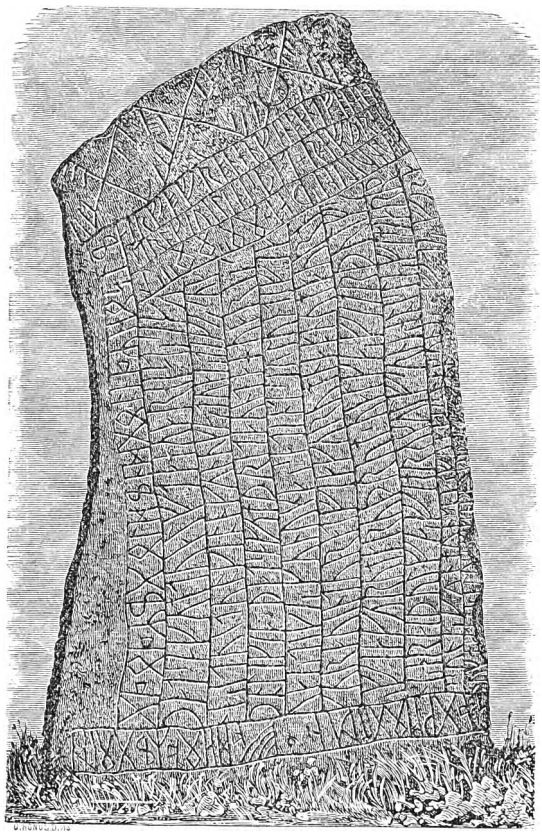

Rökstenen.

Runraden bestod i slutet af hednatiden och början af den kristna tiden af 16 runtecken:

ᚠ ᚢ ᚦ ᚬ ᚱ ᚴ; ᚼ ᚾ ᛁ ᛅ ᛋ; ᛏ ᛒ ᛚ ᛘ (slut-*r* eller *y*)

f u th o r k; h n i a s; t b l m

Genom tillägg af en punkt fick en och annan runa en något ändrad betydelse, t. ex.: ᚤ *y*, ᚵ *g*, ᛂ *e*.

Den märkligaste *svenska* runinskriften finnes på *Rökstenen* i Östergötland, hvilken runinskrift är affattad dels på vers, delspå prosa. Denna runsten, som antagligen är rest

Digitized by Google

på 900-talet, meddelar folkminnen om de bragder, en forntidshöfding utfört mot sina fiender.

Ett stycke af inskriften skulle i våra dagars språk lyda:

Sjöhjältars *dr*ott,
den *dr*istige höfding,
mäktade *k*ufva
Reidhafvets *k*ust.

På gotiske *f*ålen
märingars *f*ürste
nu sitter *r*ustad —
skölden i *r*em.[1]

Här, såsom fallet oftast är vid de i bunden form affattade runinskrifterna, användes den för fornnordiska skaldekonsten egendomliga vers, som kallas »*fornyrdislag*», hvars välljud ursprungligen berodde dels på regelbundna tonhöjningar med tillhörande sänkningar och dels på den så kallade *alliterationen* eller *stafrimmet*, hvarmed förstås upprepandet af lika ljud *i början* af enskilda ord.

De kortfattade runurkunderna från *Sveriges* hednatid äro emellertid af större intresse för språkvetenskapen och fornkunskapen än för litteraturhistorien, hvilken för Sverige egentligen icke kan anses börja förrän med medeltiden. Vi skulle svårligen kunna göra oss ett begrepp om förfädrens andliga odling, om vi icke kunde draga slutsatser från andra håll, hufvudsakligen från den *fornisländska* litteraturen, som, ehuru upptecknad först i kristen tid (från och med 1100-talet), innehåller talrika och ytterst värdefulla lämningar af hednisk diktning och hedniska myter samt skildringar af forntida odling och sedvänjor.

På det fjärran liggande *Island* hade nämligen bildat sig ett fjärde nordiskt rike. Då Harald Hårfagre grundlagt sin envåldsmakt i Norge, utvandrade under åren 870—930 till Island dels norska storbönder, som funno de nya förhållandena i hemmet olid-

[1] Man märke likheten med en strof i Tegnérs Rings drapa i Fritiofs saga. Denna likhet var för Tegnér omedveten, eftersom Rökstenen först blifvit tolkad efter hans död.

Digitized by Google

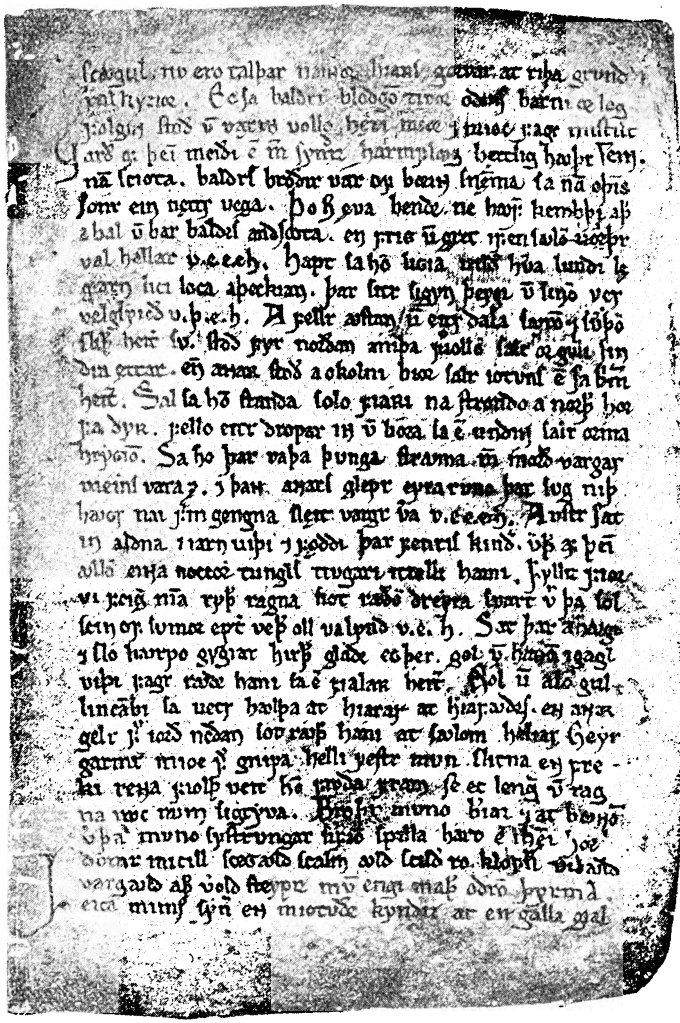

Blad ur den fornisländska Eddasamlingen.
(»Codex regius» i Köpenhamns k. bibliotek.)

liga, dels vikingar, som kortare eller längre tid hade uppehållit sig på Irland eller närliggande öar, och bildade på Island en fristat. Här bevarades till sena tider de litterära minnena från forntidens

Digitized by Google

lif, under det ett ovist nit och olyckliga tillfälligheter utplånat dem i Nordens öfriga land.

Det märkligaste alstret af den isländska forndiktningen är den samling af *guda- och hjältesånger*, som blifvit kallad »*Sämunds Edda*» (efter en isländsk präst, hvilken med orätt antogs hafva författat eller samlat dessa sånger) men som nu för tiden vanligen benämnes **den äldre eller poetiska Eddan.**

Redan den bekante författaren Snorre Sturleson (se nedan) hade under början af 1200-talet sammanfört en flock dylika sånger. Den samling, som nu bär namnet »den äldre eller poetiska Eddan», torde hafva tillkommit vid 1200-talets midt och blef funnen år 1643 på Island af en biskop. Denna handskrift (»Codex regius») förvaras nu i Köpenhamn.

Själfva de enskilda sångerna äro af olika ålder; enstaka delar af Hávamál torde vara från slutet af 800-talet; andra delar af samma sång samt Volundarkvida och Voluspá från förra hälften af 900-talet. Nästan alla de öfriga äro från 950 till 1050, om de också hvila på äldre förebilder i myter, sägner och sånger.

Man plägar indela dessa kväden i *gudasånger* och *hjältesånger*. Bland de förra märkas *Hávamál* — den höges, det är Odens sång —, som egentligen är en sammanfattning af flera dikter; särskildt märklig är den del, som omfattar en samling kärnspråk med sunda och ofta mycket djupsinniga lefnadssanningar, — samt *Voluspá* (Valans spådom), i hvilken en forntida sierska täljer sina syner om världens skapelse, utveckling, undergång och förnyelse.

Af *hjältesångerna* äro de, som omhandla *Sigurd Fafnesbane* och *Niflungarne*, de märkligaste. De röra sig kring en för germanska folk gemensam sagokrets, hvars ursprung torde kunna ledas till tiden för folkvandringarna

Digitized by Google

och som äfven behandlats i tyska forndikter (»Niebelungenlied»). Innehållet är djupt tragiskt.

Språkformen är den *norröna* (*norsk-isländska*) dialekten. Versslaget är allittereradt och gifver dikten en prägel af kraftig, manlig, ehuru något hård skönhet.

I Norge och på Island odlades äfven en mera konstlad diktning, som utmärkte sig för talrika omskrifningar. Bland de skalder, hvilkas namn gått till eftervärlden, må nämnas *Eyvind Finnsson* (kallad Skáldaspillir, antingen = skaldefördunklaren eller »plagiatorn») och *Egil Skallagrimsson.*

Den isländska **prosalitteraturens** viktigaste företeelse äro **sagorna.** »Saga» får här icke uteslutande tagas i sin nutida betydelse af dikt utan äfven i sin ursprungliga af historisk berättelse. En del af de isländska sagorna behandla emellertid mytiska och heroiska ämnen. Bland dessa märkas: *Volsungasagan*, som är en prosaisk omskrifning af gamla kväden, samt *Hervararsagan* (sägner om svärdet Tyrfing, med episoden om Hjalmar och Ingeborg). En saga med väsentligen diktadt ämne är också *Fritiofs saga*, som legat till grund för Tegnérs världsberömda sånger.

De *historiska* sagorna skildra tilldragelser, som timat i den historiska tiden, och behandla dels de nordiska landens, dels enskilda släkters eller deras stormäns öden.

Bland författare till dessa sagor är den mest berömde **Snorre Sturleson** († 1241), Islands ypperste prosatör, en snillrik och mäktig statsman. Honom tillskrifves redigerandet af det förträffliga historieverket »Norges konungasagor» eller *Heimskringla*, som med en anknytning till den nordiska gudaläran och den svenska *Ynglingaätten* skildrar Norges historia under sagotiden, hvarefter den verkligt historiska skildringen fortgår till år 1177.

Bland släktsagorna må nämnas *Egils saga* om skalden Egil Skallagrimsson (till hvilken sluter sig sagan om *Gunnlaug Ormstunga*) samt *Nials saga*, hvilka innehålla oskattbara bidrag till kännedomen om hednatidens samhällsskick och andliga odling samt gifva en trogen skildring af nordbons kraftfulla men oroliga lif i hemmet och i främmande land. De äga därjämte synnerligt stor förtjänst i ämnets anordning och i framställningssättet.

En annan viktig isländsk prosaskrift är den väsentligen af *Snorre Sturleson* författade s. k. **prosaiska Eddan,** äfven kallad **Snorres Edda,** som dels innehåller en redogörelse för de nordiska myterna och därigenom är en af hufvudkällorna för kunskapen om hednatidens världsåskådning, och dels utgör en handledning vid utöfvandet af norrön diktkonst.

Digitized by Google

Det kan tagas för gifvet, att äfven i Sverige förekommit numera försvunna mytiska *gudasånger*, likartade med de isländska, särskildt om Tor och Frö samt trollsånger m. m. Likaledes torde flera af de på Island bearbetade *hjältesägnerna* hafva behandlats i svenska stafrimmade kväden. Så hafva de sägner, som ligga till grund för sångerna om Sigurd Fafnesbane, här varit väl kända, såsom framgår af bildristningar å Ramsundsberget och Gökstenen i Södermanland.

De germanska sägnerna om Didrik af Bern synas äfvenledes hafva skildrats i svenska hjältekväden; likaså pekar en anglosachsisk forndikt om Beowulf på tillvaron af svenska folkdikter öfver vissa däri besjungna tilldragelser.

Under hednatiden tillkommo de första *landskapslagarna*, hvilka — åtminstone delvis — varit författade på stafrim efter samma metriska grunder som Rökstenens versinskrift och Eddan. De *nu* kända landskapslagarna äro dock från senare tid men bära spår af äldre former.

Digitized by Google

Katolska tiden

(1200—1521).

1. Öfversikt.

Med kristendomens predikande trängdes de gamla folkföreställningarna undan; de gamla gudarne nedsattes till onda makter, och allt hvad med deras dyrkan hade sammanhang, d. v. s. en god del af den hedna odlingen, betraktades såsom trolldom. Fastän gammal sed, gamla föreställningssätt och gamla lagar icke lätt kunde utplånas, så var dock sambandet mellan den forna, inhemska odlingen och den nya, som de kristna lärarne införde, mycket ringa. Det dröjde ock länge, innan någon ny, inhemsk litteratur kunde uppspira. Under den första katolska tiden står vår odling mera isolerad i förhållande till det öfriga Europa, men under folkungatiden, efter Skeninge möte 1248, varder Sverige en länk med i den europeiska kulturvärlden och knytes in i den påfliga hierarkiens system. Vår medeltids odling var i det stora hela en återklang från den sydeuropeiska riddartidens kulturlif, endast mindre starkt återgifvande dess grundtoner. Hvad bildningen vidkommer, leddes den hit genom kyrkan. Hon — »alla folks gemensamma moder» — var också vårdarinnan af vetenskaper och konster. De hade sin rot i henne och lefde genom henne. Icke blott den bildande konsten fann hos kyrkan sitt främsta och egentliga skydd, äfven musiken trädde i hennes tjänst, och från kyrka och kloster

Digitized by Google

utgick äfven den vetenskapliga undervisning, som medeltiden lämnade, i det att undervisningsanstalterna mestadels voro knutna vid katedralerna (»domskolor») och klosterstiftelserna, särskildt dominikanernas.

Den bokliga bildningen var hos de utmärktare af kyrkans män och jämväl hos en och annan af de högre ädlingarne för den tiden jämförelsevis stor. Många af de framstående männen i vårt land voro påverkade af tidens allmänna kultursträfvanden. Vetgiriga män från Norden uppsökte högskolorna i utlandet, såsom dominikanernas skola i Köln samt universiteten i Paris och senare i Prag och Nordtyskland. År 1477 grundlade ärkebiskop Jakob Ulfsson Uppsala universitet, som dock snart råkade i förfall. Af stor betydelse var birgittinordens verksamhet i Vadstena.

Medeltidslitteraturen utgick här som annorstädes mest från klostren. *Latinet* var de lärdas tungomål och nyttjades för vetenskapliga skrifter, liksom det också delvis användes såsom kyrkospråk (flera latinska hymner diktades af svenskar, t. ex. »Rosa rorans» af biskop Nils Hermansson). Den på svenskt språk skrifna litteraturen är — om lagverken undantagas — jämförelsevis torftig eller ter sig åtminstone så för vår tid. Ty då böcker vid denna tid spriddes genom afskrift och många handskrifter gingo förlorade vid den förstörelse, som under reformationstidehvarfvet drabbade klostren, hvilka ägde de förnämsta boksamlingarna, kan den svenska medeltidskulturen anses endast ofullständigt återspeglad i den litteratur, som finnes kvar.

Folkungatidens kultur var mera kosmopolitisk och »ridderlig», under unionstiden framskymta visserligen mera nationella och folkliga företeelser, men i det hela står denna tids svenska odling under folkungatidens, hvars religiösa litteratur särskildt har att förete mera ursprungliga författare.

Digitized by Google

Språket, som ursprungligen stått det norröna tungomålet helt nära, utvecklar sig nu till ett mera säreget svenskt tungomål, hvarvid det bortkastar en mängd böjningsändelser, förenklar böjningsformerna, utbyter diftonger mot enkla vokaler o. s. v. samt omdanar själfva språkförrådet, delvis genom inflytande från latinet och tyskan. Därtill kom ock under unionstiden verkan från danskan med dess vekare former.

---

2. Litteratur.

a) Samhällelig litteratur.

Landskapslagarna i den form, hvari vi nu äga dem, äro nedskrifna under 1200- och 1300-talen. De hade emellertid länge muntligen fortplantats — antagligen för bättre minnes skull affattade på vers (allitterationsrim) —, innan de upptecknades i skrift, och de nu kända upptecknings-arna äro ingalunda de äldsta. Landskapslagarna sträcka, såsom nämndt, sina rötter in i hednatiden. De innehålla en mängd ovärderliga upplysningar för kännedom af fornsvenskarnes skaplynne, seder och samhällsskick. De äro uttryck för den germanska folkandens, särskildt den nordiskt germanskas, uppfattning af lag och rätt och vittna om den provinsiella själfständighet, som landskapen hade, ehuruväl lagarna i sin nuvarande form just upptecknades vid den tid, då landskapsbegreppet var på väg att gifva vika för *riks*begreppet. Språket är kraftigt och bär en något mera ålderdomlig prägel, än som tillhör den tid, då lagarna nedskrefvos.

Den *äldre Västgötalagen* är den märkligaste och äldsta af dem alla; den redigerades under förra hälften af 1200-talet af lagman Eskil, Sturlesons samtida och gästvän. Jämte den må nämnas *Upplandslagen* (stadfäst 1296), *Östgötalagen* och *Gutalagen*.

Digitized by Google

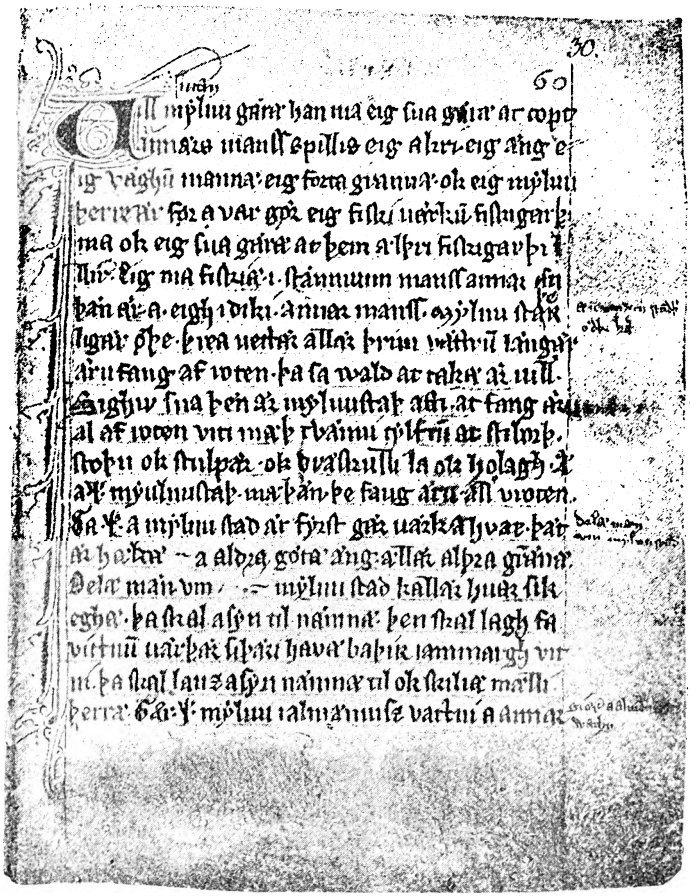

Ett blad ur äldre Västgötalagen.

(Den danska *Skånelagen* är från slutet af 1100-talet.) De flesta landskapslagarna affattades skriftligen i sin nu kända form under de första årtiondena af 1300-talet. Uttryck för riksenheten och för konungamaktens utvidgade betydelse var Magnus Eriksons Landslag (1347).

Um styrilsi kununga ok höfþinga (om konunga- och höfdingastyrelse) är en synnerligen märklig skrift, som genom en tillfällighet bevarats åt vår tid och som låter oss få

Digitized by Google

en aning om anden och stilen i de många medeltida verk af värde, hvilka otvifvelaktigt gått förlorade. Det är ett arbete, som gifver ett sammandrag af medeltidens stats- och samhällslära och som tillika innehåller en mängd lefnadsregler och umgängesråd. Skriften är hufvudsakligen en fri bearbetning af ett berömdt utländskt arbete och utmärker sig för manlig världsåskådning och sundt omdöme, hvartill komma stilens osmyckade värdighet och språkets renhet.

Författaren är okänd men lefde antagligen i början af 1300-talet.

b) **Religiös litteratur.**

En stor del af medeltidens litteratur är af religiös art, och *ett* författarenamn är här världsberömdt, Birgittas. Men före och jämte henne finnas andra namn af märklighet, exempelvis **Petrus de Dacia,** en gotländsk dominikanmunk (född omkring 1240 † 1289), som är berömd för sina på ypperligt latin skrifna, åskådliga skildringar af det unga kvinnliga helgonet Kristina von Stumbelen samt hennes underverk och som antagligen äfven är anordnare och öfversättare af det berömda *fornsvenska legendariet* (Skeninge klosterskolas verk), hvari samlats en mängd af medeltidens berömda helgonsägner; vidare magister **Mattias,** en skolastiker, den heliga Birgittas lärare, som torde vara den äldste svenske öfversättaren och uttolkaren af bibeln (Moseböckerna).

Den berömdaste medeltidsförfattaren är **Birgitta,** det första bildningens stornamn, som från Sverige utgått öfver världen, en djärf, fantasirik sierska, hvilken slutligen af kyrkan kanoniserats som helgon. Hennes ryktbara »*Uppenbarelser*» utgöra fromma, svärmiska utgjutelser, hvilka hon antager vara dikterade af Gud men som helt igenom bära prägeln af henne själf och hennes tid, uttala hennes

Digitized by Google

(Efter väggmålning af Carl Larsson.)

af mystiskt grubbel fyllda hopp, hennes längtan, sorg och glädje, fördomar och villfarelser, hennes kärlek till Kristus, såsom hvars brud hon betraktar sig, allt tolkadt i ett färgrikt och lifligt språk, uppfylldt med talrika och kraftiga bilder, ofta med uttryck af vidtgående naturalism. Såsom de flesta liknande verk lida dessa »uppenbarelser» af oreda och planlöshet. Ursprungligen nedskrifna på svenska, öfversattes de omedelbart till latin och återflyttades senare till svenska.

Birgitta, dotter till den utmärkte upplandslagmannen Birger Pedersson och Ingeborg af Folkungaslägten, föddes på Finsta gård i Uppland omkring 1303. Hon åtnjöt en för sin tid högst utmärkt uppfostran och var ingalunda främmande för praktiska värf, ja hon deltog till och med äfven med intresse i sin tids politiska sträfvanden. Hon sysselsatte sig redan i barnaåren med religiösa betraktelser och fick tidigt syner och uppenbarelser. Vid unga år blef hon gift med den adertonårige lagman Ulf Gudmarsson. Efter att hafva varit hofmästarinna vid sin frände Magnus Erikssons hof, mot hvars yppighet hon ganska myndigt ifrade, företog hon med sin make och ett stort följe en vallfärd till den helige Jakobs graf i Spanien, hvarvid Ulf gaf löfte att vid hemkomsten ingå i kloster, som ock skedde, då de båda togo sin bostad i Alvastra. I synnerhet efter mannens död (1344) greps hon ofta af en religiös hänryckning. Hon beslöt att stifta en egen klosterorden (birgittinorden), som skulle hafva sitt säte på det ställe, där nu Vadstena är beläget. År 1349 vandrade hon till Rom, som då likväl icke var påfvens residens (han bodde i Avignon). Hon stannade här i mer än 20 år ifrande för påfvens återflyttning. Efter att hafva gjort en pilgrimsfärd till Jerusalem dog hon 1373 i Rom samt förklarades för helgon.

I synnerhet från birgittinorden (klostren i Vadstena och Nådendal) utgick en viktig *öfversättningslitteratur* af bibelns böcker äfvensom *predikolitteratur*. Predikningarna

Digitized by Google

äro visserligen i allmänhet skrifna för prästerna på latin, ehuru de, när de höllos för folket, framsades på modersmålet; predikanterna (i synnerhet dominikanerna) använde i sina predikningar ofta populära sagor och anekdoter hämtade ur utlandets berömda *exempelsamlingar* och bidrogo härigenom väsentligen till folksagornas spridning från land till land.

c) **Historisk litteratur.** Den svenska medeltidens historiska litteratur tål ingen jämförelse med den isländska (Snorre Sturleson) eller den danska (Saxo); hvad vi äga är egentligen *rimkrönikor* samt några latinska verk mot medeltidens slut (af Ericus Olai, Johannes Magnus och Olaus Magnus), hvilka bära prägeln af kritiklös godtrogenhet.

Rimkrönikorna äro historiska berättelser, skrifna på knittelvers, en från Tyskland lånad parvis rimmad versform med fri meter och vanligen fyra höjningar. Deras poetiska värde är ringa, om än man här och hvar påträffar friska och lifliga skildringar, hvaremot de äro af stort historiskt intresse, såsom lämnande de första utförliga framställningarna af vår medeltids historia, oftast dock starkt partifärgade i någon viss riktning. Den viktigaste, *Gamla* eller *Erikskrönikan*, handlar om folkungastriderna till 1319 och är sannolikt skrifven samtidigt härmed. Författaren, som är en varm beundrare af hertig Erik, Magnus Ladulås' son, möjligen någon man i hans hof, skildrar entusiastiskt dennes ridderliga tapperhet. Närmast denna krönika i betydelse står *Nya* eller *Karlskrönikan*, som skildrar tiden 1389—1452.

d) **Poetisk litteratur.**

»**Drottning Eufemias visor**» kallas tre längre episka dikter på knittelvers, som behandla utländska riddarsagor ur medeltidens mest omtyckta sagokretsar. Dessa bearbetningar företogos (vid början af 1300-talet) på föranstaltande af

Digitized by Google

drottning Eufemia, Håkan Magnussons maka, såsom gåfva till hennes måg, den ofvannämnde hertig Erik Magnusson, möjligen af samme man, som skref Erikskrönikan.

De tre dikterna äro:

Herr Ivan Lejonriddaren, en kärleks- och äfventyrssaga, knuten till den berömda medeltidsdikten om konung Artus och riddarne af det runda bordet men som ytterst har sin rot i en gammal österländsk folksägen om den underbara källan; den är med mycken skicklighet öfversatt till vers från en norsk prosabearbetning af den utländska sagan;

Hertig Fredrik af Normandie, hvilken dikt numera endast finnes kvar i den nordiska bearbetningen men som antagligen är öfversatt från tyskan och hvilken liksom den förra upptager till behandling riddarlifvets djärfva och käcka sida;

Flores och Blanzeflor, som behandlar kärleken mellan en yngling och en flicka, hvilka ända från barnaåren älskat hvarandra och som trots skilsmässa och olyckor troget vårdat sin kärlek. Deras namn — Flores och Blanzeflor — blomma och hvitblomma, ros och lilja, antyda allegoriskt kärlek och oskuld.

Äfven af andra medeltidens berömda sagor hafva öfversättningar spridts i vårt land, fastän de flesta torde hafva förkommit. Af sagan om **Konung Alexander** föranstaltade Bo Jonsson (Grip) en bearbetning från latinsk prosa till synnerligen god svensk knittelvers. I ett manligt språk och med liflig framställning återgifvas här de ohistoriska sägner, som utspunnit sig om Alexanders af Macedonien hjältedåd.

Biskop Tomas' kväden. *Tomas Simonsson* (biskop i Strängnäs, rådsherre, deltagare i de politiska striderna och rådslagen under Erik af Pommern och Karl Knutsson, † 1443) uppgifves såsom författare af trenne till vår tid bibehållna skaldestycken, alla utmärkta för innerlighet i uppfattningen och en skicklig behandling af versformen. De äro: *Sången om Engelbrekt*, hvari skalden med varm fosterlandskänsla och trohjärtad enkelhet besjunger denne det svenska folkets nationalhjälte och riktar en storslagen uppmaning till svensken att med mod och uthållighet strida

Digitized by Google

för fosterjorden; vidare sången om *Friheten*, såsom »thet besta thing» här på jorden, ett poetiskt uttryck för unionstidens frigörelsesträfvanden, samt slutligen det allegoriska kvädet *Troheten*.

Biskop Tomas är den förste namngifne skald, som diktat på svenska.

Utom de latinska *hymner*, som sjöngos och brukades i vårt land, förekomma ock enstaka *svenska psalmer*.

»**Folkvisor**». En del af våra folkvisor leda sitt ursprung från medeltiden, ehuru vi i allmänhet endast känna dem i vida senare upptecknings, vanligen i den form, hvari de bevarats genom muntlig tradition på folkets läppar (häraf namnet). De äro dock icke, annat än i undantagsfall, diktade af män ur folkets bredare lager utan af personer ur mera bildade kretsar eller ock af vandrande sångare, »lekare», som föredrogo dem vid riddersmännens fester eller borgares gillen. Under tidernas lopp hafva de utbredt sig allt vidare och slutligen stannat kvar hos allmogen.

Folkvisorna äro till sitt ursprung icke säreget svenska. Hvad stil och form angår äro de efterbildningar efter besläktade dikter af tyska hofskalder. De nordiska folkvisorna äro sinsemellan nära besläktade. Hufvudlandet är Danmark. Ofta äro de samfäldt germanska, resande sångare förde dem från land till land. Rörande tiden, när folkvisorna uppstodo, äro meningarna delade. Man var förr benägen att förlägga dem längre tillbaka, numera anser man de äldsta svenska visorna härröra från 1300-talets början, hvarefter folkvisedikten pågått under medeltidens slut och reformationstiden, från hvilken törhända de flesta härröra. (En del såsom urgamla ansedda visor äro arkaiserande dikter från vida senare tid, t. ex. Eriksvisan.)

Innehållet är ofta episkt — det är vanligen en berättelse, som meddelas —, men formen är lyrisk, d. v. s.

Digitized by Google

visartad, afdelad i strofer och ledsagad af melodi. (De flesta folkvisorna tillhöra alltså ballad- och romansdikten.) Framställningssättet är kraftfullt och gripande, ofta upplifvadt af yttranden i samtalsform, stilen är okonstlad och enkel, gärna afbruten och språngartad, beskrifningen utföres i raska drag men utan djupare själsmålningar. Åtskilliga af visorna äro af gladare art, men genom flertalet af de nordiska folkvisorna tonar en vemodig stämning, som äfven återgifves af den musik, med hvilken de vuxit samman. Versformen är byggd på accenten men är ofta oregelbunden, versraderna förbindas med slutrim. Nästan alla folkvisor hafva s. k. »*omkväden*», versrader, som återkomma i slutet och någon gång äfven i midten af hvarje strof och som, utan egentlig förbindelse med berättelsens utveckling, upprepa visans grundstämning.

Folkvisan var rätt ofta förenad med en lugn och stillsam dans, besläktad med vissa våra folklekar.

De ämnen, folkvisorna besjunga, äro ganska omväxlande. Några visor äro *naturmytiska*, d. ä. röra sig kring naturgudomligheter och deras förhållanden till människan; sådana äro de sånger, i hvilka näcken, bergkonungen, älfvor, skogsrån o. d. förekomma, t. ex. visan om *Grefvens döttrar vid Elfvabolid* (»Där bodde en grefve vid Elfvabolid») eller *Den bergtagna* (»Och jungfrun hon skulle sig åt ottesången gå»). Andra visor (»*kämpavisorna*») tälja om det gamla kämpalifvet och beröra ämnen, som äro besläktade med de gamla sagokretsarnas, t. ex. visorna om *Tor af Hafsgård*, om *Didrik af Bern*, om *Olger Danskes strid med Burman*, om *Habor och Signill*. Åter andra besjunga *riddarlifvet* med dess hufvuddrag: kärleken, tapperheten och fromheten. Hit höra exempelvis *Kung Vallemo*, *Herr Karl* eller *Klosterrofvet*, *Hertig Fröjdenborg och fröken Adelin* (typisk för besjungandet af troheten), *Sven i Rosen-*

Digitized by Google

gård, o. a. I en del visor spelar tonen öfver på helgonlegendens område, t. ex. *Dufvans sång på liljekvist.* Af särskildt intresse äro de visor, som hugfästa någon *historisk* tilldragelse eller besjunga någon historiskt känd personlighet, t. ex. *Tord Bondes mord.* Man får dock vara försiktig med att på grund af historiska namn bestämma en visas tillkomsttid, ty visan kan vara lämpad till någon historisk personlighet med samma eller liknande namn som visans hjälte.

Äfven en del *folksagor* och *folksägner* torde leda sitt ursprung från medeltiden. Många bland dem behandla ämnen, som äro samfäldt europeiska men som hos oss iklädt sig en folkegen dräkt, andra äro knutna vid någon viss, känd person eller vid något bestämdt ställe.

Sverige har tvifvelsutan haft ett kyrkligt *drama* under medeltiden, af hvilket dock alla spår äro så godt som bortsopade.

Digitized by Google

Reformationstidehvarfvet

(1521—1611).

1. Öfversikt.

Det är olika strömningar, som med reformationstiden bryta in i Sveriges kultur, dels, och framför allt, den religiösa reformationen, dels också svagare böljslag från renässansens och humanismens rörelser inom vetenskapens och konstens områden. Med *renässansen*, som allt ifrån 1200-talet blomstrat i Italien, förstår man den världsåskådning, som väckts till lif genom studier af antikens konst och vetenskap och som framför allt betecknar en *pånyttfödelse* af det *mänskliga*, en andens frigörelse från den medeltida skolastikens bojor, en frigörelse till full och allsidig *individualitet*, till mänsklig frihet i samhällslif, samhällsseder, konst och vetenskap i motsats till medeltidens predikan om det mänskligas och individuellas underkufvande. *Humanismen*, som utgår ur renässansen och närmast betecknar den sida af denna, som var riktad på de klassiska studiernas återupplifvande, fann utmärkta målsmän så väl i Italien som i Tyskland, Holland och England. Den erhöll icke blott en stor vetenskaplig utan ock samhällelig betydelse genom de människovänliga idéer, för hvilka den gjorde sig till tolk.

I vissa afseenden voro den lärda humanismen och den folkliga *reformationen* besläktade — Luther tillämpar ju individualitetsgrundsatsen på det religiösa lifvet —

Digitized by Google

i andra afseenden åtskilda. Hos oss löpa båda strömningarna jämnsides, om än reformationens inflytande är vida öfvervägande; 1500-talet och förra hälften af 1600-talet äro hos oss reformationens och humanismens tidsålder.

Till en början verkade icke Gustaf Vasas reformationsrörelse främjande för bildningen. Tvärt om; i sitt arbete för att krossa kyrkans makt och indraga dess rikedomar förstörde konungen äfven många af de bildningshärdar, som lefde i dess skydd, och sörjde icke för deras ersättande med nya. De åtgärder, som under hans regeringstid vidtogos till undervisningens höjande, skedde hufvudsakligen på bröderna *Petris* initiativ. Märkas må bl. a. 1571 års skolordning (af Laur. Petri). Under Gustafs tre söner, som alla voro bildade renässanspersonligheter, uppmärksammades den lärda odlingen vida mera. Redan under Erik och Johan återupptogs arbetet för en inhemsk högskola, och 1595 — två år efter Uppsala möte — återupprättades Uppsala universitet såsom en protestantisk bildningshärd. Samma år utfärdades en ny skolordning. Såsom framstående främjare af undervisningsväsendet i slutet af 1500- och början af 1600-talet märkas *Laurentius Paulinus* (professor i Uppsala, biskop i Strängnäs, ärkebiskop † 1646) och *Johannes Rudbeckius* (professor i Uppsala, biskop i Västerås, † 1646), som båda verkade äfven under Gustaf Adolfs tidehvarf, hvilket utgör den svenska reformationstidens fullbordan.

Märkas må i öfrigt, hurusom religionsförändringen väsentligen bidrog att förbereda en svensk odling, genom frigörelsen från påfvedömet, genom gudstjänstens hållande på modersmålet, genom arbete för folkundervisningen; härtill medverkade ock boktryckerikonstens utbredande i Sverige. (År 1483 trycktes den första bok i vårt land.)

Digitized by Google

Under detta tidsskede är inflytandet från Tyskland bestämmande för hela vårt andliga lif, ej blott det religiösa. Äfven renässansens och humanismens idéer nådde hit öfver Tyskland. Tidens lyrik bestod af psalmer samt »folkvisor» och andra världsliga visor; de berättande dikterna utgöras af några andefattiga rimkrönikor samt öfversättningar från Tysklands folkböcker; dessutom förekomma flera rent didaktiska poem; dramat var ett »skoldrama», d. v. s. utgjorde medel för skolundervisningen; till en början behandlade det endast bibliska ämnen men upptog sedan äfven ämnen ur sägnen och historien. Latinsk poesi odlades såsom språköfning.

Den vetenskapliga litteraturen var öfvervägande *teologisk*, i synnerhet under 1500-talets strider på detta område (Olaus Petri, »reformationens grundläggare»; Laurentius Petri, »ortodoxiens grundläggare»; Laurentius Andreæ; Laurentius Petri Gothus; Abraham Angermannus, Olaus Martini); dessutom *historisk* (Olaus Petri, Peder Svart, Erik Göransson Tegel och Johannes Messenius) och *statsvetenskapligt politisk* (Erik Sparre; Laurentius Paulinus).

I *språket* visar sig å ena sidan — företrädesvis i kanslispråket — fortsättande af »unionssvenskan», hvaruti danska ord inblandades; å andra sidan, i bibelöfversättningen med flera skrifter, utrensning af danska ord och försök att återupplifva fornsvenska uttryck och böjningsformer samt att gifva det hela en mera ålderdomlig prägel. För öfrigt vinna nu tyska och romanska ord alltmera insteg i språket. Bibelöfversättningen, så väl som reformatorernas öfriga skrifter, äger förtjänsterna af stor reda och självständighet i språkets behandling.

Digitized by Google

2. Skriftställare.

Olaus Petri — »Mäster Olof» — (född 1493 † 1552), Sveriges egentlige reformator, en af de ädlaste och mest storslagna personligheterna i vår odlings historia, är tidehvarfvets mest betydande skriftställare och representerar i sin person reformationstidens alla litterära strömningar, i det att han är teologisk författare, bibelöfversättare, andlig skald, historieskrifvare och bibeldramatiker, på en gång en *lärd* man och en *folklig* författare. Rastlöst och oförfärad arbetade han på alla områden för sitt stora mål: att blifva sitt folks andlige frigörare. Han författade en mängd folkliga **ströskrifter** för reformationen, i hvilka han — besjälad af Luthers ande — med öfvertygelsens kraft, med glödande nit och i en ypperlig stil angrep den gamla läran, och detta på ett oaktadt stridens häftighet värdigt och hofsamt, sällan bittert sätt. Särskildt märkes skriften »*om Guds ord och människors bud*», som kanske är den ädlaste och djupsinnigaste af hans skrifter; vidare en **postilla** »till rättelse för enfaldiga klerker och kyrkopräster», hvars karakter var en sträng, allvarlig bibelförklaring med kort tillämpning, fri så väl från exempelpredikans anekdoter som från skolastiska spetsfundigheter. Han utgaf *handböcker* för gudstjänstordningen samt *psalmer* (original och öfversättningar), hvaribland flera bibe-

Olaus Petri
(statyskizz af Teodor Lundberg).

Digitized by Google

hållits i svenska kyrkans nuvarande psalmbok, t. ex. n:r 21 och 49 samt öfversättningen »Vår Gud är oss en väldig borg». Han tog ock en viktig del i **bibelöfversättningen**; huruvida han är upphofsman till 1526 års öfversättning af *Nya testamentet* är omstridt, däremot har han säkerligen medverkat vid 1540—41 års fullständiga öfversättning af *Den heliga skrift*, som med skäl kallats den viktigaste tilldragelse inom vår litteraturhistoria. — Af honom anses äfven en af tidens bibeldramer, *Tobie Comedia*, vara författad, en enkel omskrifning på knittelvers af bibelns berättelse om Tobias, med tillagda moraliserande lärdomar.

Olaus Petri är vidare vår förste, mera kritiske häfdatecknare genom sin berömda **svenska krönika** (Sveriges historia till Gustaf Vasa), hvilken är utmärkt för omfattande forskning, fördomsfri och sanningskär undersökning af källorna samt sträfvande att utfinna historiens lärdomar. Krönikan, som af politiska skäl förbjöds af Gustaf Vasa, spreds emellertid i talrika handskrifter.

Af *Olaus Petri* äro ock de kärnsunda, äkta humana *domareregler*, som läsas framför den svenska lagboken.

Olaus Petris stil är enkel och flärdlös och har prägeln af reda, kraft och klarhet.

Olaus Petri (Phase) var smedson från Örebro och mottog sin första undervisning där och i Uppsala. År 1516 kom han till Wittenberg och rycktes med i den lutherska rörelsen, som uppstod under hans studenttid därstädes. Hemkommen till Sverige, blef »Mäster Olof» den nya lärans apostel. Efter någon tids tjänstgöring i Strängnäs kallades han, genom Gustaf Vasas försorg, till Stockholm som stadens sekreterare (1524) och predikade tillika i stadens kyrkor, dock utan att vara prästvigd. Nu började han reformationsverket med full kraft, på sätt som af historien är kändt. Åren 1531—33 var han Gustafs kansler, en syssla hvartill han enligt konungens senare uttalande — sedan brytning dem emellan inträdt — var lika skicklig »som en frisk ko till att spinna silke». Ovänskap uppstod nämligen mellan Gustaf och Olaus Petri, föranledd af frimodigheten i Olaus' predikningar, af för konungen obehagliga yttranden i krönikan samt framför allt af meningsskiljaktigheter om reformationens innebörd, hvilken för Gustaf var af mera världslig än andlig art. Olaus Petri åtalades slutligen och vardt verkligen efter en i juridiskt afseende bristfällig anklagelseskrift dömd till döden (för det han skulle uraktlåtit yppa ett i bikten honom anförtrodt anslag mot konungens lif) men benådades och blef 1543 kyrkoherde i Stockholm. Han dog 1552.

Digitized by Google

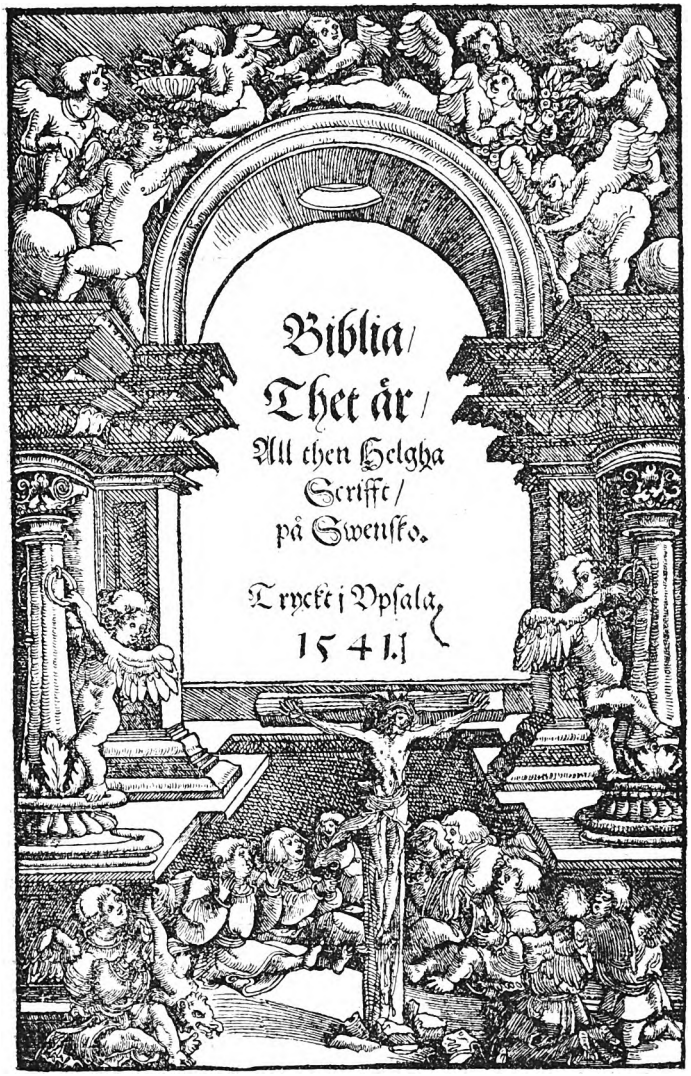

Facsimile af titelbladet till bibelöfversättningen 1541.

Laurentius Petri (född 1499, † 1573, Sveriges förste lutherske ärkebiskop) var broderns medhjälpare och skref, liksom denne, en mängd arbeten i religiösa ämnen. Den stora

Digitized by Google

bibelöfversättningen (1540—41) företogs under hans ledning, liksom han senare å nyo tolkade flera bibelns böcker. Han öfversatte tillika *psalmer* samt utgaf *predikningar* och religiösa småskrifter. Laurentius var en nitisk ifrare för språkets renhet, att man icke måtte »förbistra de enfaldige, som icke främmande ord förstå kunna».

Laurentius Andreæ (ärkedjäkne i Strängnäs, en tid Gustaf Vasas sekreterare och ledare af den fosterländska kyrkopolitiken, 1539 i onåd och åtalad, † 1552) blef af Olaus Petri vunnen för reformationen, främjade kraftigt reformationsarbetet och verkade äfven nitiskt för bibelns öfversättande; åtskilliga tillskrifva honom 1526 års öfversättning af Nya testamentet.

Gustaf Vasa var en utmärkt *talare;* särskildt må erinras om talet till ständerna 1527 och afskedstalet i Stockholm 1560. Äfven hans bref utmärka sig för ett kraftigt, träffande framställningssätt, ofta kryddadt af humor.

Såsom *dramatiker* och *historiker* verkade på gränsen mellan detta och nästa tidehvarf:

Johannes Messenius (född 1579, professor i Uppsala, hofrättsassessor, från 1616 i fängelse, † 1636). Hans afsikt var att i 50 »komedier» och »tragedier» framställa Sveriges historia; han medhann likväl endast sex, bland hvilka må nämnas *Disa*, som uppfördes af studenter vid *Dis*-tingsmarknaden 1611 i Uppsala, samt *Signill* (skildrande Hagbarts och Signes kärleksöde och uppförd af uppsalastudenter vid hertig Johans bröllop 1612). Så otympliga än dessa dramer äro, bära de dock en fosterländsk prägel och innehålla folklifsskildringar af värde samt några täcka visor, som vittna om att Messenius ägde verkligt poetiska anlag.

Mera betydande var M. som *historiker*. Hans lärdom har ej lämnat någon del af svensk häfdaforskning orörd. Utom en mängd smärre historiska skrifter under sin professorstid utarbetade han under sina tjugu fängelseår ett stort verk på latin: *Scondia Illustrata*, hvari han utförligt

Digitized by Google

och med stor kärlek tecknade Sveriges häfder och som i synnerhet vid framställningen af de tider, som lågo Messenius närmast, är af mycket värde och varit till stort gagn för senare forskare. Det vidlyftiga, om oförtröttadt forskningsnit och stor beläsenhet vittnande arbetet utgafs först mera än ett halft sekel efter M:s död.

Johannes Messenius.

Johannes Messenius var mjölnarson, född i Östergötland, ej långt från det nuvarande Motala. Efter förberedelse i Vadstena skola sändes han — utan föräldrarnes vetskap — vid 16 års ålder (1595) till en polsk jesuitskola, där han erhöll en grundlig vetenskaplig bildning, hvarefter han promoverades till filosofie doktor vid ett tyskt universitet. Efter att år 1608 hafva kommit till Sverige, afsvor han katolicismen och anställdes af Karl IX. som i den 30-årige vetenskapsidkaren såg en dugande man, såsom juris professor vid det nyuppväckta universitetet i Uppsala. Messenius utvecklade här en idog och mångsidig lärare- och skriftställareverksamhet. Ungdomen flockade sig omkring den nye läraren, som för den öppnade hittills okända områden i historien och dess hjälpvetenskaper. Emellertid råkade Messenius, som var en härsklysten man, i strid med den utmärkte professor Johannes Rudbeckius och dennes parti vid universitetet. Det var just denna strid, som framkallade Messenius' *svenska* skådespel, genom hvilka han täflade med Rudbeckius' *latinska*. Då trätorna blefvo alltför svåra, så att de till och med urartade till slagsmål mellan hvarderas tillhängare bland studenterna, förflyttades båda lärarne till andra platser. Messenius anställdes först i riksarkivet samt erhöll 1614 plats såsom assessor i den nyinrättade Svea hofrätt. Snart fick han äfven i Stockholm vedersakare, som våren 1616 angåfvo honom för att förehafva stämplingar till förmån för polska grenen af Vasaätten. Messenius hade i hvarje fall, trots sin ed, åter trädt i förbindelse med katolikerna. Han dömdes — vid 37 års ålder — till fängelse på obestämd tid och fördes till Kajaneborg, där han rönte en grym och omänsklig behandling, som först mot slutet af hans lif mildrades. Sin fängelsetid använde han till oafbrutna vetenskapliga studier. På sistone öfvergick han åter till katolicismen.

Magnus Olai Asteropherus (rektor i Arboga, sedan kyrkoherde, † 1647), författade efter utländska mönster *En lustigh Comædia vid namn Tisbe*, det bäst byggda dramat inom vår äldre litteratur,

Digitized by Google

hvari han på ett verkligt dramatiskt sätt, med en för tiden ovanlig formfulländning, behandlade den antika sägnen om Pyramus och Tisbe. Stycket är på sina ställen äkta komiskt men mer än lofligt plumpt.

Äfven ett antal andra dramer finnas kvar från denna tid.

Folkvisdiktningen fortsättes äfven under detta skede, och åtskilliga forskare äro benägna att anse flertalet folkvisor härröra från reformationstiden. Bland senare folkvisor äro de långa s. k. »romanvisorna» t. ex. kärleksromanserna om *Axel och Valborg* och *Torkel Trundeson;* vidare en dikt om *Liten Karin*, som ursprungligen var en helgonlegend, hvilken omdiktades till riddarvisa; *herr Karl och nunnorna*, en humoristisk visa, som skämtar med klosterlifvet, o. a. Utom de episkt-lyriska balladerna förekomma en mängd rent lyriska visor med erotisk färg, ofta något fadda och entoniga i sin klagan öfver de »klaffare», som lägga sig emellan de älskande. I en del af tidens visor uppenbarar sig en viss frisk renässansanda, men formen är vanvårdad.

Utlandets *folkböcker*, behandlande gamla sagor och noveller, börja under denna tid spridas i vårt land såsom förströelselitteratur och äfven öfversättas. Anmärkningsvärdt är särskildt det berömda djurepos om *Reineke Vos*, som var kändt här redan under Gustaf Vasas tid; det äldsta tryck man har kvar af den skickligt utförda svenska versifierade öfversättningen härrör dock först från 1621.

En särskild litteratur under denna tid bildar samlingen af ordspråk, bordrim, bordseder och dylika sentenser. En sammanfattning af sådana visdomsord är *Martin Aschaneus'* förträffliga dikt »*En liten husregla*».

Digitized by Google

Stormaktstidehvarfvet (1611—1718).

1. Öfversikt.

Stormaktstidehvarfvet bildar i alla afseenden fortsättningen och fullbordandet af den föregående nydaningstiden. Något skarpare afbrott mellan dessa båda tidehvarf såsom mellan de föregående kan därför icke påvisas; de flyta samman i hvarandra; Gustaf Adolfs tid och Kristinas förmyndarregering bilda också i viss mån ett öfvergångsskede, och det är först efter trettioåriga krigets slut, som en ny europeisk kulturström (»senrenässansen») bryter in och under Kristinas egen regering och det karolinska tidehvarfvet varder härskande i vårt land.

Gustaf II Adolf.

Gustaf Adolf förde icke blott fosterlandets yttre välde till en oväntad storhet, äfven den svenska bildningen tog under hans tid stolta steg framåt. Den grund, som lagts af Paulinus och Rudbeckius i skol-

Digitized by Google

bildningen, satte frukt, och konungen själf uppfattade med samma säkerhet kulturens kraf som statslifvets och krigskonstens. Han var den högre undervisningens egentlige nyskapare. Under denna tid befästes och utvecklades Uppsala universitet, och nya högskolor upprättades i Dorpat (1632), Åbo (1640) och Lund (1668), liksom gymnasier nyinrättades och förbättrades.

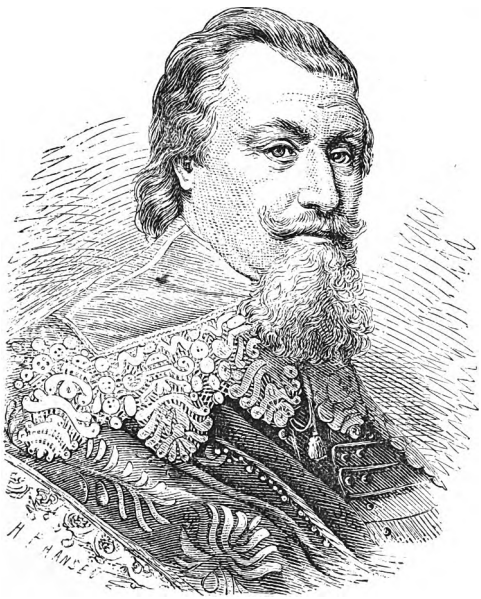

Axel Oxenstierna.

Äfven på folkbildningen arbetades med ifver, enkanneligen af konung Karl XI, och från medlet af 1600-talet uppstodo mångenstädes sockenskolor. Allmogens egentliga lärare och undervisare voro emellertid prästerna genom sina *predikningar*, hvilkas verkan — vid sidan af den religiösa uppbyggelsen — äfven torde motsvarat den folkliga läsningens i våra dagar. Man hade för öfrigt mycken vidskepelse och okunnighet att utrota. Att vantron äfven var spridd bland de högre klasserna, därom vittna häxprocesserna, denna sorgliga fläck på tidehvarfvets kultur, en andlig farsot som rasade öfver Europa. I skarp motsats till denna vantro stod den omfattande men ofta urartade bildning, som under den konst- och vetenskapsälskande Kristina funnit inträde vid hofvet. Utom en del mindre betydande personligheter vistades här under hennes tid också sådana den tidens stormän som den nyare filosofiens

Digitized by Google

grundläggare, fransmannen *Cartesius* (Descartes) och den store holländske rättsläraren *Hugo Grotius*. På den svenska bildningen i dess helhet utöfvade väl icke dessa vetenskapsmäns blotta härvaro något egentligt inflytande, men andra utländingar, hvilka längre tid stannade i landet, ingrepo icke oväsentligt i den svenska odlingen. Äfven Karl XI och Karl XII intresserade sig för vetenskapens främjande.

Konst och vetenskap funno ock uppmuntran från aristokratien, hvars intresse härför ökats under beröringen med utlandets furstar och herrar; såsom oförgätliga beskyddare af vetenskap, vitterhet och sköna konster stå män som Axel Oxenstierna, Johan Skytte, Per Brahe, Magnus Gabriel de la Gardie, Erik Lindschiöld (den sistnämnde själf en skicklig vitterhetsidkare).

Enväldet satte naturligtvis sin prägel på stats- och kyrkolära och lade i flera afseenden band på ordets frihet; nitet för den evangeliska läran, som svenskarne försvarat med sitt blod på Tysklands mark, utvecklade sig till »en ifver för renlärighet, hvilken häftigt förföljde hvarje äfven den ringaste afvikelse från lutherska kyrkans bekännelse och yttre ordning».

Pufendorff.

Tidehvarfvets vetenskapliga litteratur stod mycket i beroende af andra lands och begagnade öfvervägande *latinet* såsom uttrycksmedel.

Digitized by Google

Dock skönjes en afgjordt fosterländsk riktning inom flera vetenskapsgrenar.

Inom *häfdateckningen* verkade i tidehvarfvets början de förut nämnda Messenius och Tegel, senare tecknades Sveriges häfder mestadels af här bosatta utländingar, såsom Chemnitz, den berömde *Pufendorff*, Loccenius m. fl., under det att svenskarne i stället ifrigt ägnade sig åt *fornkunskapen* (tidens modevetenskap), där man dock ofta lät sig ledas af irrbloss och, under åtrån att gifva fäderneslandet så höga anor som möjligt, rent af ville göra det till alla folkslags urhem. Mycket i och för sig aktningsbjudande arbete ägnades åt denna patriotiska dröm, men för det fantastiska åsidosattes icke helt och hållet det faktiska. *Johan Bure* gaf stöten till den ifriga verksamheten och följdes af *Verelius*, *Hadorph*, *Schefferus*, *Peringskiöld*, genom hvilkas nit bl. a. isländska sagor öfversattes, runminnesmärken upptecknades, gamla skrifter utgåfvos. *Olof Rudbeck* den äldre nedlade ock stor lärdom på detta område och framställde i sin »Atlantika» de djärfvaste hugskott om vår urgamla odling.

Cartesius.

Inom lagfarenheten gåfvos värdefulla bidrag till kännedomen om vår gamla rättshistoria af *Johan Stiernhöök*, »den svenska laghistoriens fader». Viktiga förarbeten gjordes till nästa tidsskedes stora lagverk, och under denna tid

Digitized by Google

utarbetades och stadfästes den ännu gällande kyrkolagen (1686).

Studiet af de klassiska språken drefs med mycken flit; berömda namn på detta område äro den europeiskt kände *Laurentius Norrman* samt den framstående vältalaren *Johan Upmarck*, adlad Rosenadler.

Anders Rydelius.

Vid sidan af det teologiska studiet tager äfven det *filosofiska* mera fart vid universiteten, framkalladt af den store Cartesius' epokgörande skriftställeri inom den nyare filosofien. Icke utan strid fann denna filosofi inträde hos oss, och från Uppsala universitet hördes klagomål, då ett par professorer började lära densamma. Saken vardt slutligen föremål för ett kungligt beslut år 1689, hvari, med förbehållande af helgd för statskyrkans lära, »efterlåtes filosofiens fria bruk och öfning, sanningen med goda skäl och experimenter att utleta och styrka, samt alla lofliga vetenskaper att föröka», ett uttalande af tankefrihet åtminstone i grundsats. — En tänkare af Cartesius' skola var mot tidehvarfvets slut biskop *Anders Rydelius*, länge den främste mannen vid Lunds universitet, som författade det första större filosofiska verk på svenska: *Förnuftsöfningar*.

Digitized by Google

Naturvetenskaperna började nu äfven odlas. Bland de mera framstående namnen äro den väldige och snillrike *Olof Rudbeck* d. ä. och hans inom zoologien arbetande likanämnde son, läkaren *Urban Hjärne* samt mekanikern *Kristoffer Polhem*.

Inom *poesien* beteckna de första årtiondena en öfvergångstid, i hvilken dels de gamla strömningarna fortsättas, dels väg brytes för den nya poetiska riktning, som från Kristinas dagar och under den karolinska tiden varder härskande. Denna riktning, hvars hufvudman är *Georg Stiernhielm*, sluter sig medvetet till utländska *skolors* mönster, genomför nya metriska grundsatser, i det den lämpar det antika formgrundlaget för svenskt språk och lärer — såsom Stiernhielm själf sagt — »sånggudinnorna dikta och spela på svenska» i anslutning till den »klassiska» riktning, som utgående från Italien funnit målsmän i Tyskland (Opitz) och Holland, hvilka lands författare blefvo de närmaste förebilderna för detta tidehvarfs svenska skaldekonst och dess teori. Äfven den italienska vitterheten studerades. Det är, kan man säga, *konstpoesiens* gensaga mot blott *naturdikt*, som nu gör sig gällande, en reaktion mot formlösheten, som dock stundom urartade på inspirationens bekostnad. Poesien odlas flitigt för världsliga och andliga syften under brottning med det språkliga materialet. I rent poetiskt afseende lider tidens diktning i allmänhet af brist på originalitet, och under denna eljest så ursvenska tid står skaldekonsten i det mest afgjorda beroende af utlandets litterära alstring.

Dramatiken leddes under denna tid i skilda spår; dels fortsattes *skoldramat*, dels uppfördes på hofvet s. k. »*baletter*», ett slags dramatiska upptåg (rimmade sångspel med dans, musik och präktiga dekorationer), hvilka nu voro mycket på modet.

Digitized by Google

Mot tidehvarfvets slut börja inflytanden från Frankrike göra sig gällande; i uppsalastudenters dramatik mot slutet af 1600-talet märkas spår af den franska tragedien, och i början af 1700-talet begynner den franska klassicismen från Ludvig XIV:s tidehvarf (företrädesvis den boileauska satiren) att efterbildas af enstaka författare för att under nästa skede varda härskande.

Äfven under denna tid sprides alltjämt såsom *folkböcker* en stor del af den utländska förströelselitteraturen (sagor, noveller o. d.), däribland t. ex. »Griselda», »Amor och Psyke» (»Jungfrun i glasberget») o. a., som förblifvit en kär folkläsning ända till våra dagar.

Hvad *språket* vidkommer, led det under hela denna period af ett barbariskt sätt att inblanda ord ur latinet och franskan, så att — som Rudbeck skref — »när somliga hafva lärt åtskilliga språk och skola skrifva några svenska rader, så lappa de där in ord ur alla dessa, så att det rätt ser ut som en pickelhärings (narrs) dräkt eller tiggares, hvilken hafver sammanlappat sina kläder af alla de slags lappar, han funnit på gatorna». *Georg Stiernhielm* och många andra af de mera framstående skriftställarne ifrade för språkets rensning och för införande af ord ur fornspråket och allmogemålen, ja Stiernhielm vågade till och med dana nya ord af förutvarande friska stammar; men deras bemödanden kröntes endast delvis med framgång. Komministern *Nils Tjällman* utgaf 1696 en svensk språklära, och flera af de främsta männen sysselsatte sig med ordboksföretag. Skriftspråkets böjning och stafningssätt undergingo en förändring, syftande till större enhet och motsvarighet med talspråket. Den å nyo öfversedda bibelöfversättningen (»Karl XII:s bibel» af 1703) är äfven i språkligt afseende af betydelse.

Digitized by Google

2. Skriftställare.

Gustaf Adolf visar sig såsom en för sin tid utmärkt stilist i sina *bref* (däribland brefven till Ebba Brahe) och i inledningen till historien om sin egen regementstid, hvari han skildrar faderns styrelse och söker försvara dennes rätt till kronan. Såsom *talare* var han synnerligen framstående. »Väldigare, ärligare, ädlare talade ingen på denna tid.» Huruvida han författat en del dikter samt en tysk psalm (originalet till »Förfäras ej, du lilla hop») är omtvistadt.

Axel Oxenstierna började en skildring af Gustaf Adolfs historia, som dock förblef fragment, författade smärre historiska uppsatser och har äfven efterlämnat värderika bref.

Lars Wivallius (född 1605, † 1669) är den bäste representanten för den äldre visdiktningen och var en verkligt framstående poet. Hans skaldskap visar en ovanligt frisk och originell uppfattning af lifvet och naturen. Själf är han, med alla sina laster, en egendomlig typ för det af alla skrankor obundna renässanslynnet, en skepnad sådan som förekommer i flera lands litterära häfder, lefvande vagabondlif för dagen men midt bland sina skälmstycken anslående poetiska toner. Hans skaldskap står i formellt afseende kvar på den gamla bottnen, om än hans strofbildning är rikare och rimmen ledigare än hos öfriga skalder från den för-stiernhielmska tiden. Han besjunger med verklig poetisk uppfattning naturens skönheter, frihetens välsignelse, skrifver religiösa sånger med rik känsla för bibelns poesi och äfven erotiska dikter dels af glad, dels af vemodsfull stämning. Genom dessa dikter blef han en mycket populär skald, hvars visor trängde djupt ner,

Digitized by Google

hvilket särskildt var fallet med hans berömda sång, när han fördes i fängelset: *Varer nu glad, mine fiender all!*

Lars Wivallius var fogdeson från örebrotrakten (Vivalla), reste såsom student till utlandet under trettioåriga krigets tid och förde då ett högeligen äfventyrligt lif, dragande sig fram från land till land genom mångahanda talanger och mångahanda skälmstycken, hvarom en del ulspegelsanekdoter voro gängse. Vid hemkomsten kulminerade hans äfventyrliga bedrifter, då han under falskt namn — baron Erich Gyldenstierne — lyckades vinna en skånsk adelsmans, hr Wulff Grijps dotter och ingick gifte med henne. Detta framkallade en skilsmässeprocess, hvarunder Wivallius i sina mästerligt skrifna inlagor lade å daga glödande vältalighet och stor fyndighet. (Ett exempel är försvaret för det falska namnet: Jeg, Eriche Gyldenstierne = Jeg er ikke Gyldenstierne.) Emellertid dömdes han 1634 till fångenskap å Kajaneborg, där han satt i sju år. Efter frigifvandet blef han advokat i hufvudstaden samt flyttade slutligen till sin födelsebygd.

Georg Stiernhielm (född 1598, † 1672) är den svenska vitterhetens främsta namn under stortidstiden. Hans verksamhet inskränkte sig för öfrigt icke ensamt till poesien; han var tvärt om (såsom flertalet af denna tids dugande personligheter) en mångfrestare, som splittrade sina krafter åt olika håll och som med brinnande nitälskan ägnade sig åt olika vetenskapliga sysslor (naturvetenskap, juridik, språkvetenskap, fornkunskap o. s. v.). Främst må han dock hågkommas såsom omdanare af vår diktkonst, i det att han genomförde en omhvälfning i vår versifikation, införde nya metra och i detta afseende blef »vår skalde*konsts* fader». Han var, märkligt nog, ingalunda någon ung man, då han grep sig an därmed; han räknade redan 40 år, när han skref sina första dikter, och det synes, säger Geijer, som om han gripit därtill i patriotisk vrede öfver de hinder språkets barbari lade i vägen för uttrycket af hans tankar. »Med medfödd bergsmannaskicklighet dref han svenskans rena klingande metall ut ur de rostade ämnen, hvaraf denna kärna omhöljdes.» Stiernhielms förtjänst inskränker sig emellertid icke till att hafva odlat för det svenska språket nya versslag; man möter också i hans

Digitized by Google

Georg Stiernhielm.

diktning en kraftig poetisk ande af något kärft skaplynne.

Stiernhielms mest betydande skaldestycke är hans allegoriska dikt *Herkules*, hvari den gamla sägnen om Herkules' »vägeval» mellan rättrådigheten (Fru Dygd) och den sinnliga njutningen (Fru Lusta) tjänar såsom omklädnad för en skildring af skaldens samtid. I Herkules har han sinnebildligt framställt en representant för dåtidens svenska ungdom, stående i valet mellan flärd och dugande id. Å ena sidan satiriserar S. träffande svagheten och ytligheten i dåtidens hoflif, å den andra framställer han såsom motbild därtill de höga uppgifter, som då ställde sig för en svensk yngling. Dikten andas ädel harm och sedligt allvar och äger äfven humoristiska punkter. Den är epokgörande i afseende på versformen: *hexametern*, hvilken här för första gången får medborgarrätt i vårt språk och som af Stiernhielm behandlas med ovanlig kraft och skicklighet. Han vet att träffa hexameterns rätta ton.[1]

I *Bröllopsbesvärsihågkommelse* har skalden i lekande hexametrar och med godmodig humor skildrat all den möda och det stök, som voro förbundna med ett bröllop i en svensk landsbygd.

[1] Äfven *alexandrinen* användes af Stiernhielm, som också diktat några sonetter samt öfverfört sapfiska och anakreontiska versslag till vårt språk.

Digitized by Google

GEORGI STIERNHIELMI
S.R.M.tis Confil. Milit.

MUSÆ SUE-THIZANTES,

Thet är

Sång-Gudinnor /

Nu förſt lårande Dichta och Spela på
Swenſka/
Tedde i några ſmå Werk och Dichter/ ſom på andra
Sijden förmåles

Cum Privilegio

STOKHOLM/
Vplagde och Tryckte/hoos Sahl. Georg Hantſchs
Efterlefwerſka/med hennes Bekoſtnad/Åhr 1668.

Facsimile af titelbladet till Stiernhielms diktsamling.

Under vistelsen vid Kristinas hof biträdde Stiernhielm vid anordnandet af »*baletterna*», till hvilka han skref flera texter på svensk vers. I dem förekommo en mängd lyriska poem på omväxlande rimmade och orimmade versmått. De vackraste dikterna innehållas i *Den fångne Cupido* (hvari bl. a. drottning Kristina själf uppträdde).

Göran (Georg) *Stiernhielm* var son af bergsmannen Olof Marquardsson och antog först ett gammalt släktnamn *Lilje*. Han föddes i Svartskärs by i Dalarne, erhöll en god uppfostran och fick företaga vidsträckta resor i utlandet, efter hvilka han användes i en mängd olikartade värf. Han blef 1630 assessor vid hofrätten i Dorpat, adlades af Gustaf II Adolf och antog namnet *Stiernhielm*. År 1642 hemkallades han från Livland till Stockholm för att deltaga i lagkommissionens arbete. Under de år, som nu följa, hvilka utgöra hans mest lysande och gladaste tid, började han

Digitized by Google

Urban Hjärne.

pröfva sitt snilles krafter i »*sånggudinnans lek*». Han föll emellertid senare i onåd hos drottning Kristina och återflyttade till Livland, därifrån han dock efter några år hemvände, sedan hans gods utplundrats af ryssarne. Då han därtill miste återstoden af sin förmögenhet genom skeppsbrott, befann han sig med maka och barn i stort armod. Efter ett par år fick han dock nya ämbetsmannauppdrag, bland dem presidentskapet i det nyinrättade antikvitetskollegiet. Ännu på sena ålderdomen arbetade han med oförminskade krafter i vetenskapliga ämnen och vederkvickte sig med skaldskap. Han dog 1672 — 74 år gammal — vårdad på sin dödssäng af sin vän och lärjunge, skalden Columbus. Stiernhielm var en mycket lärd man med fria åsikter i en del ämnen och utsattes med anledning häraf för flera illvilliga beskyllningar af okunnigt och vidskepligt folk. I Livland, där naturkunnighetens nyaste upptäckter voro okända, ville prästerna sålunda lysa honom i bann för trolldom, emedan han genom ett solglas tändt eld på en bondes skägg och under mikroskopet visat allbekanta småkryp i förstorad skepnad. — Af denna jordens goda hade han icke mycket, men hans lust var, såsom han svarade en person, hvilken sporde efter vinsten af hans idkeliga studerande och skrifvande, »att veta sitt namn nämnas med berömmelse, när han ej mera var till». På sin grafsten ville han hafva ristadt: »Vixit, dum vixit, lætus (Han lefde glad, så länge han lefde).»

Gustaf Rosenhane (född 1619, † 1684, någon tid president i Dorpat, framstående jurist) författade på 1650-talet (samtidigt med Stiernhielms framträdande) dels en samling smärre erotiska visor, dels den första svenska sonettsamling, *Venerid* (100 sonetter), efter den franske sonettskalden Ronsards förebild, hufvudsakligen drifven af nit för modersmålets uppodlande.

Lasse Johansson (född omkring 1640, student, språklärare, † 1674), kallad efter sin signatur »**Lucidor den olycklige**» (af Lucis-δῶρον »ljusets gåfva»), förföll visserligen ofta till blott rimmeri men var dock en äkta skaldenatur, som bland mycket andefattigt och ovårdadt tillfällighetskram äfven

Digitized by Google

diktat åtskilliga visor af värde, t. ex. dryckesvisan *Skulle jag sörja, då vore jag tokot*, som uttrycker en spotsk likgiltighet för ödets växlingar, äfvensom *psalmer*, i hvilka botkänslan ger sig ett sublimt, ehuru något vildt uttryck (omskrifna såsom n:r 465 och 467 i vår nuvarande psalmbok). Lucidor var en mångbeläst och bildad man (han skref bl. a. vers på sju språk), men hans obundna lefverne gjorde honom olycklig och olämplig för allvarligare sysslor. Lucidors dikter utgåfvos efter hans död under titeln *Helikons blomster*.

Rörande *Lasse Johanssons* lefnadsomständigheter hafva länge sanning och dikt varit hopväfda, och man har också genom förblandning med en helt annan person utspunnit en romantisk kärlekshistoria om honom och en viss Magdalena Sjöblad. Den verklige Lucidor var son af en kapten Johan Ericsson. Efter studier i Uppsala och utrikes resor slog han sig ned i Stockholm. Han anlitades mycket som tillfällighetsrimmare; i ett brudkväde hade han emellertid en gång råkat att stöta en hög ädling för hufvudet; han blef anklagad och bortvisades på ett år från Stockholm. Återkommen dit, dödades han år 1674 af en löjtnant Storm efter en ordväxling på källaren Fimmelstången.

Samuel Columbus (född 1642, Stiernhielms närmaste lärjunge och personlige vän, kanslist i antikvitetskollegiet † 1679) var en fin och ädel skaldenatur af ett mildt skaplynne, som skref lyriska poem och en större religiös dikt samt tillika är en af de första, som odlat den svenska psalmsången genom att gifva den en verkligt poetisk form. Han har ock författat ett språkvetenskapligt arbete af värde.

Håkan Spegel.

Peter Lagerlöf (född 1648, professor i »poeteri», d. v. s. latinsk skaldekonst, rikshistoriograf, † 1699), utmärkt såsom latinsk skald och vältalare, skref äfven på svenska flera vackra kväden, däribland den berömda *sången till Elisandra*, hvilken under många årtionden utgjorde älskande hjärtans förtjusning, äfvensom *psalmer*

Digitized by Google

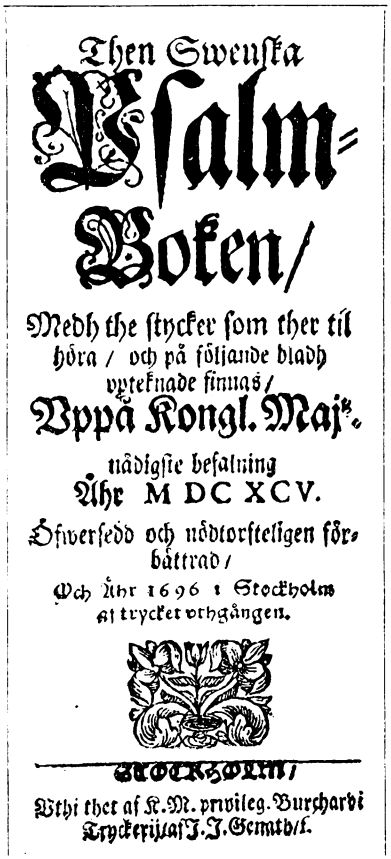

Then Sweuſka
Pſalm-
Boken/
Medh the ſtycker ſom ther til
höra / och på följande bladh
vpteknade finnas/
Vppå Kongl. Maj:ts
nådigſte befalning
Åhr M DC XCV.
Öfverſedd och nödtorfteligen för-
bättrad/
Och Åhr 1696 i Stockholm
af trycket vthgången.
STOCKHOLM/
Vthi thet af K.M. privileg. Burchardi
Tryckerij/af J.J. Genath/f.

Facsimile af 1695 års psalmbok.

(»Hit, o Jesu, samloms vi» och »Såleds är vår kyrkogång»).

Urban Hjärne (född 1641, arkiater, upptäckare af Medevi hälsobrunn, † 1724), den berömde läkaren och rättstafningsifraren samt frejdade kämpen mot häxprocesserna, skref (omkring 1660) såsom student en rätt märklig, efter franska mönster författad tragedi, *Rosimunda*, som uppfördes af hans kamrater i Uppsala och som behandlar den gamla longobardiska hjältesagan om Rosamunda, som dräper sin make, konung Alboin, hvilken, efter att hafva dödat hennes fader, tvungit henne att dricka ur en bägare, gjord af hans hufvudskål.

Håkan Spegel (född 1645, biskop i Skara och Linköping, ärkebiskop i Uppsala, Karl XI:s rådgifvare i kyrkliga och undervisningsärenden, † 1714) — »sextonhundratalets Wallin» — har på skaldekonstens område förvärfvat sig ett aktadt namn såsom en utmärkt *psalmist*, och af hans hand finnas 18 originalpsalmer och ett tiotal öfversättningar intagna i den nuvarande psalmboken. Dessutom författade Spegel efter utländska mönster ett epos om skapelsehistorien, »*Gudz wärck och hwila*».[1] Spegel har äfven arbetat på den svenska *kyrkohistoriens* och det svenska *ordboksarbetets* område, var en utmärkt andlig vältalare

[1] Ett antagande, att Lucidor skulle vara den egentlige förf:n och Spegel endast omarbetare, håller knappast streck inför forskningen.

Digitized by Google

samt har verkat mycket för utbredandet af folkbildning, »så att hvar bonde skulle kunna läsa i bok.»

Jesper Svedberg (född i Dalarne 1653, död såsom biskop i Skara år 1735) ägnade sitt lif åt kyrkans tjänst och svenska språkets rykt men rönte i båda afseenden motstånd. Hans arbete i förra afseendet har i litteraturen bl. a. tagit uttryck i den förbättring af *svenska psalmboken*, som han under loppet af 1690-talet genomdref med stor ekonomisk förlust. Hans egen psalmboksupplaga indrogs nämligen på yrkande af ett biskopsmöte, men hans förslag lades dock till grund för 1695 års numera s. k. »gamla psalmbok», »denna rika skattkammare, som förvarar de yppersta produkterna af vårt fosterlands psalmsång under 16:e och 17:e århundradena och hvars trosfriska och gedigna innehåll utgör kärnan i 1819 års psalmbok». Bland hans egna psalmer må framhållas barnapsalmen »O Gud, som ej de spädas röst föraktar» (n:r 342 i den n. v. psalmboken). Svedberg deltog äfven i arbetet för en förbättrad *bibelöfversättning* (»Karl XII:s bibel»). Sina reformförslag i språkets rättskrifning utvecklade han i »Schibboleth» gentemot Urban Hjärne. Striden mellan dessa gamla vänner var utomordentligt bitter. (Svedberg önskade återupplifva de gamla böjningsformerna, något som ej lyckades, hvaremot han genomdref bl. a. vokalförenkling i stafsättet.)

Jesper Svedberg.

Digitized by Google

Johan Runius.

Jakob Arrhenius (född 1642, räntmästare och professor i Upsala, † 1725) var en framstående psalmsångare, mera elegisk, mild och vek än sina samtida. Ur hans 1689 utgifna »psalmeprofver» äro flera bibehållna i den n. v. psalmboken (däribland 213 och 215).

Johan Runius (född 1679, sekreterare och informator i ett högadligt hus, † 1713) lyckades vid början af 1700-talet i hög grad vinna samtidens bifall och var otvifvelaktigt den mest omtyckte diktaren i skalderaden mellan Stiernhielm och Dalin; han kallades ock sin tids »skaldefurste». Om eftervärlden än finner detta höga uppskattande alltför öfverdrifvet, bör den dock erkänna, att Runius, jämte en mycket ovanlig rimmargåfva, hvilken också förledde honom att rimma på alla tänkbara ställen i sin diktning, ådagalägger friskhet, hurtighet, älskvärd gladlynthet, ett lifligt naturssinne och en oneklig kvickhet, som gärna yttrar sig i ordlekar. Bland hans tillfällighetsdikter märkas »*Rimdantz i fastlagen*» och »*Friskens och Runii resa till Dalarön*»; därjämte flera sällskapskväden.

Trots sin fattigdom och svaga hälsa var *Runius* städse munter och gladlynt. Betecknande för hans lif och skaldelynne är hvad som täljes om hans sista stunder. Kort före sin död, som inträffade på hans födelsedag, den 1 juni 1713, begärde han en bägare och drack så tre skålar: en till erkänsla för lifvets ingång, en till tack för dess framgång, en till välönskan för dess utgång. Dagen förut, den sista maj, hade han rimmat:

Har majus varit svår och bitter tid för Runius,
så ger väl honom Gud en ljuf och rolig junius.

Digitized by Google

Israel Holmström (född omkring 1660, krigsråd, generalauditör, † 1708) var, liksom Runius, en af de lyckligaste bärarne af den karolinska tidens muntra sällskapspoesi och röjer i sina kväden ett frimodigt och gladt sinne samt var utomordentligt populär. Bland hans mest omtyckta stycken äro visorna *Elin älskar jag rätt mycket* samt *En suputs försvar* äfvensom epigrammet öfver Karl XII:s hund, *Pompe*.

Sofia Elisabet Brenner (född Weber 1659, död 1730 såsom änka efter den berömde myntkännaren Elias Brenner), var likaledes mycket omtyckt på sin tid men är en mera allvarsam skaldinna. Hennes alsterrika skaldskap — till god del lärodikt — utmärker sig för en ren form; hon tillhör dem bland tidehvarfvets skalder, som allra bäst lyckats upparbeta det svenska diktspråket, och man har flera täcka smådikter af hennes hand.

Sofia Elisabet Brenner.

Bland skalder, som visa inflytande från den italienska poesien och dess tyska och franska efterliknare, märkas jämte Rosenhane följande:

Gunno Dahlstierna (född 1658, före adlandet Eurelius, son till en präst på Dal, död såsom landtmäteridirektör år 1709) — det svenska storhetsväldets lofsångare — var målsman för en strömning, som på denna tid gick genom hela Europa, kännetecknad af en något skrufvad och svulstig stil. Med allt sitt ordpråll är Dahlstierna dock värmd af en fosterländsk stämning, som visserligen ofta svallar öfver. Hans skaldskap är en frukt af beundran för det sydliga Europas yppiga och klangfulla poesi och af

Digitized by Google

Gunno Dahlstierna.

den rådande hänförelsen för fosterlandets stordåd i forntid och samtid, hvilka båda drag utmärka hans *Kungaskald*, en sorgesång öfver Karl XI:s frånfälle. Dahlstierna har användt den romanska epikens versform »ottave rime», likvisst med alexandriner i stället för femfotade jamber. Mera oberördt af utländska inflytanden framträder det fosterländska draget i hans skaldskap uti *Göta kämpavisa om konungen* (Karl XII) *och herr Peder*, där han söker efterbilda folkvisans tonart.

Kristofer Leyoncrona (född på 1650-talet, Karl XII:s sändebud i London, † 1710 af sorg öfver underrättelsen om nederlaget vid Pultava) var en verklig skaldenatur och skref smådikter efter italienska mönster, i hvilka han röjer en ovanligt fin poetisk känsla.

Jakob Frese (född omkring år 1690 i Finland, kanslist, † 1729) är tämligen fristående bland tidehvarfvets skalder och står på öfvergången till nästa tidehvarf. Börjande med bröllopskväden och kärleksdikter, blef han emellertid allt allvarligare, dels under intrycket af fäderneslandets olyckor, dels till följd af en svår sjukdom, och hans diktning anslår då en mera elegisk sträng. I *Vårbetraktelser under en sjukdom* ger han uttryck för en ädel andes svärmiska trängtan från jordelifvets kval till ett högre lif (»sorg i himmelsblått»); i sina *Passionstankar* röjer han

Digitized by Google

släktskap med den samtidigt sig utbredande »lagpietistiska» rörelsen och angriper i denna riktnings anda skenheligheten och samtidens ortodoxi.

Samuel Trievald (född 1688, tjänsteman i holsteinsk tjänst, lämnade Sverige 1728, † 1743), är en representant för franskklassicitetens begynnande inflytande på vår diktning och efterbildar i sina dikter den franske satirikern Boileau. Genom sin *Satir mot våra dumma poeter* o. a. angrep han så väl de andefattiga rimmerier som de svulstiga öfverdrifter, hvartill Stiernhielms efterföljare gjort sig skyldiga, och rödde sålunda marken för den smak, som blef härskande under nästa tidehvarf.

Olof Rudbeck den äldre (född 1630, medicinsk professor, † 1702) är en storslagen representant för tidens mångfrestande lärdom och utgjorde Uppsala universitets i dubbel mening mäktigaste personlighet under slutet af 1600-talet. I det väldiga arbetet *Atland* eller Manheim (»Atlantikan»), som utgör höjdpunkten af tidens fantastiskt patriotiska drömmar på fornforskningens område men tillika är frukten af mycket stor lärdom, söker han, med hjälp af en godtycklig etymologi (t. ex. Herakles = härakládde; hyperboré = yfverboren) bevisa, att Sverige var det äldsta och först odlade land på jorden, Platos sagoland, Atlantis — kulturens vagga, platsen för det bibliska paradiset. Det hela var ett snillrikt och lärdt jättehugskott, hvilket skaf-

Olof Rudbeck d. ä.

Digitized by Google

fade författaren ett frejdadt namn. Men den odödlighet Atlantikan beskärt honom gör icke hans storhet, utan denna hvilar på det nästan omätliga arbete han i öfrigt utfört i vetenskapens och det allmännas tjänst.

Olof Rudbeck var född i Västerås, son af den utmärkte biskopen och bildningsfrämjaren Johannes Rudbeckius, Messenius' gamle motståndare. Till Uppsala kom han vid unga år, och efter utländska resor, som han företog på drottning Kristinas bekostnad, fick han också där hela sitt lifs verksamhet. Han gjorde vid 22 års ålder en märklig anatomisk upptäckt, höjde medicinens och botanikens studium; byggde en anatomisk lärosal, planterade och vårdade med stora uppoffringar universitetets botaniska trädgård, inrättade en teknisk skola i förening med ett manufakturverk vid Fyrisån, där studenter, som ville ägna sig åt praktiska sysslor, fingo undervisning; ledde ungdomens musikaliska öfningar, utgaf landskapslagar och sagor och deltog tillika i stadens offentliga värf på ett sätt, som vid hans död framkallade det trohjärtade erkännandet: »*Allt, som skulle göras, gjorde han i sta'n.*» I allt lade han i dagen en eldig, duglig och vaken, om också mycket själfrådig natur. — Vid den stora branden i Uppsala i maj 1702 uppbrunno hans dyrbara samlingar, den outgifna fortsättningen af Atlantikan, äfvensom en del af hans stora botaniska planschverk (Campi Elysii) jämte en mängd i trä skurna figurer till detta verk. Med själsstyrka såg den gamle frukterna af 30 års mödor gå till spillo och glömde sina egna förluster för den allmänna olyckan. Ett halft år senare skattade han själf åt förgängelsen.

Digitized by Google

Frihetstiden (1719—1772).

1. Öfversikt.

Efter Karl den tolftes död och stormaktstidens slut började ett nytt skede i Sveriges historia, och detta både i politiskt och kulturhistoriskt afseende. Om i förra fallet detta tidehvarf, på samma gång det ägde obestridliga förtjänster (ej minst i fråga om det representativa statsskickets utveckling), äfven led af betänkliga lyten, så är det i fråga om den andliga odlingen i visst fall Sveriges mest glänsande period.

Det är vår *nysvenska litteraturs*, vår *konsts* och vår vetenskaps vårliga blomningstid, det är särskildt vår *naturvetenskaps* storhetstid. Hvarken förr eller senare har vår lärdomshistoria — och icke månget annat lands heller — haft att uppvisa en sådan rad af lysande namn. Det såg ut, som om Sverige vore på väg att i andliga idrotter återeröfra hvad det genom Karl XII:s krig förlorat i yttre makt.

Blomstringen kom dock icke genast. Nöden och lidandena under krigsåren måste låta sina efterverkningar försvinna. Den tjuguåriga fredstid, som rådde under Arvid Horns visa styrelse, bidrog väsentligen till främjandet af den vetenskapliga utvecklingen, och friheten, ehuru ofta missförstådd och missbrukad, visade sig i hög grad gynnsam för odlingens framsteg. Lade än partilidelsen ej

Digitized by Google

sällan hämmande band på den fria yttranderätten, så berörde detta dock mindre den egentliga vetenskapen och skönlitteraturen än det politiska skriftställeriet.

I hög mån välgörande för vetenskap, vitterhet och skön konst var det intresse, som ådagalades för den högre odlingen från de ledande männens sida. Uttryck för detta deltagande voro bland annat de akademier och lärda sällskap, som stiftades under detta tidehvarf. Redan kort efter Pultavaslaget hade *Erik Benzelius* den yngre († som ärkebiskop 1743), en af frihetstidens yppersta kulturpersonligheter, med några få lika sinnade vänner stiftat en vetenskaplig förening i Uppsala, ur hvilken under frihetstiden »Vetenskapssocieteten» utgick. År 1739 stiftade *Linné*, Höpken, Johan Alströmer i förening med ett par andra vetenskapsidkare *Vetenskapsakademien*, hvilken i synnerhet ägnat sin omvårdnad åt naturvetenskaperna; år 1753 grundlade drottning Lovisa Ulrika *Vitterhetsakademien* för den i skön form klädda häfdateckningen samt skaldekonst och vältalighet. Denna akademis verksamhet afbröts emellertid efter revolutionsförsöket 1756 för att först 1773 i annan form återupptagas. Dessutom uppstodo under denna tid flera enskilda vittra samfund.

Erik Benzelius d. y.

Digitized by Google

Ur den år 1735 af den store konstvännen Karl Gustaf Tessin bildade ritareskolan utvecklade sig en »*målare- och bildhuggareakademi*» (nu Fria konsternas akademi), och i frihetstidens sista år stiftade Gustaf III *Musikaliska akademien*. Äfven må erinras om den 1737 inrättade *kungliga svenska skådeplatsen*, där under adliga stormäns skydd icke få originalstycken uppfördes; den svenska teatern undanträngdes dock på 1750-talet af franska teatersällskap, som omhuldades af det nya hofvet.

Af vetenskaper gynnades särskildt de, som ägde praktiskt syfte, hvilket stod i samband med hela tidehvarfvets riktning mot det *nyttiga*, en riktning som präglar ej blott vetenskapen utan ock skönlitteraturen. Särskildt stod Sverige på naturvetenskapens område snart nog jämnbördigt med hvilken kulturstat som helst och räknade under frihetstiden inom djur- och växtkunskapen stormän sådana som tidehvarfvets ypperste naturforskare Karl Linnæus, adlad *von Linné*, och hans många efterföljare, inom mineralogien och kemien *A. F. Cronstedt, Torbern Bergman* och *Karl Vilhelm Schéele*, hvilken sistnämnde dock först under nästa tidehvarf utförde sina märkligaste upptäckter; inom de matematiskt fysiska vetenskaperna *Anders Celsius, Melanderhielm* samt den på olika områden verksamme *Emanuel Svedenborg;* slutligen inom medicinen *Nils Rosén von Rosenstein.*

Äfven inom häfdaforskningen, som nu fördes öfver på en nyktrare botten än under föregående tid, utfördes ett framgångsrikt arbete af *Olof Dalin, Sven Lagerbring* — århundradets förnämste historiske forskare — samt af biskop *Olof Celsius d. y., Anders Botin* och *Anders Schönberg*. Såsom historisk »samlare» och tidskriftsutgifvare ifrade redan nu den flitige *Karl Kristoffer Gjörwell*, »de lärda mödors patriark», hvars verksamhet räckte ända in i vårt sekel.

Digitized by Google

Gustaf Cronhielm.

Språkforskningen frigjorde sig från de egendomliga griller, hvilka under förra tidsskedet framkallat så många underliga kombinationer, och fann i *Johan Ihre* en utmärkt mästare. Äfven *Abraham Sahlstedt* arbetade på detta fält såsom grammatiker.

På *rättsvetenskapens* område har ifrågavarande tid satt sig ett minnesmärke i den ännu till god del gällande, under *Gustaf Cronhielms* presidium utarbetade *1734 års lag*, till hvilken dock föregående tidehvarf i betydlig mån medverkat genom förarbeten. Rättsvetenskapens mest lysande namn under detta skede är för öfrigt *David Nehrman* (adlad *Ehrenstråle*), högst framstående både som lärare och författare. — Bland de många politiska och ekonomiska skriftställarne förtjäna den framsynte finske prästen *Anders Chydenius* samt utgifvaren af hattpartiets organ, »Ärlig Svensk», *Nils Oelreich* att nämnas.

Inom *vitterheten* visa sig nya riktningar, burna af rikt begåfvade målsmän. Under slutet af förra tidehvarfvet hade inom vår poetiska litteratur spår märkts af den *franska smaken*, hvilken under denna tid var så godt som ensamt rådande i hela Europa och som slog allt djupare rötter äfven hos oss. År 1635 hade Richelieu grundat Franska akademien och därmed stadgat den »*fransk-klassiska*» stilen såsom en envåldsmakt inom litteraturen, och

Digitized by Google

för poesien hade, i synnerhet genom *Boileau* (hvars skrifter öfversattes till svenskan omkring 1720), med Horatius såsom förebild, uppställts en mängd lagar och regler, af hvilka många voro sunda och riktiga, andra åter onödigtvis klafbundo fantasien. Skaldekonsten blef öfvervägande förståndssak; »korrekthet» och »finhet» fordrades framför allt. Därtill kom, att poesien alltjämt uppfattades hufvudsakligen ur synpunkten af det nyttiga. »Hon borde på ett behagligt sätt framställa sanna och träffande tankar, hvilka kunde vara till nytta.» — Hela skaldekonsten fick en prägel af hofstämning. Man skildrade mest de högsta klassernas lif — ifall man icke iklädde de höga herrarne och damerna, liksom för ro skull, en herdekostym, hvilken det brast all sanning men som skulle gälla såsom »menlös» —; man använde i större dikter så godt som uteslutande en viss bestämd meter: den ståtliga alexandrinen, som var synnerligen passande för det franska språkets metrik men som för germanska tungomål föll sig tung och släpande; man pålade inom dramatiken författaren en del onaturliga band, under det man i epiken i stället för de antika gudaskepnaderna använde ett slags personifierade egenskaper, såsom uppträdande allegoriska personligheter, och man älskade att omdana lyriken, som för öfrigt ofta tog skepnad af lärodikt, till ett slags versifierad vältalighet.

Denna smak ägde likväl gentemot den föregående regellösheten obestridliga och alltid beundransvärda förtjänster och hade — under så utmärkta bärare som bl. a. de stora tragöderna *Corneille* och *Racine* och lustspelsförfattaren *Molière* samt till följd af den öfvermakt, som Frankrike både i politiskt och kulturhistoriskt afseende vid denna tid innehade i Europa — spridt sig öfver hela den bildade världen. Den hade nu så småningom äfven kommit hit och

Digitized by Google

verkade mycket välgörande för hyfsande och regelbindande af vårt skaldespråk äfvensom till smakens utbildning och förädling i allmänhet. Mycket barbariskt och rått behöfde bortrensas, ögat måste öppnas för det enklas, klaras och genomskinligas skönhet — i motsats till den föregående tidens kaotiska tillstånd —, och om man också både nu och senare slog öfver till en något stel formalism, så har likväl den fransk-klassiska smakriktningen i vår litteratur verkat i hög grad välgörande genom att rensa och ordna, genom att binda och sammanhålla, och under inflytande af denna smak har åtskilligt af det skönaste på svenskt tungomål diktats.

Vid sidan af denna franska riktning — delvis sammanflytande därmed — gör sig gällande en *engelsk* strömning, hvilken här fann desto bättre jordmån, som Englands samhällsskick i flera afseenden harmonierade med vår frihetstids. Denna riktning skiljer sig icke i det poetiska framställningssättet från den franska, ty äfven i England hyllade man under denna tid fransk-klassisk smak, men den ger sig förnämligast uttryck i den allmänna andan, den moraliskt satiriska hållningen i prosalitteraturen. De engelska »moraliska veckoskrifterna» funno sin förnämste efterföljare i den skrift, som grundlägger vår nyare prosastil: Dalins *Argus*, och det var till god del under påverkan från detta håll, som vår *prosa* vann sin egentliga utveckling.

Äfven från Danmarks litteratur röner Sverige under denna period inflytande, i det att den store komediförfattaren och moralsatirikern *Holbergs* verk vunno stor spridning i landet, öfversattes och efterbildades.

Den gamla *visdiktningen* odlas fortfarande — vid sidan af den högre allvarligare poesien — af mera framstående skalder som Dalin och Bellman, delvis under påverkan

Digitized by Google

från den lätta franska chansonen. Politiska visor förekomma talrikt.

Omkring år 1763 upphöra flera af de författare, hvilka företrädesvis gifva frihetstiden dess prägel, med sitt skriftställeri. Detta år utslockna nämligen trenne för den svenska vitterheten betydelsefulla lif: Dalin, fru Nordenflycht och romanförfattaren *Mörk;* Creutz reser ut och byter skaldekonsten mot diplomatien, och äfven G. F. Gyllenborg låter för någon tid sin lyra hvila. Men å andra sidan framträder just vid denna tid den självständige *Karl Mikael Bellman*, som nu diktar flera af sina yppersta sånger, liksom äfven andra författare af betydenhet göra sig gällande.

Språket utbildas nu med omsorg, och såsom ofvan är nämndt, finner språkforskningen god omvårdnad. Det är under detta tidsskede, som *nysvenskan* fullt stadgas. Skriftställarne, enkannerligen Dalin, lägga mycken vikt vid en god och ren språkbehandling, om också franska glosor allt fortfarande vinna inträde i språkets ordförråd. Af språkliga minnesmärken är för öfrigt — jämte Dalins »Argus» — 1734 års lag att framhålla såsom det största konststycke i stilistisk väg, som svenska språket på flera sekel har att uppvisa, utmärkt för korthet, kraft och bestämdhet i uttrycken.

---

2. Skriftställare.

Olof Dalin (adlad *von Dalin*, född 1708, ämbetsman, † 1763) är tidens banbrytande ande, typisk för frihetstidens vittra verksamhet, målsman för upplysningstidens första skede, populärvetenskaplig framställare, skald, moralsatiriker och särskildt förtjänt att hågkommas såsom

Digitized by Google

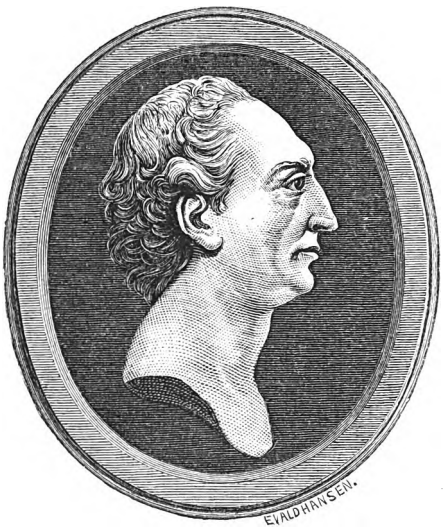

Olof Dalin.

den nysvenska prosastilens grundläggare och mästare. I sin veckoskrift, »*Then Svänska Argus*», 1733—1734,[1] gisslade han efter *engelska* mönster (Addison och Steele) tidens dårskaper i en skämtsam stil och på ett rent och kraftigt språk, som gjorde fullkomlig epok. Före denna tidskrift hade — enstaka företeelser oräknade — tidnings- och tidskriftspressen endast bestått i meddelandet af en och annan krigsnyhet o. d. Här åter röjer sig en självständig, kvick och lekande behandling af en mängd olika frågor inom moralen, samhällslifvet o. s. v. Allvaret är ofta iklädt en skämtsam form, och nära nog alla samhällsklasser äro föremål för Argus' satir. Icke sällan förekomma små berättelser, dikter, dramatiserade stycken o. d. Storartadt var det uppseende, som Argus på sin tid väckte; hvarje torsdag, »argusdagen», motsågs med längtan, och en samtida författare skrifver, att man gick till läsningen af denna tidning, »såsom då man går till bords med hungrig mage», och att när Argus upphörde »blef det liksom tomt, och man sörjde öfver hela riket liksom öfver ett besynnerligt dödsfall». Till och med 1734 års riksens ständer uttalade i ett riksdagsbeslut sitt förord för den då ännu ej namnkände författaren. (Dalin förblef nämligen under hela utgifningstiden okänd.)

[1] De första numren utkommo i dec. 1732.

Digitized by Google

Then
Swänska
ARGUS,
N:o I.

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci. Horatius.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Benjamin Gottlieb Schneider.

Facsimile af »Then Svänska Argus».

Digitized by Google

Redan i Argus framstår Dalin såsom en utmärkt satiriker på prosa, och äfven i senare arbeten har man dråpliga prof på hans skämt i obunden stil, af hvilka några drabbade det öfverdrifna, ovetenskapliga svärmeriet för fornsaker, andra det onödiga inblandandet af främmande ord i svenska språket o. s. v. I sin bekanta *Saga om hästen* berättade Dalin under bilden af en häst och hans olika ryttare svenska folkets och dess regenters öden från Gustaf Vasa till Karl XII:s död. Denna saga, som själf ursprungligen var tillkommen efter engelskt mönster (Swift), fick talrika efterbildningar, i synnerhet af politiskt innehåll.

Bland Dalins större poetiska alster är hans epos *Svenska friheten* (1742) mest berömdt. I denna dikt låter Dalin Svea inför den nyligen aflidna drottning Ulrika Eleonora tälja frihetens öden i vårt land och förorda dess bevarande, medan hon tillika varnar för partisplitet. Stycket är skrifvet på alexandriner och gjorde ett likartadt intryck på tiden efter det olyckliga kriget 1741—43 som Tegnérs »Svea» sju årtionden senare. — På dramatikens område, där från år 1737 en rätt liflig verksamhet började yppa sig, framkallad af den nya »kungliga svenska skådeplatsen», författade Dalin dels en tragedi, *Brynhilda eller den olyckliga kärleken*, hvari han på ett tämligen torrt och saftlöst sätt behandlade ett tragiskt ämne ur den fornnordiska sagan, dels en komedi, *Den afundsjuke*, som är skrifven efter den utmärkte dansken Ludvig Holbergs mönster och som äger mycken förtjänst i behandlingen af dialogen.

Bland Dalins smärre skaldestycken, som äro njutbarare för vår tid än hans »stora poesi», finnes, jämte många mindre betydande sällskaps- och hofpoem, ett stort antal värdefulla lyriska dikter, däribland några hållna i folkvisans tonart, såsom *Engsövisan*. I en del sånger anslår han

Digitized by Google

en skämtsam ton, såsom i *Skatan sitter på kyrketorn* m. fl. I dessa visor är Dalin föregångare till Bellman och Franzén. — Bland hans satirer i bunden form framstår *Aprilverk om vår härliga tid*, hvilket utmärker sig för mycken satirisk styrka.

Såsom häfdatecknare är Dalin ryktbar för sin *Svea rikes historia*, hvilken med sannfärdighet och klart förstånd skildrar Sveriges öden till Karl IX:s död och som i synnerhet genom sina stilistiska förtjänster intager ett framstående rum i den svenska häfdateckningen; framställningssättet är behagligt och allmänfattligt, och det är sagdt om Dalin, att han »flyttade historien från väggarnas bokhyllor ned i svenskarnes hjärtan».

Olof Dalin föddes i Halland, där fadern var präst. Redan som mycket ung kom han till Lund, hvarest han åtnjöt ledning af den ofvan omtalade professor Rydelius, hvilken äfven utöfvade ett välgörande inflytande på ynglingens skaldeanlag. På dennes förord erhöll Dalin plats såsom lärare i ett förnämt hus i Stockholm, från hvilket han snart infördes i flera af hufvudstadens finaste och mest ansedda kretsar. I dessa, liksom i det 1732 stiftade riddarsamfundet »Awazu och Wallassis», en orden, som för öfrigt bestod af unga ädlingar (mest af hattpartiet), hvilka särskildt med värme vårdade Karl XII:s minne, lät han ofta sin skaldeådra flöda. Sedan han blifvit känd såsom författare till Argus, vardt han föremål för flera ynnestbevis och utnämndes 1737 till kunglig bibliotekarie. Åren 1739—1740 företog han en utrikes resa; i synnerhet dröjde han i Paris. Efter sin hemkomst inkallades han i Vetenskapsakademien och fick — efter offentliggörandet af »Svenska friheten» — i uppdrag af ständerna att författa en svensk rikshistoria. I politiskt afseende drog han sig alltmera ifrån hattpartiet, med hvilket han förut sympatiserat. År 1751 blef han anställd som lärare för kronprinsen Gustaf och slöt sig härefter helt och hållet till Lovisa Ulrika, förströende hofkretsarna med en mängd små tillfällighetspoem, oftast obetydliga men ej sällan täcka och innerliga uttryck för en harmlös glädje. Han adlades, blef kansliråd, sekreterare i den nystiftade Vitterhetsakademien och rikshistoriegraf. Men hans förbindelser med hofvet invecklade honom i olagliga politiska stämplingar till konungamaktens utvidgande, och en del andra oförsiktigheter i litterär väg vållade ett åtal, som slöt med att Dalin år 1756 genom domstols utslag förvisades från hofvet. Endast genom skydd af mäktiga vänner lär han ha räddats från dödsstraff. Nu vistades han någon tid hos ett par högadliga gynnare, bl. a. på det af honom så vackert besjungna *Engsö*, och använde sin lediga tid till sitt historiska verk, intill dess han kallades in i ämbetsverksamheten såsom kansliråd. År 1761 upphäfdes förvisningsdomen från hofvet, och 1763 utnämndes Dalin till hofkansler. Han afled samma år. Å en kulle vid Lofö kyrkogård reste Lovisa Ulrika honom en präktig minnesvård.

Digitized by Google

Karl Gustaf Tessin.

Tidehvarfvets flesta öfriga författare äro målsmän för samma smak som Dalin och särskildt verkade på den vittra prosans område flera utmärkta skriftställare.

Karl Gustaf Tessin (f. 1695, öfverintendent, riksråd, kanslipresident, † 1770) är vid sidan af Dalin och Linné en af frihetstidens yppersta kulturpersonligheter, i främsta rummet genom sin verksamhet för den bildande konsten. Äfven såsom skriftställare har han utmärkt sig och utgaf bl. a. *En gammal mans bref till en ung prins* (kronprins Gustaf), hvilka behandla en mängd olika ämnen i undervisande syfte. Han är ock en framstående *vältalare* i politiska och vittra ämnen. I denna sistnämnda egenskap må han här särskildt omnämnas såsom en af de första målsmännen för den glänsande, ordrika, cirklade stilen i vältaligheten. Äfven i författande af de på 1700-talet mycket omtyckta stenstilarna utmärkte sig Tessin.

Anders Johan von Höpken (född 1712, riksråd, kanslipresident, † 1789) var likaledes en representant för sin tids vältalighet; hans *tal* (såsom talet om yppighetens nytta samt *äreminnena* öfver Ekeblad och Tessin) äro i högsta grad praktfulla men utmärka sig därjämte för en styrka i tanken, en kraft i uttrycket och en renhet i språket, som göra dem till mönster i ett slag af författarskap,

Digitized by Google

hvilket eljest lätt nog frestas att urarta till skal utan kärna. Bland hans arbeten äro ock märkliga politiska skriftstycken.

Jakob Henrik Mörk (född 1714, kyrkoherde, † 1763) är Sveriges förste *romanförfattare*. Hans romaner äro af moraliserande art, skrifna på ett förtjänstfullt språk i en afmätt, högtidlig stil med korta satser. Den första, *Adalrik och Götilda* — författad gemensamt af Mörk och *A. Törngren* — är en framställning af tvenne älskandes öden i den skandinaviska forntiden men innehåller bakom den fornnordiska dräkten en hel hop mer eller mindre dunkla anspelningar på samtidens personer och händelser, såsom icke var ovanligt i tidens skönlitteratur (t. ex. i de talrika allegoriska sagorna). Mörks närmaste förebild var Fénelons berömda »Télémaque». Hans andra roman, *Tekla*, skildrar en kristen trosmartyrs öden under Neros tid.

Jakob Wallenberg (född 1746, skeppspräst, † såsom kyrkoherde 1778) läses — i motsats till Mörk — ännu i vår tid med nöje. Af honom är den i humoristisk stil hållna reseskildringen *Min son på galejan*, dagboksanteckningar från en färd till Ostindien åren 1769—1771. Denna skrift — som först utgafs efter W:s död — röjer Dalins skola, på samma gång den rönt inflytande från den engelske humoristen

Anders Johan von Höpken.

Digitized by Google

Swift och från dansken Holberg. Stilen är frisk, naturlig och enkel, och boken genomströmmas af ett gladt och kvickt lynne samt yppar en intelligent och käck författarpersonlighet, som har öppet öga för hvad som möter honom här i världen.

Karl Gyllenborg.

Karl Gyllenborg (född 1679, hattarnas bekante chef, kanslipresident, † 1746) var en af stödjepelarna för den år 1737 inrättade *svenska teatern* och riktade den med det första svenska originalstycke, som där uppfördes: komedien *Svenska sprätthöken*, som förlöjligade de unga sprättarnes lust att efterapa franska seder.

Reinhold Gustaf Modée (född 1689, hofrättsassessor, bekant lagsamlare, † 1752) var tidehvarfvets bäste lustspelsförfattare och skref efter Molières och Holbergs mönster komedierna *Fru Rangsjuk* och *Håkan Smulgråt*.

Anders Odel (född 1718, ämbetsman, † 1773) författade såsom ung student år 1739 den ryktbara *Malcolm Sinclairs visa*, som i så hög mån bidrog att göra det då påtänkta kriget mot Ryssland populärt. Visan skildrar, hurusom den mördade Sinclair kommer till de Elyseiska fälten och där träffar Sveriges hjältar, särskildt Karl XII. Visan — 90 strofer lång — sjöngs ännu i vårt århundrade öfver hela landet. — Han skref ock politiska sagor.

Olof Carelius (född 1702, präst, † 1758) skref en likaledes utomordentligt populär dikt, den s. k. *Hönsgummans visa*, som i lifliga verser skildrar tillståndet på »herrgålen» (Sveriges rike) under olika herrskap (från Kristina till Adolf Fredrik).

Digitized by Google

Olof Bergklint (född 1733, lektor, kyrkoherde, † 1805) var en af tidens mera betydande lyriska skalder. Han skref *Ode öfver motgången* samt *Den blinde* och var äfven en framstående *smakdomare*, liksom han författat några af denna tids bästa *minnestal*.

Hedvig Charlotta Nordenflycht (född 1718, † 1763) var medelpunkten för en vitter krets, till hvilken bland andra Creutz och Gustaf Fr. Gyllenborg hörde. Någon större skiljaktighet mellan denna och den dalinska kan svårligen påpekas, enär båda hyllade den franska smakens och den gryende »upplysningens» läror, men en viss motkänsla, som det vill synas af rent personlig möjligen ock politisk natur, rådde dock emellan båda.

Fru Nordenflycht, som kallar sig »*H*erdinnan i *N*orden» (anspelning på hennes initialer), företer i sin lyriska skaldeverksamhet tvenne skeden. Under hennes första utvecklingstid, som torde kunna anses omfatta 1740-talet och ett par år in på nästa årtionde, ljuda från hennes lyra samma ömsom idylliska, ömsom känslosamma toner, som klungo ur Freses diktning. I diktsamlingarna *Den sörjande turturdufvan* och *Kvinnligt tankespel*, den senare en poetisk årsbok, offentliggjorde hon under dessa år sin lyras förstlingar, hvilka voro uttryck för ett lidelsefullt hjärtas svallande känslor. — Från år

Hedvig Charlotta Nordenflycht.

Digitized by Google

1753, då omkring henne samlades en krets af yngre vitterlekare, ägnade hon större omsorg åt diktens formella sida, liksom hon med allvar hängaf sig åt studier af tidens upplysningsfilosofi. Hennes senare diktning röjer ock mera elegans, men då hon griper sig an med större ämnen, såsom i hjältedikten *Försök till Caroliade*, hvilken skildrade tåget öfver Bält, rör hon sig på ett för henne mera främmande område, än då det gäller att tolka det egna hjärtats rörelser. Af särskild betydelse är fru Nordenflychts uppträdande för kvinnans rätt att deltaga i tidehvarfvets andliga arbete.

Hedvig Charlotta Nordenflycht, dotter till kamreraren i kammarkollegium And. Nordenflycht, visade redan som barn så stor vetgirighet, att den ingaf föräldrarne farhåga för att hon skulle blifva en »lärd i stubb», hvilket stred mot den tidens »goda ton». Förbud mot läsning hjälpte dock föga; i smyg skaffade hon sig medel att tillfredsställa sin läslust. Af sin döende fader öfvertalades hon att vid sexton års ålder trolofva sig med mekanikern Joh. Tideman, som dock efter tre års förlofning afled. Kort därefter blef hon bekant med en prästman, Jakob Fabricius, själf en förtjänstfull skriftställare. De förälskade sig i hvarandra, men genom en släktings motstånd uppsköts giftermålet i fyra år. Ändtligen firades bröllopet 1741, men deras förening blef af kort varaktighet, ty redan samma år afled Fabricius. Hennes sorg var gränslös; hon flyttade till ett torp på landet utanför Stockholm, hvarest hon gaf uttryck åt sin sorgsna stämning i den ofvannämnda samlingen elegier »Den sörjande turturdufvan». År 1744 återflyttade hon till Stockholm och knöt där längre fram, som nämndt är, bekantskap med flera af tidens unga vitterlekare samt höll i sitt hem en »litterär salong». Bland de vittra vännerna, som omgåfvo henne, fanns ock en ung man vid namn Joh. Fischerström. I honom förälskade sig den fyrtiotreåriga skaldinnan med den svärmiska häftighet, som var henne egen, men väckte icke hans genkärlek. Man har påstått, att hon af sorg och svartsjuka kastat sig i Mälaren, i grannskapet af Skokloster, hvarest hon på ett litet torp »Lugnet» hade tillbragt sin sista tid, och att hon visserligen räddats men aflidit ett par dagar senare. Åt tillnamnet »den svenska Sapfo» gafs sålunda äfven den bimening, att hon liksom den grekiska skaldinnan af detta namn skulle hafva sökt döden i vågorna.

Bland skalderna i den nordenflychtska kretsen märkas tvenne, som tillsammans utgöra ett i vår litteraturhistoria ensamt stående fostbrödralag: *Creutz* och *G. F. Gyllenborg*.

Gustaf Filip Creutz (född i Finland 1731, flyttade 1763 till utlandet såsom svenskt sändebud, hvarvid hans diktning afbröts, hemkom 1783, kanslipresident, † 1785) är utan gen-

Digitized by Google

sägelse af dessa båda den mest betydande skalden, om än hans diktarverksamhet blott omfattar ett årtionde. Hans herdeidyll *Atis och Camilla* gjorde på sin tid ett uppseende motsvarande det, som i vårt århundrade Tegnérs Fritiofs Saga och Runebergs Fänrik Stål väckt, och det var älsklingsboken synnerligast hos det kvinnliga släktet. Den skildrar ett oskuldsfullt kärleksförhållande mellan en ung lejonjägare, Atis, och Dianas prästinna, Camilla, deras pröfningar och lidanden samt slutliga förening. Dikten är författad på välljudande alexandriner, som icke på vårt språk öfverträffats. Att poemet numera på oss icke gör ett lika mäktigt intryck, beror därpå, att språkets utmärkta skönhet icke är så öfverraskande för dem, som känna Kellgren, Tegnér och Stagnelius, som för Creutz' samtid, och jämväl därpå, att handlingen är obetydlig i förhållande till de nog vidlyftiga målningarna af natur och personer. Man har äfven från Creutz' hand andra värdefulla dikter, bland dem *Dafne*.

Gustaf Filip Creutz.

Gustaf Fredrik Gyllenborg, Karl Gyllenborgs brorson (född 1731, sammanträffade 1751 med Creutz, kansliråd, † 1808), var utgången ur en släkt, som före honom räknat fyra skalder. Hans diktning är »romarvulen», sträng, ofta ett uttryck för missnöje och världsförakt, för öfrigt mycket formfulländad. Bland hans dikter äro att märka

Digitized by Google

Gustaf Fredrik Gyllenborg.

de beskrifvande naturmålningarna *Årstiderna* — tillhörande en på denna tid i Europa synnerligen omtyckt afart af skaldekonsten, den beskrifvande diktningen (»måleri i ord») — samt en del lärodikter, hållna i en manlig och ädel ton. Dessutom var Gyllenborg en god satiriker, gisslande sin tids seder med kraft och skärpa, t. ex. i *Världsföraktaren*. Af ett satiriskt lärodiktande skaplynne äro äfven hans *Fabler* (ett hundratal), hvilka tillhöra det bättre, som af detta slag finnes skrifvet på svenska. Mindre märkliga äro hans stora epos »Tåget öfver Bält» samt hans dramatiska skrifter. — Af den gustavianska tidens skalder betraktades Gyllenborg såsom en »fader».

Karl Mikael Bellman (född 1740, hofsekreterare, † 1795) står på öfvergången mellan detta och nästa tidehvarf men hade redan före 1772 års statshvälfning fullt utvecklat sin helt och hållet egendomliga skaldenatur. Hans första förebild var ock Dalin, sådan denne framträdde i sina muntrare visor och satirer. Under frihetstiden diktade Bellman en stor mängd af de originella sånger, som gjort honom så ryktbar, och var också redan då mycket populär.

Digitized by Google

Hans visor sjöngos öfver hela landet, och då Gustaf III kommit på tronen, tog han den »vilda sångfågeln» i sitt hägn.

Olika har väl domen fallit öfver Bellmans skaldeverksamhet, särskildt med hänsyn till de ämnen, som han valde att besjunga, men alla äro dock ense om hans öfverlägsna snille, och för det bildade omdömet står han äfven såsom en ädelsinnad målsman för glädjen i vår litteratur, ty det klappar ett hjärta bakom hans ystra sånger, om hvilka Tegnér yttrat, att

»det finns ej tid, som dessa toner söfver,
det finns ej land, som deras like har».

Hans skaldskap spritter af lif och sanning, däri röra sig lefvande gestalter från det glada hufvudstadslifvet inom vissa kretsar under 1760—1780-talen, gestalter hvilka i sig själfva bära vittnesbörd om sin naturtrohet och sanning och som faktiskt voro gripna ur lifvet.

Bellmans bästa sånger äro samlade i tvenne serier, *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*. I dessa framträda egenheterna i hans skaldelynne mest bestämdt och utprägladt. Bellman är *humorist*, glädje och sorg tona förenade i hans sång; bakom de mångskiftande, ytterst komiska, ja till och med groft burleska figurer, som han med sådan målande san-

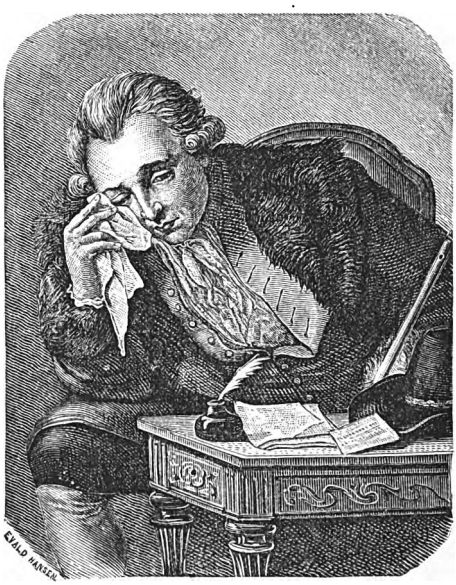

Karl Mikael Bellman.

Digitized by Google

ning och kraft framtrollar, en Fredman, en Mollberg, en Movitz, en Ulla Vinblad, skall en uppmärksam iakttagare stundom finna uttryckt idéen om jordelifvets och det sinnligas ringhet och förgänglighet, och i den glädjebägare, som skalden kredensat, finnes nog mer än en droppe af sorg och bekymmer (t. ex. *Drick ur ditt glas* eller *Bröderna fara väl vilse ibland*). Tegnér har ock poetiskt påpekat »vemodsdraget» i Bellmans skaldskap, kallande det »en sorg i rosenrödt». Men *glädjen* öfver lifvets och naturens skönhet och fröjder är dock det afgjordt *öfvervägande* draget i hans diktning och det, som gjort skalden så populär inom de mest olika kretsar.

Bellmans humor är icke blott ett uttryck för hans eget hjärtas känslor, utan — såsom redan är antydt — den framträder förkroppsligad i en mängd natursanna och åskådligt skapade figurer. I nära samband härmed står, att oaktadt Bellmans sånger till sitt skaplynne äro lyriska, ett berättande element gärna är i dem inlagdt.

Man märke vidare den *idylliska* ton, som genomgår många af hans sånger, i synnerhet då naturens skönheter besjungas; ingen svensk skald har haft ögat så öppet för landskapets fägring som han; framhållas må i det fallet sånger som *Opp Amaryllis*, *Hvila vid denna källa*, *Fjäriln vingad syns på Haga* och mångfaldiga andra, i hvilka han liffullt skildrar stockholmsnejdens fägring.

I Bellmans diktning är *musiken* på det närmaste förenad med poesien, och äfven om han lånade snart sagdt alla sina melodier från andra håll, förstod han att välja dem och lämpa dem så väl till sina sånger, att melodierna nu nästan blott lefva i samband med dessa och för det allmänna medvetandet stå såsom fullt bellmanska.

Digitized by Google

Karl Mikael Bellman föddes i Stockholm, den äldste af 21 syskon. Han fick i föräldrahemmet en vårdad uppfostran, och hans undervisning erhöll en vitter riktning, liksom också ett i familjen ärftligt musikaliskt sinne hos honom utvecklade sig. Han bestämdes emellertid af sin fader, som var ämbetsman, till samma bana, för hvilken dock hans sorglösa och något lättsinniga lynne icke passade, så att han på denna väg misslyckades för att dess mera vinna framgång på en annan. Efter att hafva tjänstgjort med mycket liten framgång i riksbanken (där han för oordentlighet måste lämna sin tjänst) och tullverket, utnämndes han år 1776 — genom Gustaf III:s bemedling — till sekreterare i nummerlotteriet, där han dock gjorde föga tjänst, blef tillika hofsekreterare med någon pension och ingick vid denna tid giftermål. Redan vid 17 års ålder hade han börjat pröfva sina krafter som författare (mest i religiös anda); han fortsatte härmed allt framgent. Omkring 1765 började hans diktning träda fram i sin fulla egendomlighet. Till år 1780 diktade han med oförminskad styrka, därefter inträdde en afmattning.

De sista åren af hans lefnad klappade nöden ofta på hans dörr. Den 11 febr. 1795 afled han i en svår bröstsjukdom, ännu mot slutet af sitt lif sjungande vid cittran de sånger, med hvilka han så ofta gladt sina vänner.

Olika omdömen hafva äfven fällts om Bellmans person, i hvilken en och annan — med anledning af den sfär, hvari hans personer röra sig — företrädesvis velat se en lättsinnig rumlare. Att Bellman icke föraktade glasets njutningar är säkert, men han synes icke hafva varit någon länkbunden slaf under den last, han i sina sånger så ofta beskrifver. Hela hans lif var en inspirerad sångares, och för världens praktiska kraf hade han föga sinne. Han var en klen hushållare och skral ämbetsman, men han var ock en godhjärtad människa och vän.

Bland de talrika *vetenskapliga författare*, hvilka utgöra detta tidehvarfs stolthet, vände sig rätt många äfven till en större allmänhet och gjorde denna förtrolig med de resultat, hvartill de genom sin forskning kommit, hvilket låg i hela tidehvarfvets anda och äfven påkallades af förändrade förhållanden.

Vid sidan af *Olof Dalin*, hvars verksamhet på detta område ofvan är skildrad,

Sven Lagerbring.

Digitized by Google

Johan Ihre.

äro här företrädesvis att nämna följande:

Sven Lagerbring (född 1707, professor i Lund, adlad, hette förut Bring, † 1787) är jämte Dalin den märkligaste af tidens häfdatecknare. Man äger från hans hand en skildring af *Svea rikes historia* (från äldsta tider in på 1400-talet), ett mästerverk af lärdom och skarpsinne, samt ett mindre sammandrag af våra häfder ända till år 1772. Hans styrka låg i den vetenskapliga forskningens grundlighet, hvari han, som uteslutande ägnade sig åt detta ämne, öfverträffade Dalin; däremot var han underlägsen sina samtida i framställningen, som är törr och saknar stilens behag.

Johan Ihre (född 1707, professor i Uppsala, † 1780) är Sveriges störste språkforskare. Utrustad med snille och ovanligt skarpsinne, spred han ljus öfver vårt modersmåls art och utveckling, och hans arbeten på detta område äga värde än i dag, trots vetenskapens stora framsteg sedan den tiden. Ihre kan anses vara grundläggaren af det verkligt vetenskapliga studiet af vårt modersmål, och hans forskningar skaffade honom äfven anseende öfver hela Europa. Ihres mest berömda arbete är en stor ordbok öfver svenska språket, *Glossarium Sviogothicum*. Äfven på andra områden — historiens, fornkunskapens, statsveten-

Digitized by Google

skapens — utmärkte han sig och häfdade bl. a. varmt lämpligheten att använda modersmålet i vetenskapliga skrifter.

Karl von Linné (född 1707, samma år som Lagerbring och Ihre, professor i Uppsala, † 1778) har mer än någon annan svensk vetenskapsman samkat ära öfver sitt fosterland, i det han på det mest epokgörande sätt gripit in i naturvetenskapernas utveckling. Men Linné skref icke blott för vetenskapsmännen; också inom den populära framställningens område tillkommer honom ett högt rum. Enkelt, okonstladt men med hela kraften och klarheten hos ett upphöjdt snille, har han på svenskt språk skildrat naturens företeelser, och hans *resebeskrifningar* (Västgötaresa m. fl.) från olika delar af vårt land tillhöra det bättre, som i denna väg finnes skrifvet på svenska. Naturföremålen upptogo härvidlag icke uteslutande hans intresse; äfven af folket, dess seder och bruk, lefnadssätt, handel och näringar, har han lämnat värdefulla skildringar.

Karl von Linné.

Linné föddes på Råshult i Småland. Redan i hans föräldrahem var växtvärlden älskad, och det berättas, att fadern, kyrkoherden Nils Linnæus, plägade smycka den lilles vagga med blommor samt ofta föra honom ut i trädgården, där gossen, liggande i gräset, fick leka med örter såsom andra barn med leksaker. — Bestämd till präst, sändes Karl Linnæus vid 10 års ålder till Växjö skola, där han stannade ända till sitt nittonde år, utan synnerligt stora framsteg i andra ämnen än de naturvetenskapliga, hvilka då icke sattes mycket högt på lärdomsskalan. De flesta lärarne tillrådde också kyrkoherden Linnæus att sätta pilten i något handtverk, men lyckligtvis lät fadern honom fortsätta studierna vid akademien, ehuru icke med prästämbetet utan med läkaresysslan till framtidsmål. Först

Digitized by Google

i Lund, sedan i Uppsala arbetade nu Linné i naturvetenskaperna, kämpande mot fattigdomens börda. Han utmärkte sig emellertid så mycket, att han snart fick i uppdrag att föreläsa vid Uppsala universitet, hvilket emellertid väckte afund på grund af hans ungdom. Linné företog då en färd till Holland, där han ernådde medicine doktorsgraden. Genom sitt därstädes utgifna verk »*Systema Naturæ*» vann han ryktbarhet i den vetenskapliga världen. Han fick nu de fördelaktigaste anbud att kvarstanna i Holland, men längtan till fosterlandet och till hans trolofvade förde hans steg åter mot norden (1738). Icke genast stod honom här någon plats till buds, men tack vare Tessin öppnade sig snart för honom en verksamhetskrets i Stockholm (han deltog i stiftandet af vetenskapsakademien), och år 1741 anställdes han såsom professor i Uppsala, dit vetgiriga lärjungar inom kort strömmade från alla land för att lyssna till »blomsterkonungens» lärdomar. Aktad och ärad, lefde han där sitt återstående lif, till dess han den 10 januari 1778 kallades hädan.

Emanuel Svedenborg (Jesper Svedbergs son, f. 1688, assessor i bergskollegium, † i London 1772) var en framstående naturforskare men har företrädesvis vunnit världsrykte såsom religiös siare och andeskådare. Hans på latin skrifna religionsfilosofiska arbeten hafva öfversatts till många språk.

Anders Nohrborg (f. 1725, e. o. hofpredikant, † 1767) gaf ett folkligt uttryck åt statskyrkans åskådningssätt genom sin *postilla*, som är Sveriges mest spridda predikosamling.

Digitized by Google

Gustavianska tiden (1772—1809).

1. Öfversikt.

Den gustavianska tiden fortsätter i viss mån samma riktning, som inslagits under det föregående skedet.

Redan under frihetstiden hade »upplysningstidehvarfvets» läror vunnit insteg i Sverige, men först under Gustaf III:s tid och särskildt genom Kellgrens organ Stockholmsposten kunna de nya åsikterna sägas hafva slagit rot hos en större allmänhet.

Utmärkande för upplysningstidehvarfvets hufvudriktning, hvilken utgick från England men hvars förnämste målsman blef den franske författaren *Voltaire*, är en hänsynslös granskning af alla häfdvunna åsikter på det mänskliga förståndets grund. Fritänkeriet i sina många olika skepnader var under detta tidehvarf mycket allmänt bland de bildade klasserna. Trots sina fel — däribland den ytlig-

Voltaire.

Digitized by Google

Rousseau.

het och ensidighet, hvarmed man sökte göra förståndsupplysningen gällande, och det misskännande, som man från sin abstrakta ståndpunkt visade för gångna tider och deras utveckling — har upplysningstidehvarfvet åstadkommit mycket godt genom att skingra vidskepelse och villfarelser, genom att predika fördragsamhet och samvetsfrihet samt genom att låta rättvisare och mänskligare åsikter göra sig gällande i lagstiftningen och i förhållandet människor emellan. — En särskild riktning inom tidehvarfvet betecknas af den franske skriftställaren *Rousseau*; i motsats till förståndsupplysningens män häfdade han och hans lärjungar — ofta med öfverdrift — »*känslans*» oinskränkta rätt och predikade naturtillståndets idealitet gent emot kulturens öfverförfining.

Gustaf III:s regering betecknar upplysningsidéernas seger i vårt land och utmärkes af en mängd reformer i människovänlig anda.

Den rent vetenskapliga odlingen i Sverige står under gustavianska tidehvarfvet icke så högt som under det föregående, om än en del af frihetstidens stormän lefde in i det gustavianska tidehvarfvet (Linné, Lagerbring och Ihre) och om än det företrädesvis var under detta, som Schéele utförde sina mest betydande arbeten. Bland nya namn på

Digitized by Google

det lärda området må nämnas de båda finnarne *Henrik Gabriel Porthan*, historiker och språkforskare, åbouniversitetets medelpunkt, samt *Mattias Calonius*, framstående rättslärd.

I vittert afseende är detta tidehvarf ett af de mest lysande i våra häfder. Väl betecknar det icke i rent litterärt afseende något skarpt afbrott mot det föregående; tvärt om hade redan under frihetstiden till en god del den vittra smak i olika riktningar utvecklats, som präglar äfven detta tidehvarfs författare, af hvilka flera under frihetstiden mottagit sin bildning. I Gustaf fingo emellertid vitterhet, vältalighet och skön konst en ifrig skyddare, på samma gång de blefvo alltmera folkkära. Själf hyllande den rådande franska smaken och de regler, som i denna smaks hemland gjort sig gällande, ådagalade konungen dock en stor fördomsfrihet äfven mot de författare, som afveko härifrån, och visade dem en välvilja, som utgör ett af de vackraste dragen i hans karakter. Värd all aktning är också den fosterländska riktning, som han ville gifva åt litteratur och konst. Den inskränkte sig visserligen mest till valet af ämnen, men tiden hade en alltför kosmopolitisk anstrykning för att låta någon i djupare mening nationell litteratur uppspira. Härtill kom också, att de högre klassernas språk var öfver höfvan uppblandadt med franska ord och vändningar, som man likväl i vittra skrifter sökte undvika.

Såsom frukter af denna Gustafs fosterländska sträfvan torde återupprättandet af *Svenska teatern* och stiftandet af *Svenska akademien* böra betraktas. Det var i början af år 1773, som Gustaf åter öppnade en kunglig svensk teater, på hvilken till att börja med öfvervägande operor uppfördes (delvis efter hans egna planer); senare (på 1780-talet) inrättades en särskild skådeplats för dramati-

Digitized by Google

ska stycken; mera folkliga lustspel uppfördes på en enskild, »komisk teater». Svenska akademien inrättades år 1786 efter mönstret af den af Richelieu stiftade franska och fick i uppdrag att befordra *vältalighet* och *skaldekonst* samt att uppodla *språket* och ära minnet af stora svenska män. Ledamöterna skulle vara 18 till antalet. Själf utnämnde konungen 13 medlemmar, som utsågo de öfriga 5. Bland dessa akademiens första ledamöter voro v. Höpken, Olof Celsius d. y., *Kellgren*, *Oxenstierna*, *Adlerbeth*, Botin, *von Rosenstein*, Gustaf Fredrik Gyllenborg och *Leopold*. Samtidigt med stiftandet af Svenska akademien ombildade Gustaf Lovisa Ulrikas vitterhetsakademi till en »vitterhets-, historie- och antikvitetsakademi», dock med hufvudsakligen historiskt och arkeologiskt syfte.

De skalder, som tillhörde den Svenska akademien eller slöto sig nära till dess krets, odlade företrädesvis dels odediktningen och lärodikten, dels den kvicka satiren och den lätta skämtdikten, hvarjämte inom prosan det praktfulla men föga sakrika »ärerimmet» stod högt i kurs.

Emot den riktning, som representerades af de svenskakademiska skriftställarne (främst af Kellgren), uppträdde *Thorild*, som närmast är förkämpe för rousseauianismen, hvilken äfven fick en skaldisk målsman i *Lidner*.

Fortfarande diktade ock *Bellman*.

Efter Gustaf III:s död inträffa i vissa afseenden förändringar. En del af de mest framstående författarne, Lidner, Bellman, Kellgren, följde konungen inom kort i grafven. Däremot utvecklar en författarinna, som stod de akademiska kretsarna nära, fru *Lenngren*, först nu till fullo sin lysande skaldebegåfning.

Förmyndarregeringen visade sig kallsinnad mot vitterhetens idkare, hvartill kom, att stämningen i Europa i allmänhet var nedtryckt och modlös till följd af franska

Digitized by Google

revolutionens öfverdrifter, hvilka utgjorde ett sorgligt svar på de ljusa förhoppningar om en välgörande omdaning af samhällets brister, som tidens största män knutit vid denna omhvälfning. En stämning af *resignation*, föga gynnsam för litteraturen, utbredde sig öfverallt. Under Reuterholms välde (till 1796) visade man sig särskildt onådig mot Svenska akademien, där de gamla gustavianerna innehade väldet. Reuterholm — en underlig blandning af despot och frihetsvän, af aristokrat och jakobin, af upplyst och vidskeplig — lät genast utfärda en tryckfrihetsförordning, som upphäfde all censur, men han inskränkte snart åter tryckfriheten, och sedan franska revolutionen börjat urarta, blef han alltmer och mer skuggrädd äfven för de oskyldigaste meningsyttringar. Harmsen öfver att ej hafva invalts i Svenska akademien, tog han sig anledning af några uttalanden i ett minnestal öfver Fersen att suspendera akademiens verksamhet.

Med Gustaf Adolfs eget tillträde till regeringen vardt visserligen riktningen till en början något friare. Bl. a. tilläts Svenska akademien att åter upptaga sina arbeten. Men snart skulle det visa sig, att Gustaf Adolfs styrelse var ännu mera afvogt stämd emot tankefriheten. Han sökte på allt sätt utestänga de moderna frihetsidéerna samt, där de inträngt, kväfva dem; han visade sig böjd för alla inskränkningar i läro- och tankefrihet, och i synnerhet var han skygg för alla nyheter på filosofiens område, hvadan han bland annat hindrade tänkaren *Benjamin Höijer* från att erhålla den filosofiska professorsstol, som han 1799 sökte, emedan han ansågs vara alltför frihetsvänlig och gynna de »filosofiska nyheterna». Ja, då Höijer 1806 begärde tillstånd att få utgifva en vetenskaplig tidskrift, vägrades detta, »emedan konungen ej ville ha flera än *en* tidskrift i sitt rike». — Hos den stora allmänheten

Digitized by Google

fanns emellertid mycket intresse kvar för den sköna litteraturen. Och vid sidan af de gamla författarne från Gustaf III:s dagar, hvilka fortsatte sitt skriftställarskap, framträdde också åtskilliga yngre krafter, *Franzén*, *Wallin* med flera. Därjämte lades ock sådd till en ny tid genom *tidskriftslitteraturen* (särskildt de af Gust. Abr. Silverstolpe under 1790-talet utgifna litteraturtidningarna).

Märkas må den vänliga beröringen mellan dansk-norsk och svensk vitterhet under 1790-talet; den förra var icke utan inflytande på den svenska (Kellgren, fru Lenngren och Franzén).

---

2. Skriftställare.

a) *Den akademiska kretsen.*

Gustaf III.

Gustaf III var själf verksam såsom författare på dramats och äreminnets område. Icke få af de operor, hvilka under denna tid uppfördes, äro af honom planlagda, mer eller mindre utförligt. Så är bl. a. fallet med den af Kellgren versifierade populära operan *Gustaf Vasa*. Han skref äfven ett antal historiska skådespel och komedier, däribland *Gustaf Adolf och Ebba Brahe*, skild-

Digitized by Google

rande den bekanta kärlekshistorien dem emellan, hvilket skådespel sedan af Kellgren omskrefs till opera; samt framför allt det berömda stycket *Siri Brahe och Johan Gyllenstierna*, i hvilket Gustaf på ett lyckligt sätt och med god blick för scenens kraf sammanfört motiv, hämtade från olika håll, till ett verkningsrikt lustspel med liflig handling, som han låter spela på historisk mark. Stundom har Gustaf III nöjt sig med att lokalisera utländska stycken till svenska förhållanden. Gustaf III författade också ett prisbelönt äreminne öfver Torstensson och var en framstående *vältalare*.

Johan Henrik Kellgren (född 1751, publicist, konungens sekreterare, † 1795), af sin motståndare kallad »behagens skald», är den mest betydande målsmannen hos oss för upplysningstidens idéer och tillika den akademiska skolans främste man, både hvad stilens elegans, snillets eld och känslans djup vidkommer — detta sistnämnda i synnerhet i sitt senare skaldskap. Ty Kellgren har, kanske mer än någon annan af vår litteraturs stormän, genomgått en hälsosam utveckling.

Kellgrens betydelse är flerfaldig. Han var sin tids förste smakdomare, en framstående satiriker, en utmärkt lyriker, en ypperlig prosaförfattare. Genom tidningen *Stockholmsposten*, hvari han från år 1778 var medarbetare och hvars ägare och ledare han blef ett årtionde senare, »*var* och *verkade* han» — såsom Tegnér yttrat — »som nationalvett» och »slog de stora slagen, de blixtrande, för sanning, rätt och vett». I detta dagblad uttalade han politiskt frisinnade åsikter, slöt sig i filosofiskt afseende till Voltaire, bekämpade med förnuftets vapen vidskepelsen och vantron i deras många olika yttringar (bl. a. andeskåderiet och det därmed förenade mystiska ordensvurmeriet) samt utöfvade en vitter kritik, som för hyfsning och smak var

Digitized by Google

Johan Henrik Kellgren.

af välgörande inflytande. Med *Thorild* utkämpade Kellgren en strid, som vardt af betydelse för honom själf liksom för vår vitterhet öfver hufvud; under och efter denna strid vidgades nämligen alltmera hans blick både såsom tänkare, smakdomare och skald, och han ägnade uppmärksamhet äfven åt andra lands litteratur än Frankrikes, särskildt åt den nyvaknande danska.

Kellgrens skaldeverksamhet omfattar hufvudsakligast *satir* och *lärodikt*, men han har också författat *rent lyriska* stycken af stort värde. Bland de dikter af Kellgren, som alltid skola lefva, må nämnas de satiriska poemen *Mina löjen*, där författaren beler svagheterna hos olika samhällsklasser och slutar med de orden: »Då jag högt åt andra skrattar, jag åt mig själf i tysthet ler»; *Man äger ej snille för det man är galen*, ett mästerstycke af kraftigt näpsande satir, ett ord i sinom tid mot det än vidskepliga, än enfaldiga nitet för fördolda kunskaper och hemliga ordnar, hvilket då var på modet just i de högsta samhällslagren, och i hvilken dikt skalden bland annat gjorde gällande, att därför att de stora andarna i ett eller annat afseende låtit komma sig dårskaper till last och snafvat något fjät, borde icke vanligt folk inbilla sig blifva deras likar genom att härma deras svagheter; *Ljusets fiender* (efterbildning från tyskan), ett af de kvickaste styckena till förmån för »upplysningen», däri dennas ovänner visa sig vara

Digitized by Google

N:o 1.

Stockholms Posten.

Torsdagen d. 29 October 1778.

Sådan är Titeln af en skrift, til hwars utgifwande twänne gångor i weckan ett Sällskap här i Staden förenat sig. Anledningen härtill och Innehållet af detta Blad äro twänne omständigheter, hwarom det Allmänna äger rättighet, at nu strax fordra upplysning. I en tid, då genom den wisaste Konungs outtröttelige bemödande, ett fordom i djupaste förnedring, willerwalla och fördärf störtadt Rike, upnådt högden af ära, ordning och wälmåga, i en så lycklig tid, tyckes ingen ting wara lofwärdare, än at på alt möjeligt sätt föröka medlen til det allmänna nöje, öfwer Fädernes-landets lyckeliga belägenhet, för hwars delande med Sin Höga Person, Kongl. Maj:t funnit för godt, at Rikets Ständer för det närwarande sammankalla. I en Monarchisk regering, där folket är endtledigat från alt bekymmer om egen wälfärd, där en arbetar och millioner njuta, är ingen ting farligare, än at lämna hopen åt den sysslolöshet, som en afbruten sällhet nödwändigt medförer. Menniskan, wårksam af naturen, har en sådan fasa för ledsnaden, denna förminskning af dess warelse, at hon hellre arbetar på at skada sig sjelf, än hon samtycker, at gjöra aldeles intet. Et trumpet och okunnigt folkslag, som fordom sysslosatte med Politiske twister, wanwärdat och föraktat Snillets läckra och oskyldiga nöjen, tyckes i synnerhet tarfwa, at blifwa muntradt och uplyft. Detta är et ändamål, som några stilla Lärdoms Idkare, brinnande af et upriktigt, fastän förhända wanmägtigt nit, at i sin mån bidraga til Regeringens wisa afsigter, och öfwertygade, at kunskap är et lysande öfwerflöd, då den ej leder til medborgelighet: hafwa förefatt sig med denna Skrifts författande. Ändamålet är klanderlöst; dess winnande wore lyckeligt. Wi äga wäl förut flere Tidningar och Journaler: men til mästa delen inskränkte innom mindre rymliga gränsor, Dagligt Allehanda undantagit, som utan twifwel är öfwerhopat af et alt för stort förråd af ämnen, för at ej hindra sin Utgifware i det wal och skyndsamhet, hwarmed de böra framställas för Allmänhetens ögon. Wårt Blad, hwilket, som förut sagt är, har til afsigt at gagna och behaga Läsare af alla särskilta Stånd och särskildt smak, kommer således at innehålla saker af alla slag, såsom de märkwärdigaste Ut- och Inrikes Tidningar, Bref, Reflexioner, Förslag, Anecdoter, små Poesier, Critiquer, m. m. Utom alt sådant, som wi sjelfwe samla och utarbeta, och för hwars dugtighet wi gjöra oss answare, tilbjuda wi oss, at utan betalning och oförfalskadt införa, hwad som hälst wåre Landsmän behaga oss tilsända *). At göra oss förtjente af et sådant förtroende, anse wi för wår skyldighet, at jämte en orubblig tystnads i akttagande om Författarnes namn, så mycket mindre upbäfwa oss til granskare öfwer de skrifter, dem någon på egit answar wil låta införa, som Censors ämbetet långt för detta af en

*) Då det inlämnas i Holmbergs Boklåda: åfwen som derstädes emottages Notificationer, til införande i detta Blad, emot lindrig betalning.

Facsimile af Stockholmspostens första nummer.

just sådana, som af en eller annan anledning hafva skäl att sky ljuset och älska den slöja, mörkret kastar öfver deras svagheter, samt den allmänt bekanta satiren *Dumboms lefverne*, en löjligt godmodig framställning af snusförnuftigheten (med motiv hämtade ur en gammal fransk visa).

Digitized by Google

Af Kellgrens rent lyriska dikter, som utmärka sig för ett sällsynt välljud och en fint poetisk uppfattning, stå de högst, som härröra från skaldens senaste år, framför alla *Den nya skapelsen*, en sång, som i vår kärlekslyrik ännu intager ett af de främsta rummen så väl genom känslans renhet, djup och innerlighet som genom uttryckets melodiskt hänförande behag. Kellgren besjunger här det nya ljus, som den nyfödda kärleken kastar öfver hela skapelsen, hvilken i detta ljus synes som en fullkomligt ny värld, i alla sina mångfaldiga former återspeglande den älskades bild. I detta stycke (skrifvet 1790) visar Kellgren betydligt utöfver den tid, hvars främste man han själf var, och bebådar en kommande, mera känslorik diktning. En annan ädel sång från hans senare år är poemet *Till Kristina*, skrifvet på orimmade jamber, i hvilket han framställer sig under skepnaden af en trött lefnadsvis, som dragit sig undan världens åsyn och finner tröst i naturen och glädje åt att se, huru kärleken med oupplösliga band binder två makars hjärtan.

Kellgrens stora poetiska förmåga användes, som nämndt är, af konungen äfven för utförandet af flera *dramatiska* utkast (t. ex. operorna *Gustaf Vasa* och *Gustaf Adolf och Ebba Brahe*). Bland många enskildheter af bestående värde, som i dessa operor förekomma, må exempelvis påpekas kören »Ädla skuggor, vördade fäder» i »Gustaf Vasa».

Äfven såsom *prosaförfattare* har Kellgren anspråk på att räknas bland de mest framstående i vår litteratur. Hans artiklar i Stockholmsposten tillhöra det yppersta, som under upplysningstiden författades i Norden, och så väl de prosaiska noterna till »Man äger ej snille för det man är galen» som hans *Strödda reflexioner* innehålla en mängd kvicka och tankedigra satser.

Digitized by Google

Johan Henrik Kellgren var född i Floby prästgård i Västergötland, son af kyrkoherden Jonas Kjellgren, som själf var bondson. Fadern hade förut varit präst i Finland, där han genomlefvat ett ödesdigert lif, i det att han blifvit skild från sin första maka och åtalad, ehuru såsom oskyldig frikänd, för dråp å hennes fader. Sedan Johan Henrik besökt Skara gymnasium, sändes han med sin äldre broder till Åbo, där han efter några års studier år 1774 anställdes såsom docent i vitterheten. Länge stannade han dock icke i Finland, ty tre år senare, vid 26 års ålder, flyttade han till Stockholm såsom lärare i en enskild, högadlig familj. Han var redan då genom sina bidrag till Åbo tidningar m. fl. blad föregången af ett godt skalderykte, och detta befästes ytterligare genom »Mina löjen» samt ett par poem, som vunnit pris i vitterhetsakademien. I det vittra sällskapet »Utile dulci» kallades han till ledamot och sekreterare och var från år 1778, som ofvan nämndes, medarbetare i tidningen Stockholmsposten. År 1780 utnämndes Kellgren till konungens bibliotekarie och fick snart uppdraget att samarbeta med honom i dramatik, hvilket egentligen icke riktigt öfverensstämde med Kellgrens skaldelynne; han arbetade helst på egen hand och älskade ej skrifva »efter förelagd plan på förelagd tid». Kellgren upphörde aldrig att såsom publicist bibehålla sitt fulla oberoende af konungen, och han kom icke till honom i ett så förtroligt förhållande som t. ex. Leopold, liksom han föga deltog i hoflifvet. — Såsom förut nämnts, inträder så småningom en förändring i Kellgrens författarlynne, han blir mera mångsidig, mera allvarlig. Man plägar räkna denna förändring från tiden närmast före 1790. Luttrad och renad, med en vida ädlare lifsåskådning, framträder Kellgren mot slutet af sitt lif. Detta blef icke långt. Redan år 1795 afled han efter en sjukdom, som icke framlockat någon klagan från hans läppar. Han var vid sin död blott 44 år — men om hans tid varit kort, hade den varit desto innehållsrikare. Han var en fin och ädel man, icke lätt tillgänglig, men för dem som kände honom öppnade han ett människovänligt och varmt hjärta. För vitterheten hyste han — såsom han själf sade — en verklig passion.

Karl Gustaf af Leopold (född Leopoldt 1756, adlad, statssekreterare, † 1829) är Kellgrens närmaste man och arftagaren af hans spira inom den akademiska litteraturen. På grund af att han lefde långt in i detta sekel, kom han att för den nya skolan, som då framträdde, stå såsom det »gamlas» främste målsman och vardt där-

Karl Gustaf af Leopold.

Digitized by Google

för mer än någon annan föremål för dennas angrepp. Leopold deltog så väl i den kellgren-thorildska striden, i det han under Kellgrens sjukdom å hans och egna vägnar fortsatte kampen, som ock i försvaret af de gamla grundsatserna mot »nya skolan». Historien om Leopolds långa lefnad är på visst sätt historien om upplysningslitteraturen i Sverige, ty han inverkade på den gestalt densamma hos oss fick, han bidrog kraftigt att göra den härskande, han öfverlefde dess fall.

Leopolds första skaldskap (under Gustaf III:s tid) utgjordes till större delen af *erotiska sånger*, *oden* i praktfull stil samt fint och behagfullt utförda, ömsom kvicka, ömsom högtidliga *skaldebref* (däribland flera skrifna till Gustaf III under kriget). — Efter Gustafs död började Leopolds lyriska poesi att antaga en mera lärodiktande och moraliserande prägel. En känd lärodikt af Leopold är skaldestycket *Predikaren*, som af samtiden mottogs med mycken förtjusning. Här har Leopold i en vältalig form framlagt sin »vishetslära». Högst bland Leopolds allvarsamma dikter står emellertid det sköna stycket *Försynen*, i hvilket skalden framhåller, hurusom för naturens herre intet är obetydligt, hurusom det finnes en försyn äfven i det lilla, och att det blott är för människan, som bladets fallande utgör något litet och blixtens eld något stort. — Leopold anslog äfven i flera dikter en skämtsam ton, och utom satiriska poem (t. ex. sången till *Per Enebom*, *Byxorna*, *Mina nya rum*) äger man äfven från hans hand några särdeles fina skämtsamma berättelser på vers. En sådan är *Eglé och Annette*, där det enkla, landtliga hemmets stilla lycka framställes i motsats till den stora världens ofta tomma och fördärfliga förströelser.

Leopold har äfven uppträdt såsom *dramatisk* skriftställare, härtill särskildt uppmuntrad af Gustaf III. Hans

Digitized by Google

Oden — en framställning af orsaken till asarnes förmenta utvandring hit till Norden — samt *Virginia* (den bekanta tragiska händelsen ur Roms äldre historia under decemvirerna) tillhöra båda helt och hållet den pseudoklassiska smaken. Han medverkade också vid Gustafs dramatiska arbeten.

Såsom tänkare och smakdomare har Leopold utvecklat en omfattande verksamhet och i ett klart och allmänfattligt språk framlagt sina åsikter. Särskildt är att märka hans afhandling om *smaken*. Leopold ifrade också för stadgande och reformerande af svenska språkets rättstafning.

Karl Gustaf Leopoldt föddes i Stockholm 1756, son af en tullförvaltare, och flyttade i barnaåren till Norrköping. Vid unga år röjde sig hans skaldegåfva, och år 1778 offentliggjorde han ett ode vid kronprinsens födelse, hvilket framkallade en ganska hvass strid mellan honom och Kellgren. Efter denna strid tystnade hans lyra någon tid. Sedan han i Greifswald tagit magistergraden, erhöll han 1785 i Uppsala en biblioteksstjänst. Några utgifna dikter och kritiker fäste åter uppmärksamheten vid honom, och då han sökte bättre lefnadsvillkor, lyckades det flera af tidens vittra män (bl. a. den med honom nu försonade Kellgren) att skaffa honom tillträde till Gustaf III, hvilken han genast intog till sin fördel.

Leopold blef snart konungens handsekreterare och intime vän, vistades till och med någon tid med honom i fält och var i högsta gunst. Efter Gustafs död medverkade Leopold vid utgifvandet af tidningen Extraposten samt fortsatte sin skaldeverksamhet. I motsats till de öfriga gustavianerna stod han väl hos de nya maktägarne och uppvaktade äfven Reuterholm med hyllningsdikter. Efter statshvälfningen 1809 adlades han till *af Leopold* och blef ledamot af kanslistyrelsen. Han deltog i sträfvandet för att skaffa Sverige en tryckfrihetsförordning. Under detta århundrade ägnade Leopold sig för öfrigt alltmera åt filosofiska och språkliga studier, mindre åt skaldekonst. Han var från år 1810 föremål för »den nya skolans» (fosforisternas) skarpa anfall. År 1821 vardt Leopold blind och lefde — i öfrigt frisk till själen — de återstående åren af sitt lif såsom en vitterhetens patriark, »den blinde siaren Tiresias-Leopold».

Johan Gabriel Oxenstierna (född 1750, Gustaf Fredrik Gyllenborgs systerson, Bergklints lärjunge, riksråd och riksmarskalk, † 1818) var en framstående målsman för den vid denna tid mycket omtyckta *beskrifvande poesien*, hvarvid han dels följde inhemska förebilder (Creutz, Gyllenborg), dels utländska mönster. Han förstod att åt sin diktning

Digitized by Google

Johan Gabriel Oxenstierna.

förläna en egendomlig prägel af ömhet, behag och framför allt prakt. Dock äro icke alltid tanke och känsla jämngoda med uttryckets glans. Hans mest bekanta dikter äro den beskrifvande idyllen *Skördarna*, en följd poetiska betraktelser öfver skördelifvet och naturen, skildrande i nio sånger åkerbrukarens mödor och fröjder och slutande med tecknandet af en bröllopsfest vid skördetiden, samt *Dagens stunder*, en dikt som i fyra sånger tecknar dygnets olika tider i deras egendomlighet och skönhet. Vackrast är i denna dikt målningen af soluppgången, af mörkrets inbrott samt framför allt af natten i allt dess djupa allvar. Ett skämtsamt poem af mycket behag är *Disa*, hvari lekfullt (i Voltaires och Wielands stil) behandlas sagan om den forntida ungmön, som genom sina kloka råd räddade landet från en hungersnöd.

Oxenstierna öfversatte mot slutet af sitt lif på ett förtjänstfullt sätt engelsmannen Miltons stora skaldeverk »Det förlorade paradiset», liksom man äfven äger från hans hand några synnerligen läsvärda *Dagboksanteckningar*.

Gudmund Göran Adlerbeth (född 1751, riksantikvarie, statsråd, † 1818) har sin största betydelse för vår litteratur såsom en förträfflig öfversättare af de stora latinska för-

Digitized by Google

fattarne Vergilius, Ovidius och Horatius, hvilka han under senare delen af sitt lif troget tolkade i urskriftens versmått, därmed tillika gifvande den första säkra framställningen af grunderna för den svenska metriken. Därförinnan hade Adlerbeth, som tidigt vann Gustaf III:s nåd, gjort sig känd såsom författare för scenen (operan *Cora och Alonzo*, hvarmed år 1782 det kungliga operahuset invigdes, samt sorgespelet *Ingiald Illråda*). — Han har ock efterlämnat märkliga *Historiska anteckningar* om sin samtids händelser, hvilka äro föga sympatiska mot Gustaf III och som först utgifvits flera årtionden efter författarens död.

Mer än någon annan af de gamla »gustavianerna» följde Adlerbeth med utvecklingen under det följande tidsskedet.

Nils von Rosenstein (född 1752, kronprins Gustaf Adolfs lärare, titulär landshöfding, statssekreterare, † 1824), Kellgrens medhjälpare och förtrogne i striden för upplysningen, var en utmärkt prosastilist. Han utöfvade såsom svenska akademiens sekreterare, såsom främjare af upplysningsfilosofien samt äfven genom sitt personligen välvilliga förhållande till de flesta af tidens författare icke ringa inflytande på litteraturen. Han var, som Tegnér sade, »*bandet* uti sångens krans». Rosensteins för sin tid viktiga arbete om *Upplysningen* utkom under Gustaf Adolfs förmyndarregering och väckte då betänkligheter hos de makthafvande. »I hans hjärta låg hans snille.» (Wallin.)

Magnus Lehnberg (född 1758, † såsom biskop i Linköping 1808) var den förnämste målsmannen för den akademiska vältaligheten. Hans äreminnen — liksom tidens i allmänhet — utmärka sig mera för oratorisk prakt än för historiskt värde, liksom hans predikningar, som utgåfvos först efter hans död, mera äga förtjänsterna af klarhet och ädelhet i formen än något synnerligt djup i framställningen af religionens läror. Ett fromt och fördragsamt hjärta lyser dock öfverallt igenom.

Digitized by Google

Anna Maria Lenngren.

Till den akademiska kretsen torde ock närmast böra räknas »akademiens osynliga ledamot», Sveriges största skaldinna,

Anna Maria Lenngren (född *Malmstedt* 1755, gift 1780, † 1817). Fru Lenngren är en af våra allra förnämsta författare och torde vara den bland Sveriges äldre skalder, som inom de vidsträcktaste kretsarna bäst lyckats *bevara* sin popularitet. Härtill bidrager så väl arten af de ämnen hon behandlar, och hvilka i allmänhet ligga inom det hvardagliga lifvets område, som framför allt hennes mästerliga och i hög grad originella framställningsgåfva. I en invokation till skaldeguden bönfaller hon, att han måtte skänka henne:

tonen *egentlig* för koja och slott,
klarhet och *sanning*,

och hon har därmed kännetecknat arten af sin diktning. Hon representerar upplysningstidens bästa sidor: *klarhet* och *vett*, parade med ett blixtrande lynne och ett godt hjärtelag. Man finner i hennes skaldskap det goda hemmets och familjelifvets betydelse häfdad, dels indirekt genom dråpliga satirer öfver de flärdfulla och ytliga hemmen, dels omedelbart genom idylliska skildringar af lyckan. I allmänhet äro idyllen och satiren de områden, inom hvilka hennes skaldskap rör sig, och ej sällan förenas de i samma dikt. En ovanlig kvickhet kryddar på det allra

Digitized by Google

behagfullaste hennes poesi. Hennes poetiska stil är enkel och konstlös samt utmärker sig för förmågan att i få, träffande ord teckna en situation eller en figur. Det korta, knappa men slående i uttryckssättet har gjort, att många hennes verser citeras såsom »bevingade ord».

Det ofvan sagda gäller dock företrädesvis fru Lenngren, sådan hon framträdde i sin fulla mognad, åren närmast efter Gustafs död. Såsom ogift odlade *Anna Maria Malmstedt* olika vitterhetens grenar, öfversatte bl. a. en del operatexter, skref tillfällighetsdikter och ett episkt poem i Creutz' stil samt äfven flera satirer, hvilka antydde hennes rätta område, t. ex. den märkliga *Tekonseljen*, däri hon lifligt och kraftigt satiriserar öfver fruarnas småskvaller och hushållsgnat. Hon försvarade under denna tid tappert »kvinnokönets rätt till vittra öfningar och till större utrymme för själens förmögenheter». Efter sitt giftermål 1780 med d. v. sekreteraren Lenngren, medredaktör i Stockholmsposten, upphörde hon att skrifva under namn men fortfor dock med sin diktning och skref (bl. a. under inflytande från mannens umgängesvän Kellgren) en skara epigram, smärre satirer, lättare skämt och sällskapsvisor, dels i original, dels i öfversättning från franska författare.

Så småningom — delvis under påverkan från den samtida dansk-norska vitterheten — utvecklar hon sig till den utmärkta satiriska och idylliska skaldinna, som vi nu så högt beundra. Under de sista åtta åren af förra seklet bringar Stockholmsposten en efter annan af de förträffliga dikter, som skapat hennes odödlighet, och fastän de meddelades utan namn, blef det snart en offentlig hemlighet, att de härrörde från fru Lenngren, »den forna mamsell Malmstedt», och den gamle Gyllenborg bragte på svenska akademiens högtidsdag år 1797 en versifierad hyllning åt »näktergalen, som fåfängt dolde sig i skuggan».

Digitized by Google

Bland hennes poem från denna tid märkas bl. a. följande med idyllisk tonklang: *Pojkarne*, *Källan*, *Eklog*, *Slottet och kojan*, som skildrar lyckan i dalen i motsats till stormen på höjderna, samt *Den glada festen*, i hvilken lämnas en idyll af oförliknelig fägring från en prästgård på landet.

Af satiriskt skaplynne äro bl. a. följande: *Grefvinnans besök*, som riktar sin udd mot kryperiet för de förnäma och mot nedlåtenheten, *Fröken Juliana*, *Porträtterna*, som satirisera bördsstoltheten, samt de ypperliga komiska skildringarna *Biografi*, *Min salig man* o. a. En travesterande framställning af den olympiska gudaskaran äga vi i *Kärleken och dårskapen*.

En lärodikt, åt hvilken man gifvit nog stor betydelse, är »*Några ord till min kära dotter*», hvari hon, måhända på grund af egen bitter erfarenhet, meddelar en följd kvicka klokhetsregler åt sitt kön.

Efter år 1800 skref fru Lenngren endast enstaka dikter.

Anna Maria Malmstedt var dotter af docenten, sedermera titulärprofessorn M. Malmstedt i Uppsala och föddes medan föräldrahemmet led stor nöd, i det fadern såsom misstänkt för herrnhutism vid denna tid var förbjuden att utöfva sitt lärarekall och därmed afstängd från möjligheten att förtjäna sitt uppehälle. Senare ljusnade det dock för honom; dottern uppväxte i ett lyckligt, om än torftigt hem och erhöll af sin fader en lärd uppfostran. Genom de öfversättningar af operor, som hon utförde på högt uppdrag, kom hon i beröring med Stockholms litterära kretsar samt med hofkretsarna. Dock torde hon ha fått lida åtskillig smälek från håll, där man ogillade, att kvinnor ägnade sig åt lärdom och vitterlek, och detta var måhända anledningen till att hon efter sitt giftermål skref anonymt, att hon »gömde lyran under sitt sybord» och att hon särskildt lade an på att synas prosaisk. Hon var såsom husmor ett »mönster för sitt kön», skötte sina husliga plikter ej blott med trohet utan med nöje. Utmärkt och älskvärd värdinna, samlade hon kring sitt tebord de akademiska författarnes krets. Hennes enskilda lif var i hög grad ädelt. Välgörande och god mot dem, med hvilka hon kom i beröring, visade hon särskildt stor kärlek mot barn. Hennes senare år förbittrades af svåra kroppsliga lidanden, som hon bar med tålamod och stor själsstyrka. »Det är visst», skrifver Choræus, »att fru Lenngren i sitt hus väcker lika mycken vördnad som hennes skaldestycken beundran. Man måste bli kär i detta enkla, anspråkslösa och goda väsende.»

»Gitarrn är stum på Bellmans fattiggraf,
den sprungna bågen läggs på Kellgrens kista,
då är det *hon*, som fängslar land och stad
med några verser i ett tidningsblad.»

(Snoilsky.)

Digitized by Google

b) *Komiska diktare.*

Utanför den akademiska kretsen, icke uppträdande i direkt opposition mot akademien men sjungande fritt och utan regeltvång, fortfor **Bellman** äfven under detta tidehvarfs första skede att dikta.

Han ägde en skara samsläktingar inom tidens litteratur, bland hvilka må nämnas följande:

Olof Rudbeck (född 1750, sonsonsson till Atlantikans författare, död såsom ung kanslist 1777) skref ett par lyckade komiskt-parodiska hjältedikter, af hvilka *Boråsiaden*, som skämtsamt skildrar ett bondupplopp i Västergötland, väckte mest uppmärksamhet, äfvensom smådikter och dryckesvisor.

Karl Israel Hallman.

Karl Israel Hallman (född 1732, någon tid tjänsteman, död 1800) författade flera parodiska lustspel, bland dem *Kasper och Dorotea*, samt (sannolikt efter plan af *G. M. Armfelt*) det täcka sångstycket *Tillfälle gör tjufven*, den första svenska vådevill, en behaglig dramatisk bild af landtligt folklif.

Digitized by Google

Olof Kexél (född 1748, teatersekreterare, † 1796) skref bland annat, efter en fransk förebild, den kvicka karakterskomedien *Kapten Puff eller storprataren*, i hvilken han lyckligt satiriserade det onyttiga politiska kannstöperiet och pratsjukan.

Karl Envallsson (född 1756, notarie, † 1806) riktade svenska teatern med inemot ett hundratal lustspel och sångstycken, af hvilka dock den öfvervägande delen var öfversättningar och bearbetningar. Mest kändt är bland dessa det muntra sångspelet *Kronofogdarne eller slåtterölet*, som ännu i våra dagar uppföres och som lyckligt skildrar en del komiska förhållanden å landet.

---

c) *Opposition mot förståndsbildningen: Känslosvärmeriet.*

Om den akademiska kretsen närmast representerade förståndsupplysningen, den voltaireska tankeriktningen och den franska smaken, så fick känslosvärmeriet, den rousseauska strömningen och den därmed sammanhängande mindre »regelbundna» smaken sina målsmän i *Thorild* och *Lidner*.

Tomas Thorild.

Tomas Thorild (född 1759, juris kandidat, landsförvisad 1793, † såsom professor och bibliotekarie vid universitetet i Greifswald 1808), uppträdde såsom fiende mot allt regeltvång och gjorde — visserligen ensidigt — kraf på en friare och tillika mera sublim riktning i diktkonsten än den, som fransk-klassiciteten medgaf, hänvisande till Rousseau, Ossiansdikten samt tyskarne Klopstock och Goethe.

Digitized by Google

Såsom skald är Thorild af jämförelsevis mindre betydelse, hans diktning är föga formskön och lider af oklarhet samt svulst. Dock förtjäna hans sista dikter *Götamanna sånger* framhäfvas såsom kärnfull poesi. Företrädesvis är det såsom *tänkare*, *kritiker* och *prosastilist* Thorild utöfvat en både betydelsefull och förtjänstfull verksamhet. Hans lynne var på alla håll reformatoriskt, han var en son af den tid, hvarunder franska revolutionen mognade. Känslans och naturens rätt ville Thorild göra gällande på alla områden: i religion, moral, politik och vitterlek; och med en glödande ifver, en djärfhet, som trotsade allt, och en hög uppskattning af sin egen förmåga gick han i striden emot det bestående. Han sade sig hafva blott *en* tanke: »att förklara hela naturen och att vilja omskapa hela världen».

Det var emellertid ett *poetiskt* försök, som gaf anledning till den thorild-kellgrenska striden, oaktadt skaldekonsten för Thorild var något underordnadt i förhållande till de filosofiska lärorna. Thorild, som år 1781 flyttat till Stockholm, täflade detta år i sällskapet Utile Dulci (hvars ledande själ Kellgren då var) bl. a. med ett större i metriskt afseende underhaltigt, orimmadt skaldestycke, *Passionerna*, som likväl erhöll blott ett mindre pris, hvarvid uppgafs såsom medverkande orsak till att det icke belönades med första priset, att det var författadt i ett »orimmadt daktyliskt versslag, stridande mot den i vitterheten godkända smaken». Mot detta något inskränkta underkännande af den orimmade versen — en åsikt, som Kellgren snart öfvergaf — inlade Thorild en berättigad gensaga och afsade sig det tilldömda priset, hvarvid han äfven kritiserade regeltvånget i allmänhet. Kellgren svarade dels med allvarliga dels med skämtsamma uppsatser, i det han bemötte Thorilds förakt för alla smaklagar och

Digitized by Google

på ett lyckadt sätt dref gäck med hans egendomliga, afbrutna skrifsätt. Striden fortfor nu dels i Stockholmsposten och — från Thorilds sida — i den af honom år 1784 utgifna politiska tidskriften *Nya Granskaren*. Denna tidskrift, hvars hufvudsyfte var att utveckla idéerna om en obegränsad folkfrihet samt öfriga den gryende revolutionstidens tankar, innehöll nämligen också flera mer eller mindre skarpa utfall mot Kellgren, som emellertid icke besvarade dem. Samma år utgaf Thorild en mycket grofkornig *Straffsång* mot Kellgren.

Striden afstannade nu i sju år, och Thorild vistades någon tid dels i Uppsala, där han studerade juridik, dels i England, sysselsatt med dristiga planer på statsreformernas område. Då han återkom till Stockholm år 1790, flammade stridslågan å nyo upp. Det var i *Kritik öfver kritiker, med utkast till en lagstiftning i snillets värld*, som Thorild gjorde det nya anfallet. Nämnda skrift, som röjer stor genialitet och som är rik på nya och djärfva sanningar, blandade med en mängd vågade satser, uttalade i en glänsande eller gnistrande stil, kan betraktas som Thorilds viktigaste arbete på prosa. Kellgren anmälde med långt mera beröm än klander första häftet men blef emellertid föremål för nya beskyllningar för »orättfärdig kritik» i de följande häftena. Då Kellgren var sjuk, upptog Leopold — som förut stått i vänligt förhållande till Thorild — Kellgrens sak och kämpade striden i hans ställe. En mängd skrifter, flera af ganska stort värde, växlades dem emellan äfven i andra ämnen än vittra, och striden fortfor, till dess Thorild — med anledning af en till hertig Karl dedicerad skrift, »*Ärligheten*», som ansågs innehålla politiska irrläror — landsförvistes på 4 år och för alltid utflyttade till Tyskland. I Greifswald, där Thorild nu bosatte sig, ägnade han sig mera uteslutande åt filosofien och förfat-

Digitized by Google

tade i detta ämne arbeten på latin och tyska. Att till grund för Thorilds uppträdande låg en i vissa fall djupare uppfattning af poesien och kritiken än hos motståndarne torde väl vara onekligt, men dels var hans framställningssätt ofta dunkelt, dels slog han öfver genom dristiga, blott halfsanna påståenden samt lösa hugskott.

Tomas Thorild, hvars lefnadshändelser i det föregående redan blifvit antydda, var född i Svarteborg i Bohuslän, son till en länsman. Han hette egentligen *Thorén* och antog först 1785 det namn, som han sedan gjort ryktbart. Genom välvilliga människors hjälp sattes han i tillfälle att studera, först vid Göteborgs gymnasium, sedan vid Lunds akademi, där han bland andra kom i beröring med sin »landsman» Lidner. Vid 22 års ålder flyttade han, med djärfva framtidsplaner, till Stockholm, där han under några år deltog i den ofvan skildrade striden. Efter att åren 1787—1788 hafva vistats i Uppsala, hvarest han bl. a. disputerade i konungens närvaro på ett sätt, som väckte dennes synnerliga intresse, begaf han sig till England för att söka åstadkomma »världsreformen», men hans skrifter väckte där ingen vidare uppmärksamhet, och missnöjd återvände han till Sverige för att å nyo kasta sig in i litterära fejder. Hans oförsiktiga skriftställeri råkade väcka hertig Karls skuggrädsla, och själfve Reuterholm, som var Thorild välbevågen (båda sympatiserade starkt med Rousseau), mäktade icke afvärja hans åtalande. Den landsflykt, hvartill han år 1793 dömdes, kom honom emellertid icke illa till pass; den åtföljdes snart af en fast anställning vid det svenska universitetet i Greifswald, hvilken Reuterholm utverkade åt honom, och han erhöll nu en jämförelsevis angenäm och lugn ställning. Från Sverige följdes han af sin käresta, som något år senare blef hans brud. Han afled 1808.

Thorild var full af lågande nit för släktets lycksalighet. med ett klart förstånd förenande en stark och lättrörd känsla. Men han hade tillika en naiv mening om sin egen omätliga storhet och förblandade ofta sig själf med de sublima mål, för hvilka han stred. Detta bidrog i sin mån till att han kom att sakna självbehärskning och självkritik.

Benkt Lidner (född 1757, † 1793), »de ömma känslornas skald», är den förnämste representanten för känslodikten i vårt land, han är målsman och i visst afseende offer för den strömning hos tiden, som med Rousseau (och Goethes Werther) oinskränkt afgudade den naturliga *känslan* och satte den såsom enda ledstjärnan för allt mänskligt görande och låtande. I lif och diktning var han emellertid utan styrsel och sans; hans rika begåfning fick icke sin rätta växt. Grunddraget i hans diktning är elegiskt, men han rent af frossar i sin sorg. Redan under studieåren upp-

Digitized by Google

ställde han satsen: »I tårar vällust», och denna tanke besjälar så väl hans diktning som hans lif. Han sjöng:

»Ej efter namnet skald jag ärelysten far,
min enda stolthet är, att jag ett hjärta har.»

Lidner förenade med detta sitt otyglade känslosvärmeri en rik fantasi. I praktfulla verser lämnar han, ömsom djupt rörande, ömsom häftigt uppskakande skildringar, hvilka emellertid icke sällan sakna plan och ordning. I Lidners skaldskap, så väl som i hans lif, låg det något brutet och halft. Man har träffande liknat honom själf och hans diktning vid eolsharpan, som än förnimmes i de ljufvaste toner, än i de mest hjärtslitande klagoljud, men som osjälfständigt drifves till båda af vindarnas tillfälliga ankomst, styrka och växling.

Benkt Lidner.

Hans bästa, mest kända alster, på sina ställen något af det sublimaste i svensk poesi, är *Grefvinnan Spastaras död*. Detta poem skildrar i en dystert präktig lyrik en sann händelse, som inträffat i Messina år 1783: en skön, tjugutvåårig grefvinna, hvilken, själf nyss räddad ur lågorna, åter störtar sig in i dem för att frälsa sitt barn och därvid omkommer.

Af hans öfriga arbeten förtjäna nämnas *Året 1783*, ett pärlband skildringar af minnesvärda händelser under det tilländalupna året, samt operan *Medea*, där han framställer modershjärtat i kamp med svartsjukan. (I denna

Digitized by Google

opera förekommer den bekanta krigssången »*O, yngling, om du hjärta har!*»). Hans sista, mera betydande arbete är den episkt-lyriska dikten *Yttersta domen*, som emellertid är mycket ojämn och hvars fortsättning ej motsvarar dess stolta början.

Benkt Lidner föddes i Göteborg, där fadern, som tidigt dog, var organist. Han väckte redan som gymnasist uppmärksamhet för sin skaldegåfva. (Historien om den »lidnerska knäppen» är apokryfisk.) Ett par år studerade han i Lund men blef relegerad för något mindre vackert streck, kort innan han själf skulle disputera öfver en juridisk afhandling — om relegation! Nu (1776) sändes han såsom jungman till Ostindien men rymde från skeppet i Kap och vände åter till hemorten. Han sändes då ut till tyska universitet (Greifswald, Rostock), hvarifrån han 1779 återkom till Stockholm, där han utgaf en samling fabler och väckte uppmärksamhet vid hofvet. Hans lefnadssätt var dock mindre ordentligt, och konungen beslöt då låta honom företaga en utländsk resa för att stadga sig och utbilda sin skaldegåfva. Han sändes först till universitetet i Göttingen, där han torde tagit intryck af den rådande wertherstämningen, och kom därifrån till Paris, hvarest han ställdes under uppsikt af den svenske ministern, skalden Creutz. Emellertid ådagalade han äfven här karakterslöshet och lättsinne (det påstås, att han tillägnade sig sin ministers både klädespersedlar och verser), och han måste åter färdas hem (1782). Under de närmast följande åren, då han lefde dels i hufvudstaden dels som informator på landet, utgaf han sina mest kända arbeten, som gjorde lycka men som icke kunde skaffa honom någon fast lefnadsställning. Hans lefnadssätt förblef nämligen otygladt; Leopold skref, att det var en blygd för poesien, att »en sådan personnage skulle existera midt i hufvudstaden». Thorild, som satte någon styrsel på hans poem före deras utgifvande, förklarade, att »lämnad åt sig själf skrifver han lika vildt och rusigt som hans person är». Förgäfves sökte han en sekreterarebefattning hos konungen. Sjunken i elände, skyllde han motgångarna på yttre omständigheter och önskade sig bort. Han reste till Finland, där han förde ett trubadurlif som snyltgäst på olika herrgårdar. Under denna tid utbröt kriget 1788; han funderade något på att däri deltaga men nöjde sig med att besjunga den finske soldaten. Han gifte sig detta år med en fyra år äldre finsk fröken Jaquette Hastfehr, som öfverflyttade sitt svärmeri för *poeten* Lidner på den mindre angenäma *personen*. Hösten 1789 for han öfver till Stockholm, där han tillbragte sina sista år i nöd och elände. Bland andra var nu Rosenstein honom en ädel och hjälpsam beskyddare. Kort före sin död fick han af hertig Karl den efterlängtade titeln af »k. sekreterare».

De båda vänner, som till det sista mäktade uthärda hans besynnerligheter, voro Thorild och Bellman. Den senare hopsjöng betalningen för hans begrafning med en improviserad dikt:

»Skalderna ha aldrig råd
att en bror i grafven sänka.
knappt till svepningen en våd.
mindre facklorna, som blänka:
visen ömhet, visen nåd
mot poeten Lidners änka!»

Digitized by Google

Karl August Ehrensvärd.

Karl August Ehrensvärd (född 1745, öfveramiral i första slaget vid Svensksund, generalamiral, framstående tecknare, † 1800) var en mångsidigt verksam, snillrik personlighet, som äfven inskrifvit sitt namn i vår litteraturs häfder genom tvenne arbeten på konstlärans område, *Resa till Italien* och *De fria konsters filosofi*. I dessa skrifter, affattade i en kort, träffande, om än något orakelmässig stil, har Ehrensvärd utvecklat sina originella, tankerika åsikter, därvid han ådagalägger en djup och framsynt uppfattning af skönheten och en brinnande entusiasm för antikens konst i anslutning till den riktning, som på kontinenten äger sin förnämste målsman i Winckelmann. Han har också kallats en »efterboren hellen», men det ligger onekligen, trots snilleblixtarna, de träffande slagorden, af hvilka flera blifvit »bevingade», och den oförlikneliga kvickheten, något ofullgånget i hans framställning.

---

d) *De yngre »gustavianerna»*.

Bland de skalder, som framträdde kort efter Gustaf III:s död, var

Frans Mikael Franzén (finne, född 1772, † såsom biskop i Hernösand 1847) den, som lade i dagen störst ursprunglighet. Året efter Gustafs död, just då Kellgrens sol var

Digitized by Google

i nedgång, framträdde i Stockholmsposten Franzéns första dikter, hvilka väckte uppmärksamhet för en ren, oskuldsfull och mild ton. En bland de första, *Människans anlete*, ett ädelt inlägg mot den materialistiska världsuppfattningen och för »en själ fördold i tingen», erhöll det varmaste loford af Kellgren. Oaktadt Franzéns »stil och versart» i flera afseenden skilde sig från svenska akademiens häfdvunna, rönte han dock just från detta håll uppmuntran, särskildt för sin *Sång öfver Creutz*, den värdigaste och vackraste minnesvård, som en skald kunde resa åt en annan. Från Franzéns yngre år härrör äfven en stor del af de fagra lyriska kväden, hvilka företrädesvis gjort hans skaldskap så älskadt och hvari en egendomlig, rent idyllisk, oskuldsfull världsåskådning afspeglar sig, kväden sådana som *Till Selma* (inledningssången till diktcykeln »Selma och Fanny», som fullbordades och sammanfattades till ett helt först på 1820-talet), *Den gamle knekten* (sedermera omarbetad), en poetisk teckning af en gammal krigare, som täljer sina minnen från Karols tid och senare dagar, ett par af hans *Tidsbilder* och flera andra. Ljuf innerlighet, ovanlig enkelhet och mycken fägring i uttrycket utmärkte Franzéns ungdomsdikter. De äro tillika genomandade af en varmt religiös, fridsam och kärleksfull ton — så mycket mer an-

Frans Mikael Franzén.

Digitized by Google

märkningsvärd, som de framträdde under en tid af allmän oro. Äfven i de sånger, i hvilka han besjunger den jordiska glädjen, t. ex. hans dryckesvisor *Champagnevinet*, *Till en yngling* (»Goda gosse, glaset töm») och *Glädjens ögonblick* (»Sörj ej den gryende dagen förut»), para sig skälmsk glädje med oskuldsfullt behag.

Under sin senare verksamhet, som föll långt in under nästa tidsskede, fortsatte Franzén sin lyriska diktning (t. ex. de religiöst stämda sångerna om Fanny i »Selma och Fanny»-serien) och skref för öfrigt reflekterande dikter samt större episka och dramatiska skaldeverk, hvilka emellertid äro af vida mindre betydelse än hans rent lyriska sånger. Såsom en af den enkla *visans* bästa målsmän inom vår skaldekonst skall hans namn alltid lefva.

Franzén var också en utmärkt *psalmist;* 23 af hans psalmer finnas intagna i 1819 års psalmbok, däribland påskpsalmen (102), ett par aftonpsalmer (433 och 436), psalmen »Hör, Gud ännu sin nåd dig bjuder» (323) m. fl., alla af gripande enkelhet, barnafrom andakt och idyllisk skönhet. Han är tillika såsom vältalare (kyrklig och världslig) och såsom minnestecknare en af de främsta i vårt land; hans prosastil var, såsom hela hans personlighet, flärdlös och ädel.

Franzéns skaldskap röjer för öfrigt i sin milda, veka tonart frändskap med andra finnars (Frese, Creutz). Han har också utöfvat inverkan på Runeberg.

Frans Mikael Franzén var son af en handelsman i Uleåborg och född 1772. Sjuklig och svag som barn, utvecklade han ovanliga själsgåfvor och röjde tillika en sällsynt oskuldsfull karakter. Först bestämd för studierna, vistades Franzén hos den store finske vetenskapsmannen Porthan. Då fadern afled, måste emellertid den unge Franzén biträda sin moder i handeln. Midt ibland tjärtunnor och andra handelsvaror spirade dock hos honom ett sinne för poesi, närdt af hemmets och familjelifvets fridfulla behag och af kärleken till hans moder. Snart lämnade emellertid Franzén handeln för studierna och promoverades 1789 i Åbo, hvarest han kort därefter blef docent. År 1793 väckte han uppmärksamhet genom sina dikter i Stockholmsposten; år 1798 blef han professor i lärdoms-

Digitized by Google

historien vid det finska universitetet och gifte sig 1799. Sedan Finland afträdts till Ryssland, öfverflyttade Franzén (som valts till ledamot af svenska akademien efter Gyllenborg och kallats till kyrkoherde i Kumla i Nerke) år 1811 till Sverige. Sedan blef han kyrkoherde i Stockholm samt tjänstgjorde under ett årtionde såsom svenska akademiens sekreterare, intill dess han år 1834 tillträdde biskopssysslan öfver Hernösands stift, som han innehade till sin död, 1847.

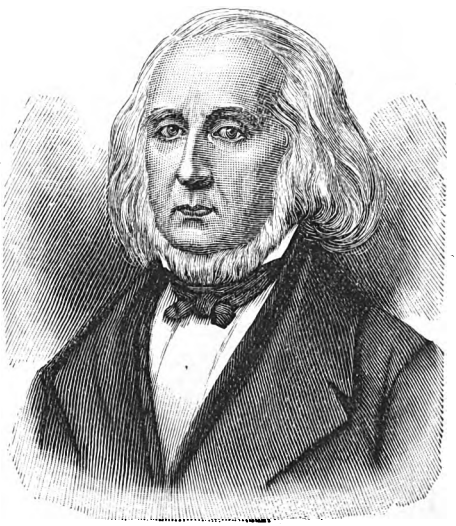

Johan David Valerius.

Johan David Valerius (född 1776, ämbetsman, † 1852) vann pris för lärodikter och oden i den akademiska smaken (t. ex. *Tålamodet*). Dessa hans dikter med sina slående antiteser vunno på sin tid mycket erkännande men äro nu mindre lästa; däremot står Valerius ännu såsom en af de bästa målsmännen för den glada och kvicka »sällskapsvisan», ett diktslag, som på denna tid var mycket omtyckt och som särskildt i de yngre gustavianernas krets hade flitiga odlare. Bland hans »*Visor och sångstycken*» förekomma några, som varit och äro högst populära, t. ex. *Vårvisa* (»Kom, sköna Maj och blicka»), *Skeppsfarten* (»Jag hälsar dig, fredliga flagga»), båda efterbildningar, *Kalasregler*, *Nöjets bål* m. fl.

Mikael Choræus (finne, född 1774, präst, † 1806) är en lyrisk skald, som i sin diktning visar mycken släktskap med Franzén. Han erhöll pris af svenska akademien för retoriskt hållna dikter men lefver i eftervärldens hågkomst förnämligast genom några elegiskt stämda poem: *Änkans visa*, *En tanke på min egen graf* m. fl.

Axel Gabriel Silverstolpe (född 1762, riddarhussekreterare, † 1816, utmärkt för sin redbara och rättrådiga karakter såsom politiker och enskild man) har kvarlämnat ett aktadt minne såsom

Digitized by Google

författare till några ädelt tänkta lärodikter samt en del lyckliga skämtsamma sagor och satirer, besläktade med Leopolds och fru Lenngrens.

Karl Lindegren (född 1770, sekreterare vid teatern, död på gäldstugan 1815), i lif och diktning representant för den sentimentala hållningslösheten, skref — utom andra rätt vällyckade dikter — några mycket väl mottagna dramer i den då så populäre tysken Kotzebues stil; särskildt blef *Den försonade fadern* ett af sin tids mest omtyckta repertoirstycken.

Till de yngre gustavianerna kan äfven räknas **Johan Olof Wallin,** hvars mest betydande verksamhet dock faller under nästa skede.

---

e) Såsom *prosatörer* verkade, utom förut omnämnda, förnämligast följande:

Benjamin Höijer.

Benjamin Höijer (född 1767, † såsom professor i filosofi i Uppsala 1812), Sveriges kanske skarpsinnigaste tänkare, var den mest framstående målsmannen för de nya idéer, som nu började tränga fram. Slutande sig i sin filosofiska ståndpunkt närmast till tyskarne Kant och Fichte, framlade han sina tankar i ett klart, flärdlöst och bestämdt språk, ett mönster af vetenskaplig stil. Särskildt att beakta äro hans kritiker i dåtida tidskrifter. Såsom ofvan är antydt, förföljdes han af regeringen på grund af sina frisinnade åsikter i filosofi och politik (han var bland annat medlem af den s. k. »juntan», en politiskt-litterär krets i

Digitized by Google

Uppsala, som sågs med oblida ögon af de maktägande) och förbigicks vid befordringar, till dess han efter statshvälfningen 1809 erhöll den lärostol, hvartill han såsom landets mest betydande tänkare länge ansetts självskrifven. Endast ett par år fick han emellertid verka på denna plats, i det han afled redan vid 45 års ålder. Han utöfvade mäktigt inflytande på sina samtida bland ungdomen i Uppsala.

Jonas Hallenberg (född 1748, rikshistoriegraf, † 1834) var, vid sidan af *And. Schönberg* och samlaren *Gjörwell*, tidens märkligaste historiske skriftställare men rönte hvarken af de styrande eller allmänheten tillbörligt erkännande. Hans ypperliga verk öfver *Gustaf II Adolfs historia* afbröts också på grund af bristande uppmuntran med femte bandet (1796), till stor förlust för den svenska häfdaforskningen.

Jonas Hallenberg.

Georg Adlersparre (född 1760, den bekante statsmannen och krigaren, statsråd, † 1835) förtjänar äfven ihågkommas i vår litteraturs historia såsom utgifvare af tidskriften *Läsning i blandade ämnen* (1797—1801), i hvilken tidens mera frisinnade skriftställare funno ett organ för sina uppsatser i litterära, politiska och ekonomiska frågor. (Tidskriften kallades vid hofvet »Läsning i brännbara ämnen».) Adlersparre skref själf många artiklar af värde i sin tidskrift.

Gustaf Abraham Silverstolpe (broder till skalden Ax. Gabriel S., född 1772, docent och bokhandlare, förvisad från Uppsala på grund af »musikprocessen» 1800, sedan lektor och kyrkoherde, † 1824), Höijers och Hans Järtas vän, medlem af »juntan», utvecklade likaledes under 1790-talet en betydelsefull verksamhet genom sina tidskrifter *Litteraturtidning* och *Journal för svensk litteratur*, i hvilka nya åsikter i vetenskap och konst framträdde, och utöfvade härigenom mycket inflytande på sin samtid.

Digitized by Google

Bland den gustavianska tidens många memoirförfattare märkas (utom Adlerbeth):

Fredrik Axel v. Fersen (f. 1719, berömd statsman, † 1794) har skrifvit märkliga men ytterst ensidiga och färgade *historiska anteckningar* från frihetstidens slut och Gustaf III:s regering — tider i hvilkas politiska lif han spelat så stor roll.

Gustaf Johan Ehrensvärd (f. 1746, kammarherre, teaterdirektör, sändebud i utlandet, † 1783) har i sina *Dagboksanteckningar* från Gustaf III:s hof på 1770-talet skänkt vår litteratur utmärkt välskrifna, tillförlitliga memoirer, uttryck för en fint bildad, af rousseauianismen påverkad personlighet. I dessa dagboksanteckningar har han bl. a. lämnat ett rikt galleri af bilder utaf tidens märkligare män, som är af stort värde för häfdatecknaren.

Digitized by Google

Det nya statsskickets tid.

I. Tiden 1809—1830.

1. Öfversikt.

Efter det olyckliga krig, som slöt med förlusten af Finland, och efter 1809 års statshvälfning, genom hvilken ett friare statsskick infördes, började ett nytt tidehvarf för vårt land, hvarunder, såsom samtidens störste skald spådde, det blef Sverige förunnadt att »inom egna gränser eröfra Finland åter». Under välsignelsen af en lång fredstid upp-blomstrade en ny lysande kulturepok.

Samma rörelser, som visade sig i Europa efter franska revolutionen och det napoleonska väldets fall, kastade sina böljor äfven hit. De gamla tänkesätten började vika, upp-lysningstidens läror trängdes tillbaka; djupare och framför allt varmare åskådningssätt trädde fram, som likväl slogo öfver i svärmiska missriktningar. Nationalitetskänslan väcktes å nyo till lif i alla land såsom en gensaga mot den napoleonska tanken om ett världsvälde, och äfven hos oss gaf en *fosterländsk* riktning sin färg åt tidehvarfvets arbete, både inom forskningen och litteraturen.

Det politiska återgångssträfvandet erhöll väl hos oss aldrig den styrka som i utlandet under den »heliga allians-sens» tid men sträckte dock äfven hit sina verkningar och fick äfven här målsmän i litteraturen. Från flera öfverlägsna

Digitized by Google

andar (bland andra Tegnér) höjdes emellertid gensagor mot den heliga alliansens grundsatser och mot öfverdrifterna i den reaktion, som inträdde efter franska revolutionen.

Vetenskaperna togo under Karl Johans tid en märklig lyftning efter föregående tidehvarfs lägervall. Till frihetstidens stolta svenska namn på naturforskningens område slöto sig nu bl. a. *Jöns Jakob Berzelius* (född 1779, † 1848), kemiens store omskapare och systematiker, *Karl Adolf Agardh*, berömd botaniker (f. 1785, † 1859) samt mot periodens slut den store botanikern *Elias Fries* (f. 1793, † 1878) och etnologen *Anders Retzius* (f. 1796, † 1860) m. fl.

Inom historieforskningen börjar en ny, kraftfull verksamhet med *Erik Gustaf Geijer*, som jämte sina samtida och sina många efterföljare skildrat Sveriges ärorika häfder och gjort dem kära för vårt folk. Lärdomshistorien, särskildt den svenska litteraturhistorien, började ock nu bearbetas med ifver.

På det teologiska området verkade, jämte den store psalmisten *Wallin*, bl. a. *Samuel Ödmann* († 1829) och *Henrik Schartau* († 1825), hvilka utöfvade stort inflytande på ombildningen af predikosättet. Filosofien representerades — utom af den strax vid tidehvarfvets början bortgångne Benjamin Höijer — bl. a. af *Samuel Grubbe* († 1853). På statslärans och det politiska författarskapets område märkes *Hans Järta* († 1847), hvars namn bl. a. är oupplösligt förbundet med 1809 års grundlagsarbete.

Hvad den vittra litteraturen vidkommer, öppnas tidehvarfvet med en våldsam kamp mot den stelnade fransk-akademiska smaken, till god del framkallad af en allt vidsträcktare bekantskap med den nyare tyska litteraturen och de andliga rörelser, som i Tyskland vid denna tid pågingo. Vid midten af förra seklet hade i nämnda land

Digitized by Google

tänkaren och skalden *Lessing* († 1781) fört en strid mot fransk-klassiciteten, utredt skillnaden mellan de olika konstarterna och uppställt — jämte antikens skalder — den store engelske dramatikern *Shakspere* såsom mönster. Han hade sålunda beredt jordmånen för *Schiller* († 1805) och *Goethe* († 1832), hvilka uppdrefvo den tyska poesien till en dittills oupphunnen höjd. Vid början af det nya århundradet hade emellertid i Tyskland uppstått en ny skaldeskola, de s. k. *nyromantikerna* (Tieck, bröderna Schlegel, »Novalis» m. fl.) Såsom ideal uppställde de dels de *sydromanska* folkens vitterhet (*Dante*, *Ariosto*, *Camoëns*, *Calderon*, *Cervantes*), dels Shakspere och framför allt den tyska medeltidens diktning. På samma gång de sålunda vidgade den litterärhistoriska synkretsen, spridde nytt ljus öfver medeltiden och främjade studiet af sitt eget fosterlands äldre skaldekonst, kom flertalet af dem att lifligt sympatisera med katolicismen, med medeltidens despotism inom stat och kyrka, liksom öfver hufvud med förgångna tiders inrättningar. Deras filosofiska åskådningssätt fann sitt uttryck i Schellings system om skönheten såsom gudomens högsta uppenbarelseform. De sågo i det konstnärliga snillet »en gud i sitt slag», som icke behöfde vara bunden af hvardagsmänniskornas moral. — Med dessa nyromantiker till mönster uppträdde redan vid tidehvarfvets början de svenska ynglingar, som höjde den »*nya skolans*» fana, de s. k. *fosforisterna* (*Atterbom*, *Hammarsköld* med flera), och utkämpade med den »*gamla skolans*» män en vitter strid, hvars grunddrag nedan skola tecknas och som varade in på 1820-talet.

Fosforismen utgjorde likväl endast den *ena* strömningen af den nya skolan; vid sidan af densamma framträdde andra poetiska riktningar, som sökte åt vår litteratur gifva ett nytt uppslag, i det att de dels hämtade pånyttfödande

Digitized by Google

kraft från den fornnordiska andan, dels, äfven de, togo starkt intryck af utlandets äldre och yngre vitterhet. Dessa riktningars representanter hafva kallats dels »*göter*» och dels »*neutrer*» (utom striden stående). Den förra benämningen tillkom medlemmarne af *götiska förbundet*, hvilka med värme betonade det folkegna i vår vitterhet. Deras främsta män voro *Geijer*, *Ling* och *Tegnér*. Den sistnämnde räknades för öfrigt jämte *Wallin*, *Franzén*, *Erik Sjöberg*, *Hans Järta*, den utmärkte predikanten *Karl Peter Hagberg*, m. fl., till de s. k. »neutrerna». (Märk såsom »neutrernas» program Tegnérs jubelfesttal 1817.) Rikt och kraftigt blomstrade under sådana förhållanden vår diktkonst, så att under de tjugu åren 1810—1830 skapades flera klassiska verk än vare sig förr eller senare i vår litteratur.

Johan Olof Wallin.

2. Skriftställare.

Johan Olof Wallin (född 1779, † 1839), Sveriges störste psalmsångare, representerar i viss mån öfvergången från det gamla till det nya. Under sin första tid skref han mest i den akademiska stilen, prisbelöntes för sin stora lärodikt *Uppfostraren* och för sina omskrifningar af Horatius samt led mycken smälek af fosforisterna. Från denna tid är äfven ett så vackert och känsligt poem som hans *Dityramb* vid

Digitized by Google

Gustaf III:s statys aftäckning, liksom flera *sällskapsvisor*. Så småningom luttrades Wallins smak, och i sina *psalmer* framstår han som en verklig målsman för den nyare tiden. Redan på 1760-talet hade en omarbetning af den »gamla psalmboken» påtänkts, och flera försök hade sedan gjorts till åstadkommande af en ny. År 1811 nedsattes en psalmbokskommitté, i hvilken Wallin blef den ledande själen och den på hvilken det hufvudsakliga arbetet föll. I början böjd för att omskrifva de gamla psalmerna i upplysningstidens anda, blef han under arbetet alltmera varsam mot de äldre hymnerna, liksom hans egna färgades af en allt djupare och varmare stämning. År *1819* sanktionerades den *psalmbok*, som i första rummet har Wallin att tacka för sin tillkomst och hvari — utom bearbetningar och omskrifningar — 126 psalmer äro författade af honom.

Af Wallins öfriga skaldestycken äro några af mera gladt slag, t. ex. hans sällskapsvisor och skålen för *Georg Washington* (»Svensk, fatta glaset i din hand och klinga med amerikanarn!»), som utgör en ädel frihetshymn; andra äro mera vemodiga, såsom den melankoliska *Hemsjukan*, uttryck för en längtan till ett bättre land och ett förebud för hans andliga dikter. Storslaget hänförande är hans svanesång, *Dödens ängel*, i hvilken han kort före sin död, liksom anande sin snara bortgång, i väldigt gripande strofer påminner mänskligheten om dödens makt men tillika framställer dödens ängel såsom den, hvilken öppnar odödlighetens portar.

Som predikant har ingen svensk af sin samtid varit högre uppburen än Johan Olof Wallin. Äfven i detta afseende liksom i så mycket annat genomgick han en hälsosam utveckling. Genom sitt tal vid jubelfesten 1817 ställde han sig, oaktadt bristande öfverensstämmelse i andra afse-

Digitized by Google

enden, på den »nya skolans» sida emot upplysningstidens teologiska ståndpunkt.

Johan Olof Wallin var född i Dalarne, son af en fältväbel. Sjuklig allt ifrån barndomsåren, måste han vid skolan och gymnasiet kämpa en hård strid mot nöd och brist, använda mesta tiden på andras undervisning. Sedan kom han till Uppsala, aflade examen för graden men lyckades ej få plats vid akademien utan måste fortfarande ägna sig åt informatorskallet. Skaldekonsten, kär för honom från barndomen, idkade han emellertid fortfarande och med den framgång, att han år 1805 vann icke mindre än *tre* pris i Svenska akademien. Nu klarnade hans framtid. Efter att hafva blifvit prästvigd, erhöll han 1809 lärareplats vid krigsakademien å Karlberg. Ett olyckligt missförstånd framkallade en brytning mellan Wallin och den unga flicka, med hvilken han var trolofvad och som han högt älskade. Denna brytning vållade en dyster stämning och kastade en slagskugga öfver hans följande lif. Men ur sorgen och smärtan framkvällde hans nya, rikare verksamhet som andlig skald. Wallin, som något år senare ingick giftermål med ett förmöget fruntimmer, steg så småningom från det ena ärestället till det andra, blef kyrkoherde i Ad. Fredr:s förs. i Stockholm, domprost i Västerås, pastor primarius i Stockholm 1818 och mottog slutligen — likvisst först efter mycken tvekan — två år före sin död ärkebiskopsplatsen. Själf sade han om sitt lif efter 1810: »lyckans tid kom, men glädjens var förbi»; samvetsgrant skötte han emellertid alla de bestyr, för hvilka samhälle och enskilda anlitade honom.

Fosforisterna och deras strid mot akademien.

Fosforismen — så kallad efter tidskriften »Phosphoros» — är starkt påverkad af den tyska nyromantiken, hvars drag ofvan antydts. I sin kamp mot akademien och den akademiska smakens epigoner togo fosforisterna vid, där Thorild slutat, påyrkade, gent emot den öfvervägande *förståndsmässiga* diktningen, *känslans* och *fantasiens* oinskränkta rätt inom skaldekonsten; de öppnade härvid nya poetiska rymder samt nyttjade nya poetiska former. Emellertid gingo de både i sin polemik mot det gamla och i sin egen poetiska alstring till öfverdrifter. De skattade icke till fullo de ansatser till en nyare, djupare poetisk riktning, som redan börjat visa sig; deras poesi blef ej sällan svulstig och genom kärleken för symboler och allegorier *dunkel*, hvartill kom

Digitized by Google

böjelse för obestämda stämningar, ordpråL samt en affekterad djupsinnighet. Gärna valde de ämnen ur gamla sagor och legender, icke utan ett visst svärmeri för det öfvernaturliga och underbara. Deras sympati för de sydromanska folkens vitterhet ledde till upptagande af en mängd sydländska versformer, mer eller mindre lämpliga för vårt språk.

Trots fosforisternas brister och öfverdrifter skall det dock alltid räknas dem till heder, att de med ungdomligt mod ställde sig främst som målsmän för en nyare, mera fantasirik och känslovarm riktning inom poesien, att de öppnade friare områden för skaldens verksamhet och att de kraftigt bidrogo till kännedomen om utlandets, särskildt Tysklands och de sydländska folkens skaldskap. Härmed hafva de brutit mark för den nyare vitterheten i Sverige, på samma gång de verkat för bearbetandet af våra litterära häfder och vår lärdomshistoria. I politiskt afseende kommo de flesta fosforisterna, liksom meningsfränderna i Tyskland, att intaga en utprägladt reaktionär ståndpunkt.

Det var från en krets uppsalastudenter — nästan alla östgötar — som fosforismen utgick. Redan 1803 hade *Lorenzo Hammarsköld* i Uppsala stiftat ett litet vittert sällskap (Vitterhetens vänner). Sedan detta upphört, bildade år 1807 *P. D. A. Atterbom* — då en sjuttonårig student — *Auroraförbundet*, som blef »barometern, hvilken förebådade stormens annalkande». Här utbildade nämligen den ungdomliga kretsen sina åsikter, hvilka offentligen och såsom uttryck för ett parti dock först framträdde i fosforisternas tidskrifter: *Polyfem*, som utkom i Stockholm åren 1809—1812, redigerad af *J. K. Askelöf* (fil. magister från Lund, † 1848), med biträde af *Hammarsköld*, *Livijn* m. fl., mera en skämttidning, som genom löjets vapen skulle an-

Digitized by Google

gripa akademisterna (Polyfem — den enögde cyklopen — kallades tidningen, emedan den såsom enögd skulle skåda rätt fram), samt *Phosphoros*, »ljusbäraren», som utgafs i Uppsala 1810—1813 och som var ett teoretiskt och poetiskt organ för den nya skolans idéer. Medarbetare häri voro Atterbom, Palmblad, Hedborn, Sondén m. fl. Sina skaldestycken meddelade fosforisterna sedan i *Poetisk kalender*, som utgafs af Atterbom (1812—1822), under det att deras samtidiga kritiska organ åren 1813—1824 var *Svensk litteraturtidning*.

Akademisternas försvar fördes med skicklighet, skärpa och ihållande kraft af *Per Adam Wallmark* (kunglig bibliotekarie, † 1858), som i sina journaler (*Journal för litteratur och teater* och *Allmänna journalen*) påpekade fosforisternas dimmighet, dunkelhet och bristande måtta men å andra sidan gjorde sig skyldig till en ensidigt förståndsmässig och snäf uppfattning af poesien. Bland andra bistod *Leopold* honom i denna strid med ett af de kvickaste inläggen: »*Silfvertonen*», liksom äfven Valerius och andra akademister deltogo i striden. Bistånd fingo dessa senare äfven af flera yngre, bland dem *Tegnér*, hvilken hyste ovilja mot nya skolans världsåskådning. Fosforisterna utgåfvo 1820—21 ett stort komiskt-satiriskt epos, *Markalls* (Wallmarks) *sömnlösa nätter*, där Wallmark, Leopold, Valerius, äfvensom de »teckenförbidande neutrerna» (Tegnér) förlöjligades. De hufvudsakliga medarbetarne i detta arbete voro Hammarsköld, Dahlgren och Livijn.

I början af 1820-talet afstannade striden.

De förnämsta fosforisterna voro följande:

Lorenzo Hammarsköld (född 1785, † 1827, bibliotekarie) var den nya skolans oförskräcktaste kämpe. Han var en man af utomordentlig arbetsförmåga och brinnande nit och

Digitized by Google

har på flera områden gifvit värderika uppslag. I viss mån kan han anses vara grundläggaren af vår nyare svenska litteraturhistoria genom sin rikhaltiga, om än mycket ensidiga och delvis ytliga framställning af *Svenska vitterheten* (hvilken sedan omarbetades med värdefulla rättelser af *P. A. Sondén*).

Lorenzo Hammarsköld.

Det var ock han, som först (1806) fäste allmänhetens uppmärksamhet på de nyromantiska idéerna i Tyskland och som genom sin, visserligen hänsynslösa, kritik banade vägen för den nya uppfattningen hos oss, dels genom uppsatser i tidskrifter, dels genom sina »*kritiska bref*» om Leopolds skrifter. Som lyrisk skald var Hammarsköld utan begåfning, och hans prosastil är icke vårdad. Däremot har han under striden lämnat flera goda satirer, såsom *Kapten Baggfots papper*, liksom han författat själfva stommen till första delen af den ofvannämnda dikten *Markalls sömnlösa nätter*.

Per Daniel Amadeus Atterbom (född 1790, † 1855) var fosforisternas mest betydande skald och är en af våra främsta rent lyriska diktare, ehuru han aldrig lyckades blifva rätt folkkär på grund af det starkt allegoriska draget i sitt skaldskap. Hans ungdomsdiktning, som ägde stora förtjänster, särskildt poetiskt djup, led likväl af öfversvinneliga känsloutgjutelser, storordighet och, någon gång, äfven af sinnlighet.

Digitized by Google

Han var i sin lyriska poesi starkt påverkad från olika tyska författare, och icke få af hans dikter äro efterbildningar. Den berömda diktcykeln *Blommorna* utgör en samling poetiska allegorier, i hvilka skalden, seende i hvarje blomma symbolen för en viss idé, söker gifva ett poetiskt uttryck åt den schellingska filosofiens åsikt om andens och naturens öfverensstämmelse. I formellt afseende vittna de om den lyckligaste förmåga att musikaliskt behärska och dana språket. Atterboms största dikt är hans starkt allegoriska sagospel *Lycksalighetens ö*, som innehåller flera af hans allra fagraste poem (t. ex. »Ungmön i lunden på jaktnätet band», »Upp genom luften» m. fl.). Ett annat sagospel, *Fågel Blå*, ett natursymboliskt drama, påbörjadt redan i ungdomen, blef aldrig fullbordadt.

Per Daniel Amadeus Atterbom.

Atterbom ägnade senare delen af sitt lif åt sitt stora litteraturhistoriska verk, *Svenska siare och skalder*. Detta arbete — en samling biografier och karakteristiker af svenska författare — utmärker sig för fin uppfattning, sorgfälligt utförande, stor pietet och behaglig framställning. Det lider något af författarens benägenhet att se de litterära personligheterna i nog ljus dager, hvilket bl. a. medfört »förskönande» af citat.

Atterbom var född år 1790. Utgången från ett lyckligt prästhem i Östergötland, beläget i en romantisk nejd, kom han tidigt till Uppsala, var redan vid femton års ålder »en lärd på egen hand» och upp-

Digitized by Google

trädde vid nitton år som reformator i svenska vitterheten. Efter att 1815 hafva tagit filosofiska graden, företog han åren 1817—1819 en resa till Tyskland och Italien och gjorde där bekantskap med flera af tidens utmärktaste män. Efter hemkomsten ådagalade han vida större mognad i åskådning och större måtta i framställningen. Efter att hafva varit kronprinsens lärare i tyska språket, blef Atterbom 1828 professor i Uppsala, i hvilket kall han verkade till sin död, 1855, då flertalet af hans medkämpar och motståndare gått före honom i grafven.

Genom Atterboms inval i Svenska akademien 1839 (där han hälsades af Tegnér med orden:

»Att här *du* sitter, att *jag* hälsar dig
välkommen bland oss, visar tidens välde»)

gafs det yttre tecknet till den gamla skolans försoning med den nya.

Vilhelm Fredrik Palmblad.

Vilhelm Fredrik Palmblad (född 1788, † 1852, professor i Uppsala, boktryckare, tidningsutgifvare) blef i flera afseenden den nya skolan till stort gagn — såsom författare, kritiker och praktisk hjälpreda. Han offentliggjorde i Poetisk kalender (1813—1818) ett antal *noveller*, starkt romantiska i anläggning och karaktersteckning, utmärkande sig för frisk stil och liffulla skildringar; tre årtionden senare omarbetades de af förf:n till en roman, *Familjen Falkensvärd*. Dessutom verkade Palmblad ihärdigt såsom kritiker och polemiker i nya skolans organ, öfversatte grekiska tragedier, författade geografiska arbeten och var flitig medarbetare i det stora verket *Biografiskt Lexikon* samt äfven politisk publicist i den konservativa sakens tjänst.

Digitized by Google

Karl Fredrik Dahlgren.

Karl Fredrik Dahlgren (född 1791, komminister i Stockholm, † 1844) var den mest begåfvade humoristen inom nya skolans krets. Han deltog, som ofvan nämndt, i utarbetandet af den satiriska hjältedikten *Markalls sömnlösa nätter.* Senare skilde han sig från fosforismen, hvars grundåskådning föga öfverensstämde med hans lekande skaldelynne. Till förebild för sina friska och målande naturskildringar och idyller tog han Bellman, särskildt i samlingen *Mollbergs epistlar* (1819, 1820), där bl. a. förekommer den lyckliga skildringen af en djurgårdsdag första Maj. I flera bland sina mest kända smådikter har han besjungit våren på ett synnerligen älskligt sätt, t. ex. i »*Våren är kommen*», *Vårbäcken*, («Våren slår ut sina vingar af gull»), *Den första lärkan* o. a. Han skref äfven noveller och romaner af humoristiskt innehåll, bland hvilka må framhållas den dråpliga *Nahum Bergströms krönika.* Hans förtjänster äro ett fint och vaket natursinne, en lätt, älskvärd ton, en käck och munter satir.

Dahlgren var en praktiskt duglig man, hedrad med flera medborgerliga uppdrag, bland andra riksdagsmannakallet. Dahlgrens hem var mot slutet af hans lif en samlingsplats för vitterhetens och konstens idkare i hufvudstaden.

Klas Livijn (född 1781, generaldirektör i fångvårdsstyrelsen, död 1844) deltog med satiriska bidrag i Nya skolans första strider och författade en del genialiska romaner och noveller, såsom *Spader*

Digitized by Google

dame, hvari en egendomlig bizarr humor gör sig gällande och som är den svenska nyromantikens märkligaste prosadikt före Almqvist.

Samuel Johan Hedborn (född 1783, kyrkoherde, † 1849) var en god *psalmist*. Flera af hans psalmer finnas intagna i 1819 års psalmbok. Hans täcka *vaggvisa* »Ute blåser sommarvind» är äfven synnerligen känd.

Julia Nyberg, född Svärdström (född 1785, förut fru Asping, † 1854), skref från 1816 under skaldenamnet **Euphrosyne** lyriska dikter, som röja liflig känsla och rik fantasi samt en viss vemodsfull naturdyrkan, besläktad med Atterboms. Hjärtats poesi, det elegiskt ljufva, känsligt svärmiska uppenbarar sig i hennes diktning. Bland hennes vackraste poem äro »Jungfrun i det gröna» och »Tiggargossen».

Anders Abraham Grafström (född 1790, kyrkoherde, Franzéns måg, † 1870), skref åtskilliga dikter i fosforisternas kalendrar; hans milda, lyriska skaldskap röjer för öfrigt frändskap med svärfaderns. Mest kända bland hans poem äro den praktfulla växelsången *Norrland*, som skildrar denna landsdels skönhet, samt kärleksdikten *Välkommen och farväl* (»Säg mig ej välkommen, då jag kommer!»), imitation från tyskan.

Göterna.

En annan litterär grupp utgjordes af det s. k. *Götiska förbundet*, som dock lika mycket var en allmänt kulturhistorisk som speciellt litterär företeelse — ett af de många uttrycken för det nationellas framträdande i Europa. Rent skönlitterärt sedt var äfven den götiska riktningen en dotter af de romantiska sträfvandena. Det oaktadt kommo icke fosforister och göter att stå sida vid sida i kampen mot gamla skolan, hvartill *dels* bidrogo personliga förhållanden, *dels* och framför allt, att de vittra och filosofiska intressena icke spelade en så uteslutande roll för dem som för fosforisterna, i det att göterna framför allt ställde som sin uppgift väckandet af en *fosterländsk* anda i samhällslif, forskning, litteratur och konst.

Digitized by Google

Flera ansatser till en dylik rörelse hade redan visat sig i tidens litteratur, då år 1811 några unga män — de flesta *vermländingar* — stiftade en förening, från början endast ett skämt men som sedan utvecklade sig till *götiska förbundet*, hvilket var ämnadt att återupplifva de gamla göters dygder: frihetskärlek, mannamod och ärligt sinnelag.

Bland förbundets första medlemmar må nämnas dess stiftare Jakob Adlerbeth (son till G. G. Adlerbeth), Geijer och L. F. Rääf. Förbundets organ blef tidskriften *Iduna*, som utkom åren 1811—1824 och i hvilken bl. a. Tegnér blef medarbetare. Den började såsom antikvarisk tidskrift, men tack vare främst Geijer och Tegnér utvidgade den snart sin verksamhet äfven öfver historiens, filosofiens och poesiens råmärken. På 1830-talet upphörde förbundets verksamhet, ehuru det först formligen upplöstes ett årtionde senare.

Hufvuddraget i göternas *skaldskap* och hela *skriftställarverksamhet* var känslan för det folkegna; den i vårt land (liksom öfver hela Europa) under de napoleonska krigen å nyo vaknande nationalitetskänslan fick genom dem sitt fullgiltiga uttryck i litteraturen, men det mål, som föresväfvade de mest ytterligt gående bland göterna, att lägga den gamla asaläran till grund för Sveriges vitterhet, konst och bildning, måste naturligen visa sig såsom en öfverdrift och framkallade gensagor inom deras egen krets.

Göternas ståndpunkt uti tidens *litterära strider* liksom arten af deras skaldskap var för öfrigt mycket olika. Under det t. ex. Geijer var synnerligt vänligt sinnad mot den nya skolans män, var Tegnér deras afgjorde motståndare, och det var han, som gentemot den fosforistiska skolans dimmiga, svärmiskt aningsfulla poesi, framför allt påyrkade *klarhet*, hvilken ock utmärker större delen af göternas

Digitized by Google

diktning. Beröringspunkter mellan de båda riktningarna finner man för öfrigt i yrkandet på fantasiens rätt i poesien och i kärleken till de gamla folkvisorna.

Erik Gustaf Geijer (född 1783, † 1847) sammanknöt i sin person den götiska skolans alla syften. Han äger sin största betydelse såsom häfdatecknare men intager äfven såsom skald, tänkare, publicist och tondiktare ett framstående rum i vår odlings häfder. Han är en af den svenska litteraturens mest helgjutna gestalter, och hans helgjutenhet skadas icke däraf, att hans karakter och åsikter voro stadda i en utveckling, som mot slutet af hans bana (1838) föranledde ett omslag i hans politiska uppfattning.

Erik Gustaf Geijer.

Det var götiska förbundet, som gaf den yttre anledningen till Geijers verksamhet som *skald*, hvartill han icke ursprungligen ansåg sig kallad. Men han framträder genast fullboren och diktar i »götisk» anda de först i Iduna (1811) meddelade, synnerligen äkta bilderna af Nordens fornlif och folklif: *Manhem*, *Vikingen*, som framställer den nordiske ynglingens trängtan ut från hemmet efter bragder och äfventyr och förträffligt målar det gamla trotsiga vikingalifvet, *Den siste kämpen*, *Den siste skalden*, *Odalbonden*. Geijer lade snart skaldskapet å sido och skref sedan endast sparsamt dikter, vanligen som ord till

Digitized by Google

någon af honom komponerad melodi. Bland dessa hans senare dikter märkas *Kolargossen*, i hvilken en viss folkviseklang framtonar. Det, som gör Geijers dikter så folkkära, är deras karakter af gammalt nordiskt allvar och folklig enkelhet, af känslorikt innehåll och kraftigt uttryck.

Sin största betydelse äger Geijer såsom *häfdatecknare*. *Svea rikes häfder* (1825) är egentligen blott en inledning till vår historia, väsentligen af vetenskapligt kritisk halt, men, tack vare framställningens konst, lämpad att läsas af hvarje bildad; i *Svenska folkets historia* har han med öfverlägsen förmåga i korta och träffande drag tecknat Sveriges öden till Karl X Gustaf. Geijer har gått till verket icke blott med den vetenskaplige *forskarens* allvar, han har äfven skådat sammanhanget med *tänkarens* skarpa blick och utfört skildringen med *skaldens* konst. Hans stil är manlig och kärnfull, han älskar korta, karakteristiska satser; öfverallt röjer sig snillets förmåga att i få ord säga mycket, ehuru visserligen uttrycket stundom blir något dunkelt och orakelmässigt, hvilket skadat arbetets popularitet inom bredare lager.

Geijer, som vid sidan af sitt historiska och sitt filosofiska författarskap äfven skrifvit ett antal uppsatser i samhälleliga ämnen i starkt konservativ, delvis reaktionär anda (»den historiska skolans ultraism»), ägnade sig från slutet af 1830-talet mera öfvervägande åt politisk författarverksamhet och nu i liberal riktning, förklarande, att han »genom historiska studier drifvits från den historiska skolan». I *Litteraturbladet* (1838—39) behandlade han särskildt läroverksfrågan, representationsfrågan och fattigvården.

Geijers mångsidiga intressen vållade i viss mån en splittring, som orsakade, att flera af hans verk förblefvo ofullbordade.

Digitized by Google

Erik Gustaf Geijer var född å Ransäter i Vermland af en gammal bruksägarsläkt. Efter en lycklig barndom, delad mellan studier och manliga idrotter i de vildsköna Ransätersbergen, anlände han 1799 till Uppsala universitet, hvars största prydnad han en gång skulle blifva. Han kom här i beröring med B. Höijer och blef dennes lärjunge.

Med ett äreminne öfver Sten Sture vann han vid tjugu års ålder Svenska akademiens stora pris och fäste därmed vid sig stora förhoppningar. Han svek dem icke. Utnämnd till docent i historia år 1810, ingick han följande året i götiska förbundet, i hvars verksamhet han ifrigt deltog. Professor år 1817, ägnade han sig numera öfvervägande åt häfdaforskningen och blef universitetets främste man på sin tid. Sin professorsstol och sitt häfdatecknarkall höll han ock så kära, att han för dem afböjde anbud af biskopsstol och statsrådstaburett.

År 1821 blef Geijer med anledning af den filosofiska skriften »*Thorild*» utsatt för en tryckfrihetsprocess, som kunnat medföra landsförvisning, i det att vissa åsikter, som han uttalat om dogmerna, ansågos innebära förnekelse af den rena evangeliska läran. Till allmän glädje i hela landet, men främst i Uppsala, frikändes emellertid Geijer.

Geijers politiska »affall» från de äldre åsikter, han häfdat, väckte naturligtvis det största uppseende och var af största betydelse för vår inre utveckling. Mycket fick han af forna meningsfränder lida för sin öppet uttalade öfvertygelse. Också sjöng han samtidigt:

»Ensam i bräcklig farkost vågar
seglaren sig på det vida haf.
Stjärnhvalfvet öfver honom lågar,
nedanför brusar hemskt hans graf.
Framåt! så är hans ödes bud,
och i djupet bor, som uti himlen, Gud.»

År 1846 tog Geijer afsked och flyttade till Stockholm, där han följande året afled. Kraft, kärlek och själfständig manlighet äro de utmärkande dragen i Geijers stora personlighet, hvars kärna var en varm, djup och på samma gång fördragsam religiositet.

Per Henrik Ling (född 1776 i Småland, den svenska gymnastikens grundläggare, föreståndare för gymnastiska centralinstitutet i Stockholm, † 1839) var en väldig natur men — såsom ofta fallet är med styrkan — ensidig. I honom nådde de götiska sträfvandena sin öfverdrift. Med verklig hänförelse och självuppoffring sträfvade han att göra de moderna svenskarne till de gamla nordbornas värdiga ättlingar både i kroppslig idrott och i poetisk hug, delande sin verksamhet mellan gymnastiken och poesien. Såsom skald hade han afgjorda lyriska anlag, i synnerhet då det gällde att skildra det storvulna, kraftiga i den nordiska naturen. Såsom helgjutna skapelser äro hans storartadt anlagda episka och dramatiska dikter, med ämnen

Digitized by Google

Per Henrik Ling.

ur den nordiska sagan och historien, emellertid misslyckade, ehuru de hafva att bjuda på vackra enskildheter. Hans mest berömda arbeten äro de episka dikterna *Gylfe* och *Asarne*, i hvilken senare han velat lämna ett epos öfver Nordens forntid, samt bland hans dramer sorgespelet *Agne*. I herdeidyllen *Kärleken* anslog han mildare toner, som blefvo mycket folkkära (t. ex. sången »Stunden bortilar men icke min smärta»).

Esaias Tegnér (född 1782, professor i Lund, sedan biskop i Växjö, † 1846), Sveriges ryktbaraste skald och den, som inom världslitteraturen företrädesvis representerar svensk diktning. Han var ock den mest folkkäre af tidehvarfvets sångare, den som mer än någon annan gaf tidens vitterhet dess prägel. Han förenade i sin person, så att säga, det goda i de gamla traditionerna med den nya smakriktningen. I hans skaldskap förenades de *klassiska* och *romantiska* riktningarna på *nationell* grund.

Långsamt utvecklade Tegnér sig såsom skald. Sina lärospån gjorde han i den gamla skolans smak (Kellgren, Leopold, Lidner), han var »född gustavian». Sedan mottog han intryck från skilda håll; hans djupa insikt i den grekiska forntidens skaldskap vardt af betydelse för formskönheten i hans diktning; utlandets stora skalder, t. ex. Schiller,

Digitized by Google

Goethe, Byron och dansken Adam Oehlenschläger, inverkade på honom; slutligen lärde han i likhet med sina förbundsbröder mycket af den nordiska forndikten. Grundtonen i hans sång var alltid fosterländsk, så ock valet af ämnen, och om behandlingssättet var mera vekt och smekande än den nordiska forndiktens eget skaplynne och än Lings eller Geijers skaldskap, så blefvo kanske just därför hans sångmös skapelser mera allmänfattliga och tillika det bästa och mest fulltoniga uttrycket för tidens poetiska lynne.

Tegnérs poesi, som till att börja med varit öfvervägande retorisk och lärodiktande, fann sitt målbrott omkring 1806—1808 i hans vackra »tidsdikter», af hvilka särskildt *Sången för det skånska landtvärnet* (1808), »ljöd som en stormklocka genom alla fosterländska bröst». Toner, på en gång så trotsiga och sköna, hade man förr ej hört från svenska lyran. Från båda de stridande lägren emottog han nu anbud att medverka i deras tidskrifter, något som han dock afböjde.

Efter kriget gaf han genom sin ryktbara dikt *Svea* (1811), belönt med akademiens stora pris, uttryck för den

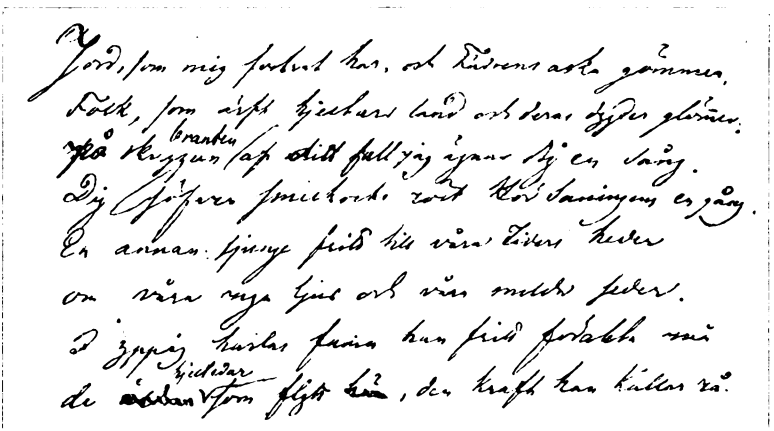

Början af Tegnérs manuskript till Svea.

Digitized by Google

Esaias Tegnér (som yngre).

fosterländska tidsstämningen och utvecklar ett »götiskt» program. Med kraftigt bjudande ord vänder han sig här mot den svaga tiden, håller för svenska folket förfädrens seder såsom spegel, uppmanar i eldiga ord att träda i de gamles fotspår och utlofvar med glödande hänförelse en härlig framtid. Det långa, ljungande strafftalet är i början affattadt på alexandriner, som emellertid mot slutet — liksom under inflytande af tankeströmmen — lämna plats för en friare rytm: korta, dityrambiska verser, som måla en framtidshägring i hoppets färg, på samma gång antydande Tegnérs frigörelse från den akademiska stilen. Från år 1814 intager Tegnér en mera fientlig ställning mot »Nya skolan», och i sin dikt öfver sin aflidne broder 1815 samt i sin beundransvärdt sköna *Epilog vid magisterpromotionen 1820* utvecklar han — liksom ock i det märkliga talet vid jubelfesten 1817 — sin ståndpunkt i förhållande till tidens olika idéströmningar; särskildt kräfver han *klarhet* och förklarar med tydlig syftning mot fosforisterna: »Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta»; liksom han äfven bekämpar de återgångssträfvanden, för hvilka flera af nya skolans ledande män gjorde sig till förkämpar. Men han tog tillika afstånd från den gamla akademiska skolan.

Digitized by Google

Esaias Tegnér (som äldre).

Jämte ett antal praktfulla smärre poem (t. ex. »Elden», »Flyttfåglarna», »Nore» (1814), den flera gånger omarbetade upplysnings- och fördragsamhetsdikten »Fridsröster», »Det eviga», »Jätten», »Sången» — en dikt full af jublande hälsa — och andra) skänkte han nationen tre större dikter: *Nattvardsbarnen* (1820), en på hexameter skrifven ljuf idyll från »pingst, hänryckningens tid», hvilken tolkar fridsstämningen vid den första nattvardsgången i en landtkyrka (icke utan inflytande från Goethes »Hermann und Dorothea»); *Axel* (1822), ett episkt kväde, skildrande en ridderlig kärlekshistoria från »den gamla karolinska tiden» i stil med Byrons smärre berättelser; samt framför allt *Fritiofs saga*, det verk, som betecknar höjdpunkten af Tegnérs skaldeverksamhet. Af denna romanscykel hade redan 1820 några sånger offentliggjorts i Iduna, och 1825 förelåg skaldedikten fullfärdig i 24 romanser. Författaren hade i denna sin fria behandling af en gammal saga velat visa, huru ett fornnordiskt ämne kunde behandlas utan att på något sätt stöta den moderna smaken. Han hade tagit romansformen i Oehlenschlägers Helge till föredöme och lyckades skapa ett diktverk, som af alla svenska poetiska alster gått vidast ut i världen. Dikten var icke en poetisk omskrifning af den fornisländska fritiofssagan, utan Teg-

Digitized by Google

nér hade omdanat denna efter *sin* tids ideal och därmed lyckats skapa väl icke den mest historiskt trogna men den mest poetiskt anslående bilden af nordiskt hjältelif, som poesien äger, och den ungdomligt sköna fritiofsgestalten träffade med sin ridderliga hållning, sin blandning af mannamod, kraft, trots och vemod det svenska folket i dess hjärta och kom tillika att representera detta svenska folk inför världen mer än någon annan poetisk skepnad. Fritiofs saga är nämligen öfversatt till nära nog alla europeiska språk. En fjärde större dikt, *Gerda*, som likaledes sysselsatte Tegnér i början af 1820-talet och som skulle skildrat medeltidssägner om jätten Finn och om biskop Absalon, blef aldrig fullbordad.

Från och med år 1825 aftager Tegnérs produktivitet som skald, beroende dels på tilltagande dysterhet i lynnet, dels på hans nya verkningsfält såsom biskop.

Han ägnade sig nu endast mera tillfälligt åt poesiens utöfning men fogade likväl ytterligare mången ny länk till sin härliga kedja af smärre dikter, bland dem *Minnessången vid svenska akademiens femtioåra högtid*, ett sant praktverk af poetisk stil i den ädlaste vältalighets tjänst, dikten vid promotionen 1829 o. fl., samt författade idyllen *Kronbruden*, som skildrar ett bröllop i Skatelöfstrakten och i hvilken dikt är inväfd en hyllning åt Kellgrens minne.

Äfven såsom *vältalare* var Tegnér en af våra främsta. I sitt berömda, både af fosforisterna och Wallmark hårdt kritiserade *Tal vid jubelfesten 1817*, som i viss mån kan betraktas som »neutrernas» program, betonar han särskildt reformationens egenskap af frigörande för tanken och angriper visserligen det adertonde århundradets ytlighet och flackhet men skonar än mindre den nya skolans dunkelhet, svärmeri och frihetsskygghet. (Senare uppträdde han dock

Digitized by Google

emot 1830-talets frihetsidéer eller egentligen mot det sätt, hvarpå de å vissa håll gjordes gällande.) Vidare märkas hans tankedigra *skoltal*. Såsom en ovanlig prosastilist och en mäktig personlighet framstår han äfven i sina *bref*, de bäst skrifna på svenskt språk, lika rika på klara tankar i mänsklighetens lifsfrågor som på fyndigt kvicka omdömen om dagens händelser och personer.

Med undantag blott af Olaus Petri har näppeligen någon svensk skänkt Sveriges andliga lif så mycket som Esaias Tegnér.

Esaias Tegnér var född på Kyrkerud i Vermland, son till en prästman, som själf var bondson från Småland. Tidigt faderlös och i små villkor, skulle han till en början icke studera utan togs som skrifbiträde på ett fogdekontor, men hans förman, kronofogden Branting, märkte snart hans stora anlag för läsning, och så fick han vid 13 års ålder på allvar ägna sig åt studier. Tack vare orubblig flit och ett utomordentligt minne hade han inom kort dels på egen hand, dels under en broders ledning genomgått en mängd romerska och grekiska författare och lärt sig de moderna språken. Det berättas, att hans flit var så stor, att han sällan unnade sig mer än några få timmars nattro och att de ljus sällan ville förslå, som utlämnades af den ordentliga matmodern på Rämens bruk, hvarest han vistades tillsammans med sin äldre bror, som där var informator hos brukspatron Myhrman. Nyttiga lekar, brottningar, skridskofärder och kägelspel, till hvilka han drogs af sina jämnåriga, höllo hans kropp vid hälsa och spänstighet, så att han ej dukade under för ansträngningarna under studierna. Sjutton år gammal, kom han till Lund och promoverades efter tre år till filosofie magister samt fästes snart vid universitetet såsom docent i estetik. Några år senare — år 1806 — fann han vid Rämens bruk sin maka i leksystern från barnaåren, Anna Myhrman. Hans lynne, förut mera allvarligt och grubblande, fick nu en ljusare och gladare riktning, och snart började hans skaldeådra att flöda. År 1812 vorden professor i grekiska språket i Lund, tillbragte Tegnér i detta ämbete tolf lyckliga år, aktad såsom universitetslärare, beundrad såsom skald, älskad såsom enskild person. Under denna tid stod hans diktning i sin rikaste blomma. Lycklig lefde han här i sitt boningshus vid hörnet af Gråbrödragatan och Klostergatan och bland sina vänner i »Härberget». I sitt rymliga arbetsrum (som nu vårdas som ett Tegnérsmuseum) diktade han smågnolande och spatserande fram och åter sin »Axel», sin »Fritiof» och många andra sköna kväden.

Till denna boning kom år 1818 kallelsen till ledamotskap i svenska akademien efter Oxenstierna och år 1824 utnämningen till Växjö biskopsstol. Biskopsbefattningen syntes mindre passa för hans lynne än professoratet. Han ägnade emellertid stor omsorg åt skolväsendet och var mycket älskad i stiftet; däremot var bland annat det självskrifna riksdagsmannakallet honom en plåga, och prästerskapets okunnighet vållade honom mycken harm. Svårmod, ärftligt i hans släkt, började lägga sin tunga hand på hans hjässa och slog slutligen (1840) ut i full sinnessjukdom. Tegnér vistades någon tid för botande af denna olyckliga sjukdom utomlands och kunde redan året efter återtaga sin verksamhet, men kraften var bruten,

Digitized by Google

nya nervslag förlamade honom, och den 2 november 1846 bröt skaldens ande sina jordiska bojor. Stor var sorgen, icke endast inom svenska bygder; skaldens och människans lof tolkades värdigt i dikt och tal. Ty »Esaias Tegnér var icke blott en stor skald, han var en *hel* människa, en redlig, bottenärlig själ; lättrörlig men med en strålande kärlek till det sköna och sanna.» (G. Brandes.)

Arvid August Afzelius.

Arvid August Afzelius (född 1785, kyrkoherde i Enköping, † 1871) fäste den bildade allmänhetens uppmärksamhet på den skatt af poetisk fägring, som gömdes i folkets visor, och arbetade tillika för att göra den nordiska forntidens sånger och sagor bekanta för allmänheten. Sålunda var det han, som på svenska tolkade den *poetiska Eddan* och som tillsammans med Geijer utgaf den första samlingen *svenska folkvisor* (med rika bidrag af *L. F. Rääf*). Själf har han till en af honom funnen, underbart skön folkmelodi, *Näckens polska*, skrifvit de allmänt sjungna orden »Djupt i hafvet på demantehällen».

Gustaf Vilhelm Gumælius (född 1789, kyrkoherde i Örebro, † 1877), sökte, med den engelske författaren Walter Scott som förebild, gifva Sverige dess första fosterländskt-historiska roman *Tord Bonde*, hvars första del mycket beundrades men som aldrig afslöts. Mot slutet af sitt lif sjöng han *Engelbrekts* lof i en cykel vackra dikter (1859).

Omkring 1820 framträdde flera skalder, som togo intryck af de nya riktningarna:

Erik Johan Stagnelius (född 1793, † 1823) tillhörde väl icke fosforisternas krets men är till sina anlag och sin åskådning nyromantiker, ehuru han med sin romantiska färgglöd förenade klassisk formskönhet. Han är en af de märkligaste företeelserna bland vårt lands skalder; sjuklig

Digitized by Google

och olycklig, föga känd och skattad under lifstiden samt död vid helt unga år, har han ändock lämnat efter sig en mängd i hög grad ursprungliga och formfulländade dikter, som ställa honom bland våra yppersta skaldesnillen. Hans skaldskap var uttryck för en mystiskt filosofisk åskådning, fylld af världssmärta och världsförakt. Jorden var för honom »ett häkte för fallna, sörjande andar, en i och genom människan fallen natur, som i vindens sus, i källans sorl, i fågelns kvitter utgöt sina suckar öfver affallet från sin högre, ursprungliga bestämmelse» (Böttiger).

Det är hufvudsakligast i den lyriska diktkransen *Liljor i Saron*, som skaldens trängtan att bryta jordelifvets bojor uppenbarar sig, t. ex. i »Fången», »Suckarnas mystär», »Kreaturens suckan». Han har dessutom anslagit folkvisans tonart uti några synnerligen älskliga, vemodsfulla lyriska kväden, bland hvilka må nämnas *Näcken* (»Kvällens guldmoln fästet kransa»). I dessa dikter är hans skaldskap med rätta högt beundradt. Såsom epiker framstår Stagnelius i *Vladimir den store* (utgifvet anonymt 1817), ett synnerligen väl anlagdt skaldestycke, affattadt på hexametrar, hvilket skildrar, huru den mäktige ryske hednafursten bevektes genom sin kärlek till den fångna grekiska kejsardottern

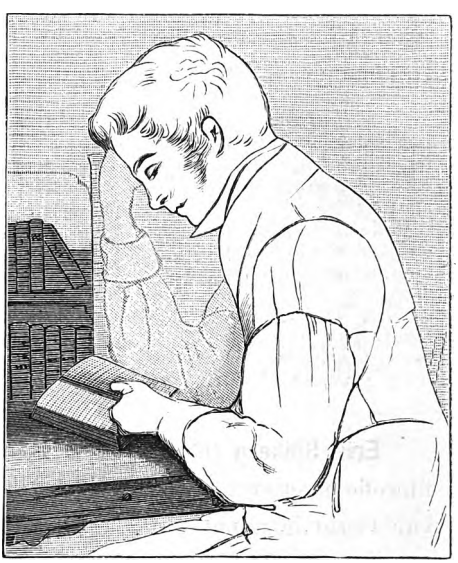

Johan Erik Stagnelius.

Digitized by Google

Erik Sjöberg.

Anna att med sitt folk öfvergå till kristendomen. Hexametern är här sällsynt ren och välljudande.

Äfven i dramatisk form har Stagnelius författat åtskilliga dikter, som dock ej äro afsedda för scenen. Mest fulländad ur dramatisk synpunkt är *Backanterna*, som behandlar ett antikt ämne: skalden Orfevs jagad af backanterna, skildrande motsatsen mellan inspirerad hänförelse och uppjagadt sinnesrus. I *Martyrerna*, ett stycke som är rikt på gripande poesi, har han dramatiserat en följd rörande scener från tiden för de kristnas förföljelse i Kartago. Många af Stagnelius' arbeten äro öfversatta till främmande språk.

Erik Johan Stagnelius var född på Öland, son till en kyrkoherde, som sedan blef biskop öfver Kalmar stift. Redan som barn var han sjuklig, i lekamlig måtto vanlottad men i andligt afseende tidigt utvecklad. Efter ett par års uppehåll vid universiteten i Lund och Uppsala inskref han sig såsom kanslist i ett ämbetsverk, där han tjänstgjorde i åtta år till sin död vid knappt 30 års ålder. Han sökte föga bekantskaper och lefde mest för sig själf, lidande af en svår sjukdom, i kampen mot hvilken han grep till onaturligt döfvande medel. Sången var honom tvifvelsutan en tröst i hans stora lidanden; offentligheten brydde han sig föga om; de af hans skrifter, som han själf lät trycka, utgåfvos anonymt. Först efter hans död blef hans skaldeverksamhet mera allmänt känd och rättvist beundrad. Den tredje april 1823 fanns han död i sin säng; ett länge sjukt skaldehjärta hade brustit.

Erik Sjöberg (född 1794, arbetarson från Södermanland, filosofie magister, † 1828), känd under skaldenamnet **Vitalis,** var visserligen påverkad af de nya riktningarna men uppträdde emot både fosforisternas och göternas öfverdrifter. Han intager ett självständigt och framstående rum inom

Digitized by Google

vår inhemska litteratur, ehuru hans verksamhetstid var kort. Jordelifvet bjöd honom föga glädje, och många af hans dikter bära ock en sorgbunden stämning, genom hvilken dock ej sällan en ädelt from ton klingar fram, såsom i den varmt religiösa dikten *Försakelsen* och i *Enslingens sång i den stora öknen;* i andra poem anslår han satiriska strängar, exempelvis i *Komiska fantasier* och i *Magisterpromotionen 1824*, hvilka röja skarp blick för människornas svagare sidor, dem han gisslar med kvickt och godlynt skämt. Stämningen i hans dikter är sällsynt äkta, formen något kärf.

Vitalis var en ensam, stolt, karaktersfast, någon gång hänsynslös personlighet, som hårdt kände trycket af de små förhållanden, i hvilka han arbetade, men aldrig dagtingade med sin öfvertygelse.

Karl August Nicander (född 1799, kopist, † 1839) var en skald med rika anlag, särskildt en stor formtalang. Redan vid 21 års ålder väckte han genom sitt drama *Runesvärdet och den förste riddaren*, med ämne från striden mellan hedendom och kristendom i Norden, stora förhoppningar såsom dramatiker. Dessa inlöste han dock icke, hvaremot han skänkte vår litteratur åtskilliga lyriska och episka dikter, som utmärka sig för mycken fägring, om ock deras egentliga förtjänster ligga i den tjusande formen. Sydländska ämnen behandlade han i *Tassos död* och *Konung Enzio*,

Karl August Nicander.

Digitized by Google

en följd af romanser, som teckna »den siste Hohenstaufens» dystra saga, samt vidare i *Hesperider*, en rad noveller och skaldestycken, som utgjorde frukten af en italiensk resa och som innefatta flera af Nicanders bästa skapelser. Den nordiska sagan och historien besjälade åter hans *Runor*, af hvilka »Erik Vasas runa» är mest känd. Bland hans lyriska dikter märkes i öfrigt *Vågen* (»Mitt lif är en våg»).

Nicander öfversatte äfven åtskilliga dramer från Schiller och Shakspere.

Bernhard von Beskow.

Bernhard von Beskow (född 1796, adlad och baroniserad, öfverstekammarjunkare, † 1868), »en efterboren gustavian», ägde en varm känsla för fosterlandets stora minnen, hvilka han, med Tegnér och Leopold som förebilder, besjöng i praktfulla, kanske blott alltför praktfulla verser. Sina första *Vitterhetsförsök* utgaf han redan år 1818. Han förhärligade äfven fosterlandets stora minnen i flera dramer, skrifna på 1820—1830-talen, med den tyske skalden Schiller till mönster utan att dock kunna närma sig honom i dramatisk spänning. Dessa hans skådespel, bland hvilka må nämnas *Torkel Knutsson* samt *Erik XIV* äro mindre dramatiska konstverk än dramatiserade stycken ur fosterlandets historia, gifna i en vältalig form men saknande omedelbar inspiration. Såsom prosatör har

Digitized by Google

han skrifvit praktfulla men nog mycket förskönande historiska och litterära *minnesteckningar*.

Ända från år 1834 till sin död, således under ett tredjedels århundrade, var v. Beskow svenska akademiens sekreterare och utgjorde — så till sägandes — personifikationen af akademien, tillika verkande såsom frikostig gynnare af vitterhet och skön konst.

Kristian Erik Fahlcrantz (född 1790, död 1866 såsom biskop i Västerås, förut teol. professor i Uppsala) är en märklig satiriker, enkanneligen uti sin allegoriska skapelse *Noaks ark* (1826), i hvilken skalden bl. a. låter syndaflodens personer uppträda och parodiera de olika riktningarna inom samtidens litteratur; detta poem vimlar af ett stort antal kvicka men för vår tid svårfattliga anspelningar på personliga och lokala tidsförhållanden. Han har äfven senare skrifvit ett af högtidligt allvar genomträngdt men mycket ojämnt epos i 14 sånger, *Ansgarius*, utfördt i växlande versformer. Bland öfriga dikter af honom märkes den ståtliga festhymnen vid Gustaf-Adolfs-festen 1832, *Låt dina portar upp*, samt dalavisan »Om ära och lycka vi hörde en sång». Dessutom har Fahlcrantz författat predikningar och teologiska stridsskrifter.

Karl Gustaf v. Brinckman (född 1764, svenskt-norskt sändebud i utlandet, hemkom 1810, † 1847), Tegnérs vän och intime korrespondent, hade under en mångårig vistelse i Tyskland helt och hållet uppgått i tysk bildning och stått i förbindelse med tyska vitterhetens främsta män samt själf skrifvit i metriskt afseende ypperliga reflexionsdikter på tyska. Efter sin hemkomst blef han svensk författare och utmärkte sig för sina metriskt fulländade »Tankebilder» (epigram) samt såsom brefstilist.

Johan Anders Wadman (född 1777, sjukhuskommissarie under 1813—1814 årens krig, sedermera litteratör i Göteborg, † 1837) har författat ett icke ringa antal sånger, hvilka röja ursprunglighet och kvickhet; några äro emellertid ur anständighetens synpunkt stötande. Ett obegränsadt förakt för världens grannlåt och flärd är ett grunddrag i hans skaldelynne liksom i hans lif; däremot besjunger han vinets glädje och naturens behag, liksom han prisar lyckan i ett tillbakadraget lif. Bland hans mest omtyckta dikter äro *Bålen*, den täcka idyllen *Min lilla vrå bland bergen* samt *Kungen och skomakaren*, i hvilken skalden framställt lyckan i samhällets dalar i motsats till oron och bekymren på dess höjder.

Digitized by Google

Jonas Magnus Stjernstolpe (född 1777, expeditionssekreterare, † 1831) öfversatte förtjänstfullt och ledigt flera utländska mästerverk, bl. a. Wielands Oberon och Cervantes' Don Quijote, och skref äfven själf humoristiska poem.

Fredrik Cederborgh (född 1784, först protokollssekreterare, senare boktryckare, bruksidkare, † 1835) har inlagt förtjänst om vår vitterhet genom ett par komiska sedeskildringar *Uno von Trasenberg* samt *Ottar Tralling* (1809, 1810), med hvilka han grundlade en svensk romandikt på verklighetens botten och där han ådagalägger en bred, humoristisk skildringsgåfva af äkta svenskt tycke.

Bland tidehvarfvets vetenskapliga och populärvetenskapliga skriftställare äro redan nämnda *Geijer*, *Tegnér*, *Wallin*, *Atterbom*, *Palmblad* m. fl. Jämte dem verkade såsom framstående prosatörer åtskilliga andra.

Samuel Ödmann (född 1750, † 1829) hade under Gustaf III:s tid, då han var kapellpräst och skollärare på Värmdö, utmärkt sig såsom naturforskare samt resebeskrifvare. Sedan han år 1790 kallats till lärare i teologi vid Uppsala universitet, öfvade han stort inflytande på prästbildningen därstädes, deltog i arbetet för *kyrkohandbok*, *bibelöfversättning* och ny *psalmbok* samt författade flera teologiska skrifter. Först efter hans död utgåfvos hans ypperliga kulturskildringar af småländskt hemlif i förra århundradet, *Hågkomster från hembygden och skolan*.

Ödmanns nitiska verksamhet är så mycket mer beundransvärd, som han i *fyrtio* år låg till sängs till följd af en under en jaktfärd ådragen sjukdom och sålunda var »lefvande begrafven inom ett rum, som på en gång var sängkammare, arbetsrum, matsal, bibliotek, föreläsningssal och mottagningsrum». Men han bibehöll i trots af allt själskrafterna oförminskade.

Hans Järta (född friherre Hierta 1774, afsade sig adelskapet vid Norrköpings riksdag 1800; statssekreterare och landshöfding, de sista 25 åren privatman, † 1847) är en af våra främsta prosatörer och kallades af Leopold »ordföranden i den svenska prosan». Under sin ungdomstid sym-

Digitized by Google

patiserade han med den höijer-silfverstolpeska riktningen och var en varm frihetsvän samt en af liberalismens förkämpar. I den ypperliga skriften *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien*, som utkom 1799, gisslade han absolutismens svaghetssynder men under en så fint ironisk mask, att skriften i förstone gäckade Gustaf Adolfs regering, som till en början tog den för rena allvaret. Järta deltog, i egenskap af konstitutionsutskottets sekreterare, i utarbetandet af den nya *regeringsformen*, till hvilken han skref en förträfflig motivering. — Efter statshvälfningen (i synnerhet under 1820—1840-talen) blef Järta målsman för den konservativa politiken och försvarade sina åsikter bland annat i tidskriften *Odalmannen*. Han var tillika en grundlig häfdaforskare och juridisk skriftställare samt en utmärkt vältalare i den akademiska smaken.

Hans Järta.

Karl Adolf Agardh (född 1785, professor i Lund, sedermera biskop i Karlstad, † 1859) var verksam på många olika områden. Han har författat viktiga botaniska skrifter och har äfven såsom teolog gjort sig bemärkt. Agardhs utmärkta framställningsgåfva röjer sig emellertid främst uti hans statsekonomiska skriftställarskap. Hans båda hufvudverk i denna gren äro *Granskning af statsekonomiens läror* samt *Statsekonomisk statistik öfver Sverige*, i hvilka ofta, trots ämnets praktiska halt, en rik fantasi gör sig

Digitized by Google

Karl Adolf Agardh.

gällande, visserligen icke alltid till innehållets fromma. Allt hvad som flutit ur Agardhs penna har snillets prägel och äger en klassisk form.

Anders Magnus Strinnholm (född 1786, sekreterare, boktryckare, † 1862) beskref enkelt och troget, med episkt lugn, samvetsgrann forskning och i en ymnigt flödande stil svenska folkets historia under äldre tider. Hans första verk började behandla Gustaf Vasas historia. I ett större arbete, *Svenska folkets historia*, som endast hann till 1319, har han närmare utfört den svenska medeltidens häfder, än Geijer haft tillfälle till; i ett *kortare sammandrag* har han tecknat Sveriges häfder till och med Gustaf Vasa. En ovanligt flärdlös och mild ton genomgår Strinnholms skildring.

II. Tiden efter 1830.

1. Öfversikt.

Från tiden 1830—1840 skönjas nya riktningar inom samhällslif, kultur och litteratur. Den gamla skolans män hade dött eller dragit sig tillbaka. Nyromantikens idéer och poesi hade, sedan striden domnat af, blifvit i icke ringa mån förhärskande. Men de fläktar af ett nyvaknadt frihetssinne, som nu genomgingo Europa, började spåras äfven här, och en stark liberal rörelse gör sig från denna tid alltmera gällande äfven inom vårt land, sedan julirevolutionen och andra likartade hvälfningar i utlandet brutit den »heliga alliansens» reaktion.

Digitized by Google

Omedelbart verkade detta på tidningspressen, hvars utveckling i högre måtto hos oss kan räknas från 1830-talets början, då *Lars Hierta* inledde ett nytt skede för den nya pressen genom sin tidning »Aftonbladet». Väl utöfvade regeringens makt att indraga tidningar till en början en hämmande inverkan på pressens sunda utveckling; emellertid afskaffades indragningsmakten år 1844. Genom Hiertas, hans medkämpars och motståndares åtgöranden blef pressen af allt större betydelse och kom att omfatta allt vidsträcktare områden, liksom dess alster spriddes till allt större samhällskretsar. Under det att sålunda den periodiska pressen i Sverige år 1801 endast omfattade 25 tidningar och tidskrifter, hade den år 1831 stigit till 80 och utgöres för närvarande af mer än 500 periodiska skrifter, däraf inemot hälften tidningar.

Jämte denna politiskt-litterära företeelse utmärkes detta tidsskede af en annan i den allmänna folkbildningen mäktigt ingripande åtgärd, som var ett resultat af de friare åsikterna. Bland de reformer, som under denna tid vidtogos, är nämligen omdaningen och utvidgandet af folkskoleundervisningen (genom 1842 års folkskolestadga samt senare åtgärder i samma riktning) den, som haft största betydelsen för bildningens spridande bland hela folket. Oaktadt motstånd från dem, som ansågo folkupplysningen innebära en fara, vardt det nämligen vid denna tid bestämdt, att *folkskola* skulle finnas i hvarje socken, hvarigenom kunskaper och därmed äfven aktning för lifvets andliga behof vordo alltmer utbredda. Äfven det högre skolväsendet ombildades i enlighet med tidens nya kraf; en mängd nya tillämpningsskolor stiftades, och den andliga odlingen hägnades på allt vis af statsmakterna. En oafbruten fred har ock i hög mån gynnat utvecklingen.

Digitized by Google

Inom de olika vetenskaperna fortsattes arbetet med framgång. Af särskild betydelse är den vackra sträfvan för att populärisera vetenskapens resultat, som så fördelaktigt utmärker i synnerhet de senare årtiondena. Därigenom hafva allt flera och flera fält af facklitteraturen vunnits åt nationallitteraturen, därigenom hafva den vetenskapliga forskningens frukter icke uteslutande förblifvit de lärdas egendom, äfven den stora allmänheten har kommit i åtnjutande af dem. Detta arbete har i hög mån främjats af de många populärvetenskapliga tidskrifter, som under tidehvarfvet utgifvits, liksom ock af tidningspressen.

På *filosofiens* område är *Kristofer Jakob Boström* (född 1797, † 1866) det främsta namnet. Han grundlade på 1840-talet en filosofisk skola, hvilken räknat talrika lärjungar.

Den *historiska* vetenskapen såg under de första årtiondena af detta tidsskede fortfarande i Geijer sin främste man. Utarbetandet af hans Svenska folkets historia faller nämligen vid ingången till detta tidsskede. Jämte honom och efter honom verkade äfven nu bl. a. Strinnholm och *Anders Fryxell* (hvars strid med Geijer äger rum under 1840-talet). Fornforskningen tog, efter det uppslag denna vetenskap erhållit i Danmark, äfven hos oss en ny lyftning, bland annat genom den äfven såsom zoolog (»Sveriges fauna») utmärkte *Sven Nilsson* (född 1787, † 1883), som i sitt arbete öfver skandinaviska nordens urinvånare började sprida ett nytt och klarare ljus öfver vår förhistoriska odling, och *Bror Emil Hildebrand* († 1884), som med stor energi nyskapat statens historiska museum och för öfrigt särskildt arbetat på myntkunskapens fält. Andra forskare hafva på senaste tiden framgångsrikt bearbetat vår fornkunskap och allmänliggjort forskningsresultaten i lätt tillgängliga skrifter.

Digitized by Google

Den fosterländska *litteraturhistorien* börjar under ifrågavarande tid, sedan Hammarsköld utkastat grunddragen, att alltmera odlas. *Atterboms* verksamhet på detta område faller under denna tid. Till honom sälla sig bl. a. *Per Wieselgren*, *B. E. Malmström*, *Böttiger* och *Ljunggren*. Bibliografien, litteraturhistoriens hjälpvetenskap, finner en utmärkt målsman i *G. E. Klemming* († 1893).

Språkforskningen företer, hvad särskildt modersmålet vidkommer, en mycket fruktbärande verksamhet. Under inflytande från Danmark äfvensom från tyska lärde fick man alltmera blicken öppen för vikten af modersmålets historiska studium så väl som af dess jämförande med samsläktade språk. Utom *Johan Erik Rydqvist*, som gjort epok i den svenska språkforskningen, märkes här *Karl Johan Schlyter* (född 1793, † 1888), hvars kritiska upplaga af Sveriges gamla lagar varit språkforskningen till synnerligt gagn. På sista tiden har den nordiska språkforskningen skjutit ny växt och bl. a. de svenska allmogemålen vetenskapligt bearbetats.

Inom naturvetenskaperna verkade utom de förut nämnda Fries och And. Retzius den världsberömde zoologen *Sven Nilsson*, fysikern *Anders Johan Ångström* († 1874) samt polarfararen och upptäcktsresanden *Adolf Nordenskiöld*.

Inom *den vittra litteraturen* voro striderna vid ingången till detta tidsskede utkämpade. Nu framträdde nya utmärkta skriftställare, bland dem den snillrike men bizarre nyromantikern *Almqvist*, den ädle verklighetstrogne finske skalden *Runeberg*, den ömme känslosamme *Böttiger*. Dessutom tog omkring 1830 romanskriftställeriet ny fart, och en ny blomstringsperiod inträder å detta område, i det en skara *romanförfattare*, dels af rent konstnärligt, dels af

Digitized by Google

samhälleligt intresse skildrade bilder ur verkligheten. Bland dessa är *Fredrika Bremer* den erkändt främsta.

Under 1840-talet hördes nya anslag från unga skalder och skriftställare, delvis i opposition mot nyromantiken, (*Malmström*, *Nybom* m. fl. i Uppsala, *K. V. A. Strandberg* i Lund, *Sturzen-Becker*, *Blanche* m. fl. i Stockholm), så att, då vid denna tid de stora skalderna från seklets början en efter annan gingo hädan (Wallin och Ling 1839, Tegnér 1846, Franzén och Geijer 1847), företedde vår vitterhet likväl en vacker efterblomstring. Äfven dessa »yngre» hafva dock nu gått bort eller stå vid ålderdomens gräns. Nyare krafter hafva i stället framträdt.

Under detta tidsskede införlifvas också genom öfversättningar den ene efter den andre af världslitteraturens stormän med vår litteratur.

---

2. Skriftställare.

Karl Jonas Love Almqvist (född 1793, lämnade Sverige 1851, † i Bremen 1866) är en af svenska litteraturens egendomligaste företeelser. Han är i sitt tankelif lärjunge af Rousseau och Thorild; i sin diktning står han i beroende af nyromantiken men är i motsats till fosforisterna och de tyska nyromantikerna så långt ifrån reaktionär till sitt åskådningssätt, att han tvärt om blef förkämpe för frisinnade, ja i vissa afseenden för revolutionära åsikter. Både hans skaldskap och hans lif vittnade emellertid om den nyromantiska uppfattningen af snillet såsom en världens allhärskare, såsom obundet af alla regler, han är nyromantiker i sin ironiska lek med lifvets alla spörsmål och i sin förkärlek för bjärta färger. Begåfvad med rika intressen för allt stort och

Digitized by Google

skönt i lif, natur och konst, vardt han en mångfrestare, han strödde omkring sig lyriska, episka och dramatiska dikter, romaner, noveller och sagor, historiska, filosofiska, estetiska och språkliga uppsatser, omväxlande med afhandlingar i undervisningsväsende, uppbyggelseskrifter, läroböcker i skilda ämnen samt en mängd tidningsartiklar.

Karl Jonas Love Almqvist.

Redan tidigt började Almqvists författarverksamhet (hans första arbete är tryckt 1814), men en god del af hvad han under ungdomstiden sammanskref utgaf han först långt senare, och hans mera betydande offentliga skriftställeri började först omkring 1830. År 1832 utkom sålunda första delen af *Törnrosens bok* eller »fria fantasier berättade på jaktslottet hos herr Hugo Löwenstierna», hans märkligaste verk, hvilket inom en väl funnen berättelseram omfattar en hel följd af dikter på vers och prosa — lyriska, episka, dramatiska. Han vill här gifva en totalbild af alla människolifvets faser, men trots hans sträfvan att vara allsidig, bära dock dessa produkter en starkt subjektiv prägel och gifva uttryck åt hans egen visserligen icke fullt klara världsåskådning »med dragning åt ett himmelskt och ett jordiskt tillika». Dessa dikter vittna om stor genialitet, om en outtömlig fantasirikedom och en viss smidighet att sätta sig in i skilda poetiska rymder,

Digitized by Google

men det brister dem verkligt tankedjup, och de präglas af synbart effektsökeri, hvartill kommer, att Almqvist sällan ger sig tid att fullt konstnärligt genomarbeta sina oftast bizarra ämnen.

Bland de i Törnrosens bok intagna episka dikterna är *Arturs jakt* — hållen i ossiansk ton — den mest konstnärligt afrundade, och bland dramerna märkes den karakteristiska, vilda *Ramido Marinesco*. Bäst äro kanske novellerna, t. ex. *Araminta May* samt de folklifsbilder, *Kapellet* m. fl., genom hvilka Almqvist kan räknas såsom en bland grundläggarne af den s. k. byhistorien. Af helt annan art än dessa fridfulla idyller var hans märkliga, synnerligen väl skrifna novell *Det går an* (1839), som väckte oerhördt uppseende och framkallade häftiga gensagor och motskrifter till följd af de angrepp författaren däri gjorde på äktenskapets oupplöslighet och på det äktenskapliga samlifvet, utan tvifvel delvis framkallade af bedröfliga erfarenheter så väl från föräldrahemmet som från hans eget hemlif.

Almqvist var en bländande företeelse. Af samtiden, särskildt af andra skriftställare, öfverskattades tvifvelsutan hans betydelse, säkert öfverskattade han sig själf. Omfånget af hans snille var öfverväldigande, men resultaten blefvo fragmentariska; han var en genial författare men icke i lika mån en stor konstnär. I honom kan den egentliga nyromantiken hos oss anses hafva utmynnat och på samma gång söndersplittrat sig själf.

K. J. L. Almqvists lefnadsöden voro ytterst märkliga. Han föddes i Stockholm, son till en landtbrukare; hans mor var Gjörwells dotter. Såsom barn visade han ett allvarligt och drömmande lynne; hos morfadern älskade han att lyssna till dennes historiska visdom. Efter studier i Uppsala (han promoverades till filosofie magister samtidigt med Atterbom, Palmblad, Gumælius, Fahlcrantz m. fl.) inskrefs han 1815 i ett ämbetsverk, från hvilket han emellertid 1823 tog afsked. Tillsammans med Dahlgren, Afzelius och några andra unga män blef Almqvist medlem af *Manhemsförbundet* (ett slags efterbildning af det götiska), för hvilket

Digitized by Google

han uppgjort ett högst egendomligt och fantastiskt förslag till stadgar, som bl. a. af medlemmarne fordrade ett »bondelif». Då detta förslag förkastades, drog Almqvist jämte ett par vänner till Vermland för att lefva som bonde. Han gifte sig med en bondflicka, vid hvilken han alltsedan ungdomen fäst sig, kallade sig dannemannen Love Carlsson och försörjde sig delvis med kartritning. Emellertid ledsnade han snart vid det afstängda lifvet i en från hufvudstaden fjärrbelägen landsbygd, hvarför han återflyttade till Stockholm 1826. Efter någon tid fick han här anställning som lärare och blef 1829 rektor vid Nya elementarskolan, som var en försöksanstalt för pedagogiska reformer. Han var en utmärkt lärare och berömd läroboksförfattare, men efter någon tid drog hans vittra skriftställeri intressena från lärarekallet. Hans vänner önskade skaffa honom en plats vid universitetet i Lund. Då detta misslyckades, ref han upp broarna bakom sig, utgaf 1839 de djärfva skrifterna »Det går an» och den i 17 år gömda »Amorina», tog afsked från läraresysslan och ägnade sig uteslutande åt vittert och publicistiskt skriftställeri samt blef medarbetare i Aftonbladet. Almqvist, som var prästvigd, inkallades till förhör inför Uppsala domkapitel med anledning af några yttranden i »Det går an», som ansågos oförenliga med trosläran. Emellertid utnämndes han till regementspastor, hvaremot försök till annan befordran misslyckades. Hans ekonomi var rubbad, hans husliga lif olyckligt. Invecklad i smutsiga affärer med en bekant ockrare, rymde han från Sverige 1851. Man misstänkte honom icke blott för att vara »bedräglig gäldenär» utan också att hafva företagit förgiftningsförsök mot den nämnde ockraren, men dessa senare misstankar saknade säkerligen all grund. Häpnaden var emellertid allmän, och smädelsen fick fritt lopp. Tvifvelsutan var Almqvist dock, som han själf skref, »bättre än sitt rykte».

Almqvist styrde först kosan till Amerika, där han som språklärare och tidningsreferent förtjänade ett knappt bröd men där han för öfrigt synes hafva lefvat ett lugnt lif. Hösten 1865 återvände Almqvist från Amerika till Bremen, drifven af längtan efter hembygden, och i Bremen slöt han 1866, sjuttiotre år gammal, sin skickelsedigra lefnad.

Johan Ludvig Runeberg (född 1804, lektor i Finland, † 1877) står i främsta ledet bland de skalder, som diktat på svenskt språk.

År 1830, just då striden mellan gamla och nya skolorna var utkämpad, och dels nyromantikens idéer, dels tegnérismen härskade i vår vittra värld, framträdde Runeberg med sina första dikter. Försmående den öfverflödande bildprakten — en mantel, som Tegnérs efterhärmare icke mäktade bära upp —, försmående tillika nyromantikens dunkel och själfsvåld, satte Runeberg sig till uppgift att klart och troget, enkelt och måttfullt gifva en poetisk bild af verklighetens värld, af känslolif och tilldragelser i hemmet och naturen.

Digitized by Google

Johan Ludvig Runeberg.

Runeberg har samlat åtskilliga af sina bästa lyriska dikter i den täcka diktcykeln *Idyll och epigram*, små konstnärligt utmejslade poem, hvilka i tonen påverkats af några serbiska folkdikter, af egendomligt vemodsfullt kynne. Andra lyriska poem slöto sig närmast till de franzénska visorna. Bland Runebergs episka dikter märkas först trenne på hexameter: *Älgskyttarne* (1832), en dikt i nio sånger, påverkad af Homeros och tyska idylldiktare (Voss, Goethe) men med en egendomligt finsk ton; skalden skildrar här den finska allmogens vinterlif, dess hemseder och jägarlynne med utomordentlig trohet och sällsynt gestaltbildande kraft; framställningen utmärker sig för episkt lugn; *Hanna* (1836) är ett idylliskt epos — en sommarbild från en prästgård på landet —, där skalden låter oss blicka in i, huru den första kärleken vaknar hos en älsklig ungmö (det var denna dikt, som först vann i större mån den svenska allmänhetens bifall åt Runeberg); *Julkvällen* (1841) är en anslående berättelse om en officers hemkomst från kriget på julafton, af innerlig fägring; märk bl. a. den gamle invaliden Pistol, som är befryndad med Fänrik Ståls-figurerna. I *Nadeschda* (1841), en romantisk dikt, som icke är utan inflytande från Byron och Almqvist, har Runeberg på växlande trokaiska och jambiska verser behandlat ett ryskt ämne från kejsarinnan

Digitized by Google

Katarinas dagar: sägnen om den fagra Nadeschda, slafvinnan, »dufvan», som är mål för tvenne »furstefalkars» kärlek och täflan och som efter att hafva genomgått växlande öden ändtligen blir den ene furstebroderns brud. *Kung Fjalar* (1844) är en dyster saga om den nordiske drotten Fjalar, som trotsade själfva gudarne och straffades med att före sin död få upplefva sin son Hjalmars och sin dotter Oihonnas undergång; här förmäla sig inflytanden från Kalevaladikten och Ossian med en antikt tragisk uppfattning af människan och hennes förhållande till de makter, som styra lifvets gång. Mest folkkär har Runeberg blifvit genom sin odödliga samling *Fänrik Ståls sägner*, i hvilka lyrik och epik ingått en skön förening. Första samlingen utkom 1848 (de äldsta dikterna i samlingen voro redan från 1830-talet) och den andra 1860 samt väckte den största beundran och glädje. Dikterna tillkommo på en tid, då det *säreget finska* stats- och nationalbegreppet alltmer och mer arbetade sig fram, och icke minst bära just dessa dikter härom vittne; tanken och hoppet om återförening med Sverige var nu visserligen på väg att utslockna, men i de gamla ärofulla krigsminnena ägde svenskar och finnar ett gemensamt förflutet, hvilket ingen tolkat skönare än den store finske skalden. Det är växlande bilder från krigets värld han här upprullar: djupt rörande, innerligt varma scener som *Molnets broder*, *Vilhelm von Schwerin*, *Torpflickan* och *N:r 15 Stolt;* andra dikter, i hvilka allvaret kryddats med en tillsats af humor: *Sven Dufva* — med dess ädla, sorgfyllda upplösning efter den komiska skildringen —, *Lotta Svärd* o. a.; glada bivuakanekdoter som *Sandels*, *von Törne* och *von Konow och hans korpral;* sånger, i hvilka skalden rent lyriskt utsjungit sin fosterlandskärlek som *Soldatgossen* och *Vårt land*; dikter, i hvilka föraktet och harmen sjuder, som *Fältmarskalken* och

Digitized by Google

Sveaborg; storslagna, vemodsfulla minnesbilder som *Döbeln vid Jutas*, *Den femte juli* och *Fänrikens marknadsminne* o. s. v. Det är ett helt galleri lefvande skepnader af egendomligt finskt kynne — bland dem ej minst »*Fänrik Stål*» själf —, som Runeberg skänkt de båda folken.

Fänrik Ståls sägner förena karaktersfull verklighetstrohet i detaljskildringen med idealitet i uppfattningen; en ädel fosterlandskänsla fyller dikterna men slår aldrig öfver i sin vrångbild: det bullrande skrytet eller den råa hätskheten; sanning och äkthet kännetecknа dessa dikters känsla och uttryck.

Af Runebergs *dramatiska* stycken är sorgespelet *Kungarne på Salamis* märkligast. Det behandlar ett antikt ämne, återgifvet i antikens anda. Runeberg har äfven författat en del berättelser, kritiska uppsatser och afhandlingar äfvensom psalmer.

Johan Ludvig Runeberg föddes i Jakobsstad, son af en sjökapten af svensk släkt. Tidigt röjde han känsligt sinne och poetiska anlag. Hans äldsta barndomsminnen äro knutna vid 1808—9 årens krig, minnen, som senare togo sig uttryck i hans yppersta dikter. Vid 8 års ålder kom han till Uleåborgs skola, senare till Vasa, och blef år 1822 med goda förkunskaper student vid Åbo akademi, där han till att börja med lefde i ytterst knappa förhållanden; han mottog ock snart en kondition uppe i Saarijärvi skogar midt bland den urfinska befolkningen kring sjön Päjäne. Denna vistelse vardt af största betydelse för Runeberg, här kom hans ande till genombrott, här lärde han under ströfvande på jakter och fiskarfärder rätt lära känna det finska folk, hvars störste sångare han skulle blifva; här fann han modellerna för skepnaderna i Älgskyttarne, och här gjorde han bekantskap med den gamle underofficeren Pelander, som i vissa afseenden blef urbilden för Fänrik Stål och som meddelade R. åtskilliga krigsminnen, liksom ock kapten af Enehjelm, i hvars hem R. undervisade och som förtäljde honom anekdoter från krigsåren. Sedan han återvändt till Åbo, fortsatte han flitigt sina studier och utvecklade sin personlighet under vistelsen i ärkebiskop Tengströms hem. Han tog år 1827 magistergraden. Kort förut hade han debuterat som skald, men det var först efter ytterligare några år af tyst väntan och rastlöst inre arbete, som han utgaf första delen af sina dikter (1830), hvilka tillägnades Franzén, som hälsade dem med stort bifall och förklarade, »att Finland hölle på att frambringa en stor skald». Runeberg blef samma år (1830) docent vid universitetet, som efter Åbo brand förlagts till Helsingfors, och gifte sig kort därefter med Fredrika Tengström, en ovanlig personlighet, själf poetiskt begåfvad. Sin utkomst fann Runeberg dels såsom lärare, företrädesvis vid en enskild skola, dels såsom tidningsredaktör. Af särskild betydelse för hans utveckling var

Digitized by Google

det s. k. »Lördagssällskapet», i hvilket flera framstående finska vetenskapsmän och vitterhetsidkare såsom Nervander, J. V. Snellman, J. J. Nordström, Cygnæus o. a. sammanträffade. Såsom publicist riktade Runeberg ganska skarpa angrepp mot den då gällande svenska vitterheten, dels fosforismen, dels det tegnérska bildspråket och dess efterhärmare, under det han var en stor beundrare af Almqvist.

Då Runeberg icke hade några utsikter till befordran vid akademien, flyttade han år 1837 till Borgå, vid hvars gymnasium han erhöll ett lektorat. Undanryckt det umgängesrika hufvudstadslifvet, fick han i en stillsam landsort en fast praktisk sysselsättning, och om än fruktbarheten i hans skaldeverksamhet minskades, yppade sig emellertid den skapande kraften alltmera mäktig, mogen och storartad. Under 1840-talet faller hans högsta kraftutveckling.

År 1851 besökte Runeberg Sverige och mottogs där med stor uppmärksamhet och hänförelse. Hoppet att få göra bekantskap med den af honom högt beundrade Almqvist blef emellertid gäckadt — denne hade kort förut lämnat landet.

År 1863 — kort efter utgifvandet af »Kungarne på Salamis» — drabbades Runeberg af ett slaganfall, som band honom vid sjukrummet och förlamade hans verksamhet under de sista fjorton åren af hans lif. Vårdad af en trogen maka och föremål för Finlands och Sveriges aktning och kärlek, tillbragte han emellertid med friska själskrafter sin långa sjukdomstid. Den 6 maj 1877 skattade han åt förgängelsen. Finlands ständer deltogo i hans jordfästning, och på hans graf sades hans egna ord:

»Ej med klagan skall ditt minne firas,
Ej lik den, som gick och snart skall glömmas.»

Karl Vilhelm Böttiger (född 1807, professor i Uppsala, Tegnérs måg, † 1878) framträdde 1830 med sin första diktsamling, *Ungdomsminnen från sångens stunder*, som röjde en verklig skald. Dessa poem, liksom hans *Lyriska dikter*, utmärkte sig genom ovanlig skönhet och välljud i formen samt en mild och öm grundton, om också det känslosamma, vekt elegiska draget i ungdomsdikterna icke alltid företöll fullt naturligt. Friskare men lika ljuft ljödo

Karl Vilhelm Böttiger.

Digitized by Google

Bernhard Elis Malmström.

tonerna i hans senare dikter. Bland Böttigers bästa lyriska poem äro diktcykeln *Fåglarna*, *Italia*, *Främlingen i Sankt Gallen* (Gustaf IV Adolf), *Fantasi* (»Jord och himmel jag»), *Kväll och frid* m. fl., äfvensom en mängd ypperliga tillfällighetsdikter.

Genom Böttigers diktning går visserligen ett nyromantiskt längtansdrag, men han är genom sin poesis sinnrikhet besläktad med gustavianerna och i afseende på formens klarhet med Tegnér.

Böttiger har äfven utmärkt sig såsom poetisk öfversättare. Hans ypperliga *minnesteckningar* öfver Tegnér, Stagnelius, Kellgren, Sam. Ödmann och Rosenstein äro mästerstycken af stilistisk konst och tillika grundade på omsorgsfull, gedigen litterär-historisk forskning.

Bernhard Elis Malmström (född 1816, † 1865 såsom professor i Uppsala) uppträdde vid 1830-talets slut med flera utmärkta dikter och fortsatte sedan en visserligen icke alsterrik men desto mera gedigen skaldeverksamhet, som allt ifrån början betecknar opposition mot fosforismen. Icke många svenska skalder hafva skapat mera ädla och formsköna dikter än han, och i sitt skaldskaps okonstlade renhet och manlighet står han vid sidan af Runeberg och Geijer. *Angelika*, hans berömda fyrväppling af elegier vid den älskades graf, affattade på mönstergilla distika, väckte

Digitized by Google

vid sitt framträdande allmän beundran liksom kanske i än högre grad den underbart tjusande romansen *Hvi suckar det så tungt uti skogen?* Gripande äro ock sådana dikter som *Stafkarlen* och *Brudsmycket.* Efter 1840-talet diktar han endast mera sällan, mest för att hugfästa fosterländska minnen och ädla hädangångna. Från Malmströms hand har man äfven åtskilliga goda litteraturhistoriska afhandlingar och uppsatser samt några band efter hans död utgifna föreläsningar öfver *Svenska vitterhetens historia* (till 1824), som visserligen äga brister i afseende på källforskning och oväld men i hvilka Malmström ofta med skarp blick och i träffande ord dömt öfver litterära män och förhållanden.

Johan Nybom (född 1815, litteratör, † 1889) var Malmströms samtida under ungdomsåren i Uppsala. Om Malmströms skaldskap framstår genom sin renhet och sitt djup, var det åter genom versens välljud och glans samt känslans häftiga strömning, som Nybom utmärkte sig. Han torde kunna anses såsom en af Tegnérs lyckligaste efterträdare i det formella af skaldekonsten, och hans diktning brinner ofta af poetisk glöd. Åtskilliga af Nyboms dikter äro verkliga praktstycken, såsom *Sista natten i Alhambra* och *Niagara*, uti andra däremot är hans känslosvall

Johan Nybom.

Digitized by Google

icke utan svulst och bålstora öfverdrifter särskildt i vissa fosterlandsdikter. En synnerligen anslående religiöst stämd dikt är *Sång på julafton;* bland hans mest sjungna sånger är *Stå stark, du ljusets riddarvakt!*

Karl Vilhelm August Strandberg.

Karl Vilhelm August Strandberg (född 1818, publicist, pseudonymen *Talis Qualis*, † 1877) gaf såsom student i Lund ett varmt och djupt poetiskt uttryck åt ungdomens frihetsträngtan och åt den sympati för de förtryckta folken, som under 1840-talet klappade i så många svenska hjärtan, äfvensom åt det då gängse hatet mot Ryssland. I mycket påverkad af tyska frihetsskalder, fann likväl »Talis Qualis» så småningom sin egen ärligt svenska ton, och i likhet med Runeberg lyckades han att därför skapa ett verklighetstroget, klangfullt uttryck i formen. Hans första originaldikter, som utgåfvos under den krigiska titeln *Sånger i pansar*, omfattade en mängd glödande, ärligt hänsynslösa dikter, bland dem det djärfva stycket *Vaticinium* (»Finland, så jag ville ropa»), som, i likhet med flera andra, utmanar till krig mot »världens Goliat», den ryske grannen. Till denna samling hör också hymnen »*Ur svenska hjärtans djup en gång*». Efter dessa sånger följde *Vilda rosor* m. fl. Strandbergs diktning utvecklade sig senare till mera mognad och lugn, det lidelsefulla, ohejdade gaf vika för det mera formbehärskade.

Digitized by Google

Bland hans senare dikter märkas bl. a. sådana stycken som *Mitt döda barn* och *De små nattvardsbarnen*. En mästare i att till svenskt språk öfverflytta utländsk poesi har han bl. a. med vår litteratur införlifvat *Byrons* berättande dikter.

Karl August Hagberg.

Karl August Hagberg (född 1810, professor i Lund, † 1864) hade börjat gifva löften om sig såsom originalskald under sin studietid i Uppsala. Efter sin flyttning till Lunds universitet 1840 började han sitt lifs väldiga storbragd, den mönstergilla, genialiska tolkningen af Shaksperes samtliga dramatiska arbeten, en af de största insatser i svensk odling, som någon århundradets man utfört. Han var äfven verksam på språkforskningens område.

Vilhelm August Detlof von Braun (född 1813, löjtnant, † 1860) var en egendomlig, ursprunglig skaldenatur af humoristiskt-satiriskt skaplynne. Kraftigt, ofta mycket grofkornigt, uppträdde han mot det konventionella i sederna, det tillgjorda i umgänget, det »sött sentimentala» eller »poleradt akademiska» i diktningen. Hans skämt var ofta kvickt, gärna ystert, ej sällan slog han öfver målet. Men ofta klungo också djupt allvarliga toner från hans lyra, hvilka röjde, att bakom hans bittra skämt klappade ett känslorikt hjärta. Bland hans bästa dikter äro *Mitt konterfej*, *Hjälten* och *Kvinnoögat*.

Digitized by Google

Elias Sehlstedt (född 1808, tullinspektor, † 1874) blef, sedan han redan hunnit lifvets middagshöjd, mycket populär för sina älskliga, af ett godmodigt, humoristiskt skämt genomandade *Sånger och visor*, däribland »Vackert så», »Norrländingens hemlängtan» m. fl.

Gunnar Wennerberg.

Gunnar Wennerberg (född 1817, f. d. statsråd) har uti den humoristiska sångserien *Gluntarne*, hvartill han diktat så väl text som musik, på ett åskådligt sätt, med beundransvärd dramatisk kraft skildrat 1840-talets studentlif i Uppsala med dess egendomliga blandning af gladlynthet, sorglöshet, vemod och natursvärmeri. Genom dessa »Gluntar», i hvilkas dialoger det naturliga talet är ypperligt träffadt, framklinga ofta bellmanska toner. Från Wennerbergs hand hafva äfven utgått allmänt sjungna *fosterlandssånger* (»Hör oss, Svea!», »Frihet bor i Norden»).

Lars Jakob Stenbäck (född 1811, präst i Finland, † 1870) är en mäktig skaldenatur, gripen af djupt religiöst allvar, som i hans diktning till och med ofta tager en dystert asketisk prägel. Stenbäck har skrifvit gripande lyriska dikter (*Till sorgen*, *Mitt finska fosterland* m. fl.) och psalmer.

Digitized by Google

Zakarias Topelius.

Zakarias Topelius (född 1818, f. d. professor i Helsingfors) är Runebergs främste efterföljare i Finland och har genom sina innerliga och formsköna dikter i samlingarna *Ljungblommor* och *Nya blad* (t. ex. *Vintergatan*, *Sången*, *Sylvias visor* m. fl.) vunnit en framstående plats bland Nordens lyriska skalder. Topelius har vidare verkat såsom dramatisk författare (*Efter femtio år* och *Regina von Emmeritz*), hvarjämte han i en följd af historiska noveller, *Fältskärns berättelser*, förstått att på ett lyckligt sätt hopspinna historiska skildringar med en fantasirik dikt. Topelius är i öfrigt berömd såsom författare för barn (*Läsning för barn*).

Fredrik Cygnæus (f. 1807, professor i Helsingfors, † 1881) har vunnit sig ett namn i Finland såsom skald, vältalare och estetisk författare.

Herman Sätherberg (född 1812, läkare och gymnast) är känd för sina täcka naturdikter, däribland »*Vintern rasat ut bland våra fjällar*» och »*Glad såsom fågeln i morgonstunden*».

Gustaf Lorentz Sommelius (född 1811, löjtnant, † i dansk-tyska kriget 1848) var en lyrisk skald af ett häftigt, lidelsefullt skaplynne af något vårdslös men ursprunglig skaldebegåfning, gärna skildrande disharmoniska ämnen (*Vallmoknoppar*).

Gudmund Leonard Silfverstolpe (född 1815, kanslist, † 1853) har författat flera värdefulla skaldestycken, bland dem den elegiska men förtröstansfulla dikten »*Se glad ut!*»

Digitized by Google

Karl Anders Kullberg (född 1815, litteratör) är känd dels såsom originalskald, dels såsom utmärkt tolkare af *Tassos »Befriade Jerusalem»* och *Ariostos »Rasande Roland»*.

Nils Fredrik Sander (född 1828, f. d. kansliråd) har äfven utmärkt sig såsom lyriker (diktsamlingen *Den fallande stjärnan*) och såsom talangfull öfversättare af nygrekisk diktning. Han har också arbetat på konsthistoriens område.

Det *dramatiska skriftställeriet* började på 1840-talet åter att flitigare odlas med särskild hänsyn till styckenas uppförande å skådebanan.

Johan Börjesson.

Johan Börjesson (född 1790, kyrkoherde, »den siste fosforisten», † 1866) hade i sin ungdom under den litterära stridstiden gjort sig känd såsom lyriker i fosforisternas kalendrar. På 1840-talet framträdde åter den redan till åren komne skalden såsom dramatiker. Han lyckades vinna mycket bifall med ett par af sina historiska sorgespel: *Erik XIV*, som skildrar händelserna före Eriks fängslande och som är utmärkt för poetisk glöd samt gifver en särdeles intressant karakteristik af Göran Persson; *Solen sjunker*, som skildrar Gustaf Vasas sista dagar och oron inom hans hem, särskildt Cecilia Vasas sorgliga kärlekssaga, m. fl.

Digitized by Google

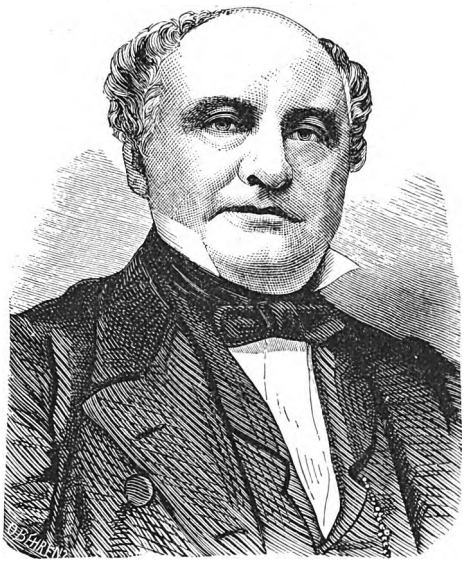

August Blanche.

August Blanche (född 1811, politiker och publicist, † 1868) har förvärfvat sig ett framstående namn på olika områden, tidigast såsom dramatiker. Han återupplifvade nämligen på 1840-talet vår alltsedan Gustaf III:s tid så godt som afdomnade komedi och lyckades — visserligen oftast behandlande motiv ur utländska arbeten — skapa en serie verkligt nationella lustspel och skådespel, som tack vare en förträfflig karaktersteckning, en kvick dialog, ypperliga kupletter och en underström af humor, bevara en framstående plats i vår litteratur. Hans bästa stycken äro den dråpliga farsen *Ett resande teatersällskap* och *Hittebarnet*. Mindre anmärkningsvärda äro hans allvarliga dramer (*Läkaren*, *Engelbrekt* m. fl.)

Blanche har äfven författat romaner, bland dem *Sonen af Söder och Nord*, en skildring från 1848 års parisrevolution, samt några band högt skattade smärre skizzer ur stockholmslifvet: *Bilder ur verkligheten*, burna af varm och känslig humor samt en berättaretalang, som förmår inom en trång ram inlägga rikt innehåll. Blanche var känd såsom en utmärkt vältalare i riksförsamlingen så väl som i festliga lag.

Johan Jolin (född 1818, f. d. skådespelare vid kungliga teatern, † 1884) följde Blanche såsom komediförfattare och skref flera roliga

Digitized by Google

lustspel och borgerliga skådespel med utpräglad tendens, bland andra *En komedi*, *Mäster Smith* m. fl.

Fredrik August Dahlgren (född 1816, f. d. kansliråd) har skrifvit det folkliga sångspelet *Vermländingarne*, som under en följd af år uppförts på våra teatrar och som utmärker sig för en lyckad skildring af folklifvet. Han har äfven öfversatt till vårt språk flera spanska och franska dramer samt har under märket »*Fredrek på Ransätt*» diktat ypperliga visor på vermländskt landsmål (»Jänta och jag», »Bremsen for till Persmess» m. fl.)

Inom *romanskriftställeriet* inträdde under 1830- och 1840-talen en ovanlig blomstring. Af de förut nämnda skriftställarne bidrogo bl. a. Almqvist, Blanche, Palmblad, Gumælius äfven till denna litteratur, men det grundläggande namnet på detta område är:

Fredrika Bremer (född 1801 i Finland, † 1865). Fredrika Bremer utgaf sina romaner och noveller under den gemensamma titeln *Teckningar ur hvardagslifvet* (från 1828) och gaf därmed vid handen, att hon i motsats till det föregående, delvis ock samtida romanförfattarskapet ville skildra förhållanden och tilldragelser ur den närmare omgifningen. Detta skedde dock med ett skarpt sinne för de ideala dragen i lifvet och gärna med utpräglad tendens. I sina bästa arbeten — *Familjen H.*, *Presidentens döttrar*, *Grannarne*, en brefroman,

Fredrika Bremer.

Digitized by Google

som skildrar förhållandet mellan föräldrar och barn med utmärkt karaktersteckning, *Hemmet*, med dess förträffliga interiörer — har Fredrika Bremer förmått aflocka hemlifvet i svenska bygder dess både poetiska och komiska drag, skildrat svensk trefnad och svensk otrefnad, tolkat familjelifvets sorger och fröjder i skiftande färgnyanser, oftast på ett utomordentligt hjärtetilltalande sätt och med skarp blick för de humoristiska smådragen. Med början af 1840-talet har hennes skriftställarskap kulminerat. I senare alster, bl. a. i romanen *Herta* (riktad emot kvinnans omyndighet) lät Fredrika Bremer (som var en varmhjärtad förkämpe för en mängd reformer, framför allt för nedbrytande af de skrankor, som hämmade kvinnans verksamhet) det skarpt tendensartade träda alltför ohöljdt fram och med sina abstraktioner göra sig ofördelaktigt gällande på den lefvande poesiens bekostnad. Hon utgaf ock reseskildringar från färder i nya och gamla världen. Fredrika Bremer verkade i öfrigt med ädel nitälskan på olika områden, och ingen har i skrift och lif fört kvinnofrigörelsens sak så varmt och kraftigt som hon.

Hennes romaner äro öfversatta till främmande språk.

Fredrika Bremer var född i Finland men flyttade redan som litet barn öfver till Sverige. Hon växte upp i ett burget hem men åtnjöt dock icke någon lycklig barndom utan lefde i vissa afseenden under förtryckta och kufvade förhållanden. Det dröjde ock länge, innan man såg, att det inom »den fula ankungen» bodde en diktarsvan. Den unga uppväxande flickan hade en liflig verksamhetslust och skulle önskat att få verka ute i världen såsom sjuksköterska e. d., men konvenansen trädde hindrande i vägen. Giftermålsanbud afböjde hon. År 1828 utgaf hon i största anonymitet första delen af Teckningar ur hvardagslifvet, som mottogs synnerligen välvilligt och som snart följdes af andra, hvilka likaledes rönte starkt bifall. Omkring år 1830 var anonymiteten röjd; de vittra män, som först uppmärksammade henne, voro Franzén och Brinckman, och snart utmärkte äfven svenska akademien hennes författarskap. Efter att hafva genomgått en religiös kris, som medförde en andlig luttringsprocess, framträdde hon i början af 1830-talet (då hon mest vistades i stillhet hos en väninna i Norge) såsom en mera mognad författarinna. Från medlet af 1840-talet ägnade hon sig mest åt tendensförfattarskap samt åt studiet af samhällsfrågorna, bland annat vid resor i Amerika och Orienten. Fredrika Bremer var en handlingskraftig kvinna, som med ädel gärning lika väl som med ord verkade i människoälskande syfte.

Digitized by Google

Sofia von Knorring (friherrinna, född Zelow 1797, † 1848) vann vid sidan af Fredrika Bremer under 1830-talet en ansedd ställning i vår litteratur under märket »Författarinnan till *Kusinerna*» (1834), såsom namnet var på hennes första roman. Hon röjer i sitt författarskap en stor världserfarenhet och människokännedom, mycken kvickhet, skarp blick och esprit samt förfogar öfver en elegant stil. Särskildt förmår hon skildra lifvet i de förnämas salonger.

Emelie Flygare-Carlén.

Emelie Flygare-Carlén (född *Smith* 1807, gift först med *A. Flygare*, sedan trolofvad med J. E. Dalén, som på hennes utveckling utöfvade ett viktigt inflytande men som afled före bröllopet, slutligen gift med skalden J. G. Carlén, † 1892) har liksom Fredrika Bremer vunnit ett världsberömdt namn genom sina många fantasifulla, gärna lästa romaner, de där öfversatts till olika språk. Hennes författarskap, som blomstrade rikast åren 1838—51, utmärker sig för stor uppfinningsrikedom, mindre vanlig kompositionstalang och sällsynt liffull skildringsgåfva, om hon än är underlägsen Fredrika Bremer i den ideala läggningen och äfven i den humoristiska framställningen af hvardagslifvet. Sina största triumfer har hon firat i skildringen af västra skärgårdens folktyper, och hon har i kraftiga drag tecknat denna befolknings faror, lidanden,

Digitized by Google

försakelser, dess vilda strider och glada hvilostunder. Bland hennes bästa alster äro den mörka, spännande brottmålsromanen *Rosen på Tistelön*, vidare *Skjutsgossen* — historien om den fattige adelsmannens öden; *Pål Värning*, den enkla kärlekshistorien från skärgårdsvärdshuset med dess bilder ur det lägre folklifvet, samt den stora kustromanen *Ett köpmanshus i skärgården*. En nog bitter och bjärt tendensroman är *En natt vid Bullarsjön*, riktad mot hyckleriet och det religiösa svärmeriet.

Magnus Jakob Crusenstolpe.

Magnus Jakob Crusenstolpe (född 1795, assessor i Svea hofrätt, tog afsked 1834, sedan uteslutande litteratör, † 1865, ryktbar som hänsynslös oppositionsman och politisk martyr under Karl XIV Johan) har kraf på ett rum i våra litterära häfder såsom en af våra främsta prosatörer. Han började sin bana såsom politisk publicist, en tid stående Karl Johan nära, sedan som hans svurne fiende; efter den hårda politiska tryckfrihetsdom, som drabbade honom 1838, författade han äfven ett slags historiska romaner med stor förmåga att på ett förvillande sätt sammanblanda dikt och sanning. Dessa romaner äro bristfälligt komponerade, karaktersteckningen är ytlig, men stilen är ypperlig, periodbyggnaden smakfullt afrundad. Framställningen kryddas af en mängd pikanta anekdoter.

Digitized by Google

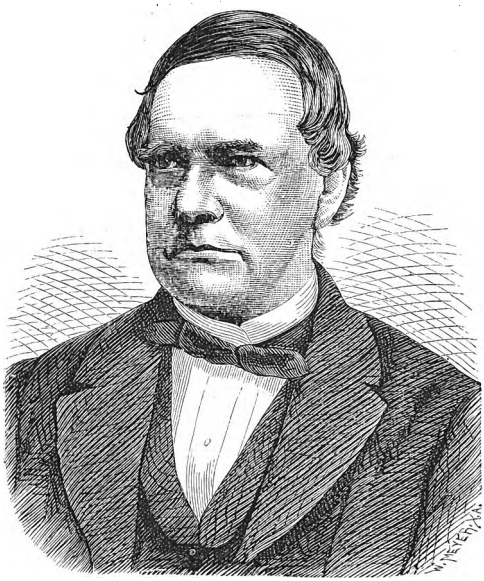

Karl Anton Wetterbergh.

Hans mest bekanta romaner äro *Morianen* eller Holstein-Gottorpska huset i Sverige samt *Huset Tessin.*

Karl Anton Wetterbergh (född 1804, f. d. fältläkare) skref under märket *Onkel Adam* från början af 1840-talet många berättelser, af hvilka hans små humoristiska *Genremålningar* äro högst skattade. I sina större romaner, *Penningar och arbete* m. fl., gör han sig gärna till tolk för en bestämd tendens och förer härvid de »smås», de betrycktas talan. I dessa skrifter röja sig en innerlig känsla och en ofta i det humoristiska spelande kvickhet, som lockar ömsom till löjen och tårar. Hans stil är enkel och okonstlad; han söker verka med små medel. Äfven flera barnskrifter (tidskriften *Linnea*) härröra från hans penna.

Louis De Geer (född 1818, f. d. statsminister, upphofsman till den nu gällande riksdagsordningen) gjorde sig såsom ung man känd som författare af romaner och af elegant skrifna skizzer, samlade under titeln *S. H. T.*, hvilka vittna om den finaste observationsförmåga. På sin ålderdom har De Geer bl. a. utgifvit sina *Minnen*, som vid sidan af sitt historiska intresse äga högt värde såsom ett stilistiskt konstverk, hvars vackra form motsvarar dess ädla innehåll.

Digitized by Google

Per Sparre (född 1790, öfverste, † 1871) författade historiska romaner, utmärkta för trogen tidsskildring, t. ex. *Den siste friseglaren.*

Gustaf Henrik Mellin (född i Finland 1803, kyrkoherde, † 1876), en flitig författare på olika fält, är i synnerhet skattad för sina *svenska historiska noveller.*

Julius Axel Kiellman-Göransson (född 1811, märket »Nepomuk», kyrkoherde, † 1869), har bl. a. författat *Svenska lynnen och småäfventyr.*

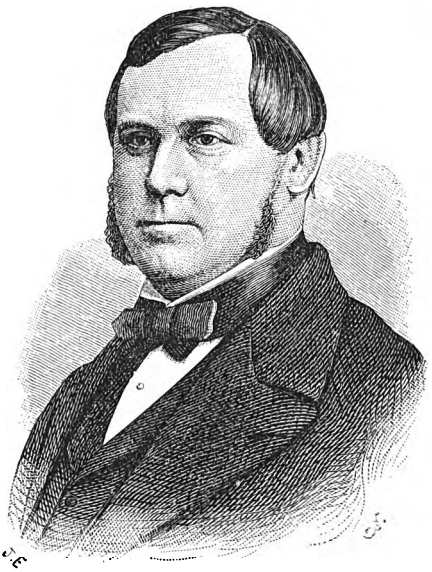

Louis De Geer.

Karl Fredrik Ridderstad (född 1807, f. d. löjtnant, tidningsredaktör, † 1886) har efter franska förebilder skrifvit en mängd mycket lästa romaner, af hvilka en del historiska (*Fursten, Drabanten, Lovisa Ulrikas hof*), andra med ämnen ur stockholmslifvet. Ridderstad har äfven utgifvit lyriska dikter.

Per Thomasson (född 1818, † 1883), själf utgången ur allmogens krets, har genom sina folkliga berättelser och dikter vunnit mycken popularitet.

Maria Sofia Schwartz (född Birath 1819) har författat ett större antal mycket spridda romaner, bland dem *Mannen af börd och kvinnan af folket.*

Oskar Patrick Sturzen-Becker (född 1811, publicist, ifrig skandinav, † 1869, pseudonymen *Orvar Odd*) slöt sig vid 1830-talets midt med hänförelse till de nya idéerna och ställde sin fint skurna penna till pressens tjänst. Han blef vår främste »följetonist», härutinnan lifligt påverkad af franska och tyska förebilder. Sturzen-Becker förenar med skarp iakttagelsegåfva och humoristisk uppfattning en ovanlig makt öfver språket, och hans kvickhet är ofta buren af

Digitized by Google

ungdomlig entusiasm. Sturzen-Becker har utom sina prosaskrifter äfven riktat litteraturen med icke få skaldeverk, bland dem de vackra poetiska berättelserna *Grefvinnan Gruffiakin* och *Förborgadt*, samt lyriska dikter, i hvilka en varm medkänsla för tidens sträfvanden och en fosterländsk anda gifva sig uttryck. I följetongstil har han under titeln *Grupper och personnager* lämnat liffulla skildringar ur detta århundrades litteraturhistoria.

Oskar Patrick Sturzen-Becker.

Henrik Bernhard Palmær (född 1801, adjunkt i kemi, sedan publicist, † 1854) har likaledes författat följetongsuppsatser. Han var icke mycket produktiv, men en mera bitande kvick satiriker än Palmær har näppeligen den svenska litteraturen ägt.

Bland författare, som vid sidan af sitt vittra författarskap äfven verkat på det populärvetenskapliga och medborgerliga området, hafva vi redan nämnt flera. Åtskilliga andra framstående skriftställare inom dessa fält återstå att omtala. Främst bland dem må då nämnas:

Anders Fryxell (född 1795, kyrkoherde, titulär professor, † 1881), som utan tvifvel är Sveriges mest läste historieskrifvare. Han har »fått folket att lyssna på sin historia,

Digitized by Google

såsom grekerna lyssnade på Herodotos». Också har den sällsynta lyckan förunnats honom att under mer än ett halft sekel (från 1823 till sin död) få arbeta på ett och samma verk — det största i vår litteratur, som en man åstadkommit — nämligen hans *Berättelser ur svenska historien*, hvilka i fyrtiosex volymer skildra svenska folkets historia intill år 1772. De äldre delarna (t. o. m. Gustaf Adolf), som mera voro ämnade att utgöra en ungdoms- och folkläsning, hafva rönt allmänt och enhälligt erkännande för det utmärkta framställningssättet och den präktiga planen. I de senare delarna, som äro anlagda efter en bredare och mera självständigt vetenskaplig måttstock, har Fryxell med orädd håg uppträdt mot vissa häfdvunna meningar om en del historiska personer och förhållanden och har sålunda helt naturligt äfven rönt mycken motsägelse. Noggrannheten i hans forskning har icke alltid kunnat hålla jämna steg med vidsträcktheten. Fryxell förde på 1840-talet en strid med Geijer »om aristokratfördömandet i svenska historien».

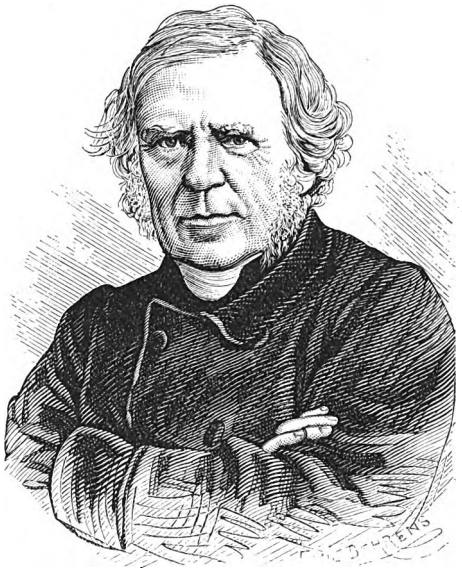

Anders Fryxell.

Johan Erik Rydqvist (född 1800, kungl. bibliotekarie, † 1878) har i det epokgörande arbetet *Svenska språkets lagar* lämnat en historisk öfversikt af svenska språkets

Digitized by Google

Johan Erik Rydqvist.

utveckling och en kritisk granskning af dess former. Tillika verkade han på 1830–40-talen med stor framgång såsom litteraturkritiker.

Johan Henrik Thomander (född 1798, biskop i Lund, † 1865) öfversatte Nya testamentet och gjorde sig känd såsom en af svenska kyrkans största predikanter, utmärkt lika mycket för lärdom och genialitet som för innerlighet. Äfven i den svenska riksförsamlingen framstod Thomander såsom en sällsynt talare. Han har också på det vitterä området skapat sig ett namn, bl. a. såsom ypperlig öfversättare utaf dramer af Aristofanes och Shakspere, ehuru alsterrikedomen här ej motsvarade hans stora förutsättningar.

Henrik Reuterdahl (född 1795, ärkebiskop, † 1870) har utom rent teologiska skrifter utgifvit ett lärdt och sakrikt, om än i stilistiskt afseende mindre fulländadt arbete om *Svenska kyrkans historia* (till 1533), som lämnar bidrag till en kulturhistoria för de äldre perioderna af vårt lands utveckling.

Per Wieselgren (född 1800, domprost i Göteborg, † 1877), en af tidehvarfvets mest framstående predikanter, som med outtröttligt nit verkade för sedlighetens och särskildt nykterhetens främjande, har äfven inlagt förtjänster såsom

Digitized by Google

litteraturhistoriker genom sitt sakrika arbete *Sveriges sköna litteratur*, hvilket dock lider af ensidighet och brist på öfverskådlighet. Bäst är första delen, som behandlar »Svenska kyrkans sköna litteratur» och som utkommit i flera upplagor. I det ofvannämnda verket *Biografiskt lexikon* var Wieselgren flitig medarbetare.

Fredrik Ferdinand Carlson (född 1811, Geijers efterträdare såsom historisk professor, statsråd, † 1887) har tecknat *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset*, en skildring som med skarp blick för händelsernas inre sammanhang förenar en fint mejslad framställningsform.

Vilhelm Erik Svedelius (född 1816, f. d. professor i Uppsala, † 1889) har författat historiska och statsvetenskapliga arbeten samt minnesteckningar och efterlämnade en varmt skrifven självbiografi af ädel innebörd. Han var känd såsom en af våra främsta vältalare.

Carl Gustaf Malmström (född 1822, f. d. riksarkivarie) har utgifvit det sällsynt gedigna arbetet *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*, i hvilket han på grundvalen af den noggrannaste forskning klart och uttömmande tecknat Sveriges yttre och inre politik under frihetstiden.

Gustaf Ljunggren (född 1823, f. d. professor i Lund) har skänkt vår bokvärld flera högst värdefulla arbeten, som spridt nytt ljus öfver olika tidehvarf i vår litteraturhistoria. Bland dessa framstå i synnerhet *Svenska dramat intill slutet af 17:e århundradet* samt det ännu under utgifning varande betydande verket *Svenska vitterhetens häfder från Gustaf III:s död.*

Digitized by Google

Johan Jakob Nordström (född 1801 i Finland, rättslärd, riksarkivarie, † 1874), förvärfvade stort anseende genom sina *Bidrag till svenska samhällsförfattningens historia.*

Israel Hvasser (född 1790, med. professor i Uppsala, † 1860) har författat ett antal afhandlingar bl. a. i samhälleliga och filosofiska ämnen, som röja mångsidigt intresse.

Axel Nyblæus (född 1821, f. d. professor i Lund) har bland andra filosofiska arbeten äfven utgifvit ett större, synnerligen välskrifvet verk om *Den filosofiska forskningen i Sverige.*

Kristian Claëson (född 1827, docent i Uppsala, † 1859) har författat filosofiska och kritiska skrifter, som utmärka sig för klarhet och skarpsinne.

Albert Teodor Lysander (född 1822, professor i Lund, † 1890) började ett värdefullt arbete i romersk litteraturhistoria och har författat ett par intressanta litterär-psykologiska arbeten (Faust, en själshistoria; Almqvist) äfvensom essays.

Lars Hierta.

Lars Hierta (född 1801, juris kandidat, publicist, boktryckare, grosshandlare, † 1872) är, såsom ofvan nämndes, den mest betydande tidningsmannen och förtjänar i viss mån att nämnas *skaparen* af Sveriges nyare politiska press. Väl hade före honom andra män (Joh. Johansson i »Argus» m. fl.) arbetat för en fri tidningspress, men det var dock först med det af Hierta utgifna *Aftonbladet* (1830—1851), som pressen blef en verklig makt i sta-

Digitized by Google

ten, tack vare till god del den uppfattningens snabbhet, den tankens skärpa och den stilens udd, öfver hvilka Hierta förfogade.

Bland Hiertas samtida och efterföljare i olika politiska läger af den publicistiska pressen märkas — utom **Johan Johansson** (född 1792, † 1860) — de förut nämnda fosforisterna **J. K. Askelöf** och **Palmblad**, vidare **V. F. Dalman** († 1881), **C. F. Bergstedt** (f. 1817), **Karl Adam Lindström** († 1885), **August Sohlman** († 1874) och **S. A. Hedlund** (född 1821).

Johan Vilhelm Snellman (född 1806, rektor, professor, slutligen senator, † 1881) utöfvade i Finland såsom filosof men än mera såsom publicist ett mycket stort inflytande och blef, ehuru född i Sverige, sin tids mest framstående representant för de nationella finskhetssträfvandena.

Johan August Gripenstedt (f. 1813, finansminister, † 1874) räknas till våra förnämsta politiska vältalare; och en större samling *tal, anföranden och uppsatser* äro af honom utgifna.

Digitized by Google

De senaste årtiondenas vittra skriftställare.

Viktor Rydberg (född 1828, professor vid Stockholms högskola) är den mest omfattande och den djupast anlagde bland vår tids svenska skriftställare, och han har på skilda områden såsom romanförfattare, skald, vetenskaplig skriftställare och publicist trädt i främsta ledet.

Viktor Rydberg.

I slutet af 1850-talet väckte han uppseende genom sina historiska romaner, främst *Den siste atenaren*, som på ett mästerligt sätt och med ädel konst skildrar striden mellan den döende antikens män och målsmän för olika kristna sekter, samt vidare *Fribytaren på Östersjön* och *Singoalla*. Nyligen har Rydberg åter vändt sig till romandiktningen uti *Vapensmeden*, »hägringar från reformationstiden». — På den versifierade diktningens område uppträdde Rydberg senare än som prosatör men framstod här genast såsom en af våra yppersta; hans dikter äro tankedigra, formsköna, uttryck för en ädel förening af idealitet och frisinne. Bland de i hans tvenne samlingar *Dikter* intagna skaldestyckena märkas bl. a. *Dexippos*, *Jubelfestkantaten*, *Snöfrid*, *Ahasverus och Prometeus* samt den sociala dikten *Grottesången*. På ett mästerligt sätt har Rydberg tolkat Goethes *Faust* (första delen). — Andra Rydbergs arbeten äro af blandad skönlitterär och vetenskaplig art,

Digitized by Google

att särskildt nämna den följd af historiska och konsthistoriska karaktersmålningar, som utgifvits under namnet *Romerska dagar* och som röja djupt själsstudium och fint konstsinne. På det religionshistoriska och mytologiska området har Rydberg likaledes utgifvit märkliga arbeten, som varit föremål för ej ringa meningsutbyte (*Bibelns lära om Kristus*; *Undersökningar i germansk mytologi*). Rydberg, som särskildt sträfvat efter en från främmande tillsatser renad svenska, förfogar öfver en prosastil, som med skäl anses mönstergill i sin ädla skönhet.

Egron Lundgren (född 1815, berömd akvarellmålare, † 1875) har äfven på det litterära området utmärkt sig genom sina särdeles välskrifna reseskildringar *En målares anteckningar*.

Fredrik Vilhelm Scholander (född 1816, professor vid konstakademien, arkitekt, målare, † 1881) har likaledes inlagt förtjänster såsom skriftställare. Själf ansåg han sig här såsom blott en dilettant; han har emellertid under signaturen *Acharius* utgifvit ett antal noveller på ottave rime (däribland *Luisella*), ballader m. m., som med rätta väckt uppmärksamhet för ursprunglighet och en målande, om än stundom vårdslös stil.

Karl Georg Starbäck (född 1828, lektor, † 1885) har dels gjort sig känd såsom populär häfdatecknare (i sina Berättelser ur svenska historien, fortsatta af P. O. Bäckström), dels med framgång odlat den historiska romanen efter Walter Scotts och Ingemanns mönster och härvid skildrat fängslande episoder ur Sveriges medeltidshistoria i *Engelbrekt Engelbrektsson* och *Nils Bosson Sture*.

Frans Hedberg (född 1828, litteratör) är författare till en mängd gärna sedda, med dramatisk talang författade skådespel, af hvilka *Bröllopet på Ulfåsa* — tack vare dess verkningsrika scener — väckt mest uppseende och gått äfven utom vårt lands gränser; bland hans öfriga arbeten må nämnas de trefliga lustspelen *Blommor i drifbänk*, *Majorens döttrar*, *Det skadar inte* m. fl.

J. J. Wecksell (född 1838, finsk student) författade den märkliga, af Shaksperes Hamlet påverkade tragedien *Daniel Hjort* men blef kort efter dess fullbordande vid 25 års ålder obotligt sinnessjuk.

Josefina Wettergrund, signaturen **Lea** (född Lundberg 1830), har författat ett stort antal mycket omtyckta noveller samt skämtsamma dikter.

Herman Bjursten (född 1825, † 1866) har utgifvit fosterländska skaldestycken under titeln *Minnen från Gripsholm*, öfversatt Schillers dikter och författat mycket lästa romaner.

Digitized by Google

Emil von Qvanten (född 1827 i Finland, publicist, konung Karl XV:s bibliotekarie) har utom andra vackra lyriska dikter författat den ofta sjungna *Suomis sång*.

Tor Fritiof Grafström (öfverhofpredikant, † 1883) författade flera större dikter, däribland den prisbelönta *Fjällappen*.

Konung **Oscar II** (född 1829) har utgifvit diktsamlingen *Ur svenska flottans minnen* samt öfversatt skaldeverk från Goethe och Herder och är dessutom mycket framstående vältalare. Särskildt utgifna äro de tal han hållit i egenskap af preses i Musikaliska akademien.

Carl Rupert Nyblom (född 1832, professor i Uppsala) har utgifvit flera samlingar friska *dikter*, utmärkta för en sällsynt konstnärlighet i formen, författat en följd lifliga reseskildringar: *Bilder från Italien* samt bl. a. förträffligt öfversatt Moores »Irländska melodier» och Shaksperes sonetter m. m. Nyblom är äfven verksam på konstkritikens och konsthistoriens områden.

Viktor Emanuel Öman (född 1833, redaktör) har utmärkt sig dels såsom en fin originallyriker, dels såsom öfversättare af Miltons Det förlorade paradiset, Euripides' »Medea» samt af slaviska skalders dikter.

Albert Teodor Gellerstedt (född 1836, arkitekt, förste intendent) har författat dikter af kärnlyrisk halt, som röja fint natursinne.

Ur ett uppsalasamfund »Namnlösa sällskapet», hvilket på 1860-talet framträdde med *Sånger och berättelser af Nio signaturer* och af *Sju signaturer*, hafva utgått flera författare, som intagit ett framstående rum i senare årtiondenas svenska vitterhet.

Carl Johan Gustaf Snoilsky (född 1841, grefve, öfverbibliotekarie) är af dessa den mest ursprunglige. Hans i början af 1870-talet utgifna samling *Dikter* utmärka sig för friskhet i tonen, varmt frisinnad hållning och eldig glöd i skildringen af Söderns natur och folklif (Bland dessa märkas: Inledningssång, Neros gyllene hus, Jultankar i Rom). Han har senare utgifvit konstfullt mejslade *Sonetter* samt ytterligare tre samlingar *Dikter*, däribland fosterländskt hållna *Svenska bilder* (såsom Gamle kung Gösta, En afton hos fru Lenngren, Hvita frun), varma samtidsdikter, i hvilka skalden tolkar sin sympati för de kroppsarbetande klassernas sträfvanden till ökadt ljus och frihet (Den tjänande brodern, Rebell

Digitized by Google

m. fl.), slutligen rent lyriska stämningspoem af oförliknelig fägring (Svarta svanor, Edelweiss, Telegrafen och fåglarna), hvilka alla befäst hans rykte såsom en af den svenska sångens mästare, frihetsvänlig, folklig, fosterländsk.

Carl Snoilsky.

Ernst Daniel Björck (född 1838, komminister i Göteborg, † 1868) har särskildt i sina *Naturbilder* visat sig som en lyrisk skald af förtjänst.

Edvard Bäckström (född 1841, publicist, † 1886) har författat formsköna *Lyriska dikter* (bl. a. elegier) och riktat litteraturen genom flera originaldramer, t. ex. det kvicka lustspelet *Evas systrar* samt tragedien *Dagvard Frey*, hvarjämte han på ett utmärkt sätt öfversatt ett antal versifierade skådespel från franskan.

Carl David af Wirsén (född 1842, fil. d:r, publicist, Svenska akademiens sekreterare) har författat flera samlingar *Dikter* utmärkta för formskönhet och klarhet. Wirsén anslår ofta en elegisk ton men har äfven andra strängar på sin lyra; praktfulla festdikter hafva bl. a. flutit ur hans penna. I diktsamlingen *Från Betlehem till Golgata* och *Vid juletid* har han särskildt odlat den religiösa diktningen. — Wirsén är därjämte verksam såsom litteraturkritiker; han har äfven författat litteraturhistoriska skildringar.

Karl Ludvig Östergren, »Fjalar» (född 1842, läroverksadjunkt, † 1881), har i två samlingar *Dikter* framträdt som en nobel lyriker närmast ur Runebergs skola.

Daniel Klockhoff (född 1840, docent, † 1867) författade dikter samt afhandlingar på skönhetslärans område.

Pontus Wikner (född 1837, docent och lektor i Uppsala, professor i Kristiania, † 1888) tillhörde likaledes denna krets. Från hans fint skurna penna äger man ett antal om en rik person-

Digitized by Google

lighet vittnande filosofiska och religiösa föredrag (t. ex. Kulturens offerväsen; Narcissussagan) och uppsatser, dels ock några noveller, utmärkta för tankerikedom, formskönhet och en varmt religiös ande: *Min moders testamente*, *Mantegnas ängel* m. fl. Ett visst vemodsfullt men i sin längtan förtröstansfullt veronikadrag utgör signaturen på hans flesta skrifter.

Bland de talrika skönlitterära författare, som från och med 1870-talets slut och under 1880-talet framträdt och af hvilka flertalet slutit sig till en utpräglad realistisk riktning, särskildt i prosaframställningen, äro följande att i främsta rummet nämna:

August Strindberg (född 1849, f. d. biblioteksamanuens, nu bosatt i utlandet) är en snillrik, ursprunglig men mycket omstridd författare, hvars ymniga alstring är i hög grad ojämn. Den litterära världens uppmärksamhet väckte han, efter att hafva utgifvit smärre teaterstycken och noveller, genom dramat *Mäster Olof*, med ämne från Olaus Petris lefnadshistoria, rikt på poetiska enskildheter och originella uppslag men med moderna idéer under reformationstidens dräkt; kort därefter vardt han känd i vidsträckta kretsar genom sin bitande kvicka, samhällssatiriska roman *Röda rummet*, skildringar ur Stockholms litterära och artistiska värld. Af de många arbeten, som sedan i växlande följd och under växlande stämningar flutit ur hans penna, äro att nämna skådespelen *Gillets hemlighet* och *Herr Benkts hustru* samt sorgespelet *Fadern* (ett af hans många angrepp på kvinnokönet), de välskrifna historiska novellerna *Svenska öden och äfventyr*, flera smärre nutidsberättelser i olika samlingar, äfvensom den humoristiska skärgårdsromanen *Hemsöborna*. Om Strindberg i sina bättre arbeten ådagalagt rik dramatisk talang, ovanlig skildringsgåfva, originell, stundom genial uppfattning, en oftast träffande, ehuru gärna språngartad, fragmentarisk karaktersteckning samt en liffull, målande, egendomlig stil, så lider åter en ej ringa del af hans författarverksamhet af sjuklig ensidighet, skefva paradoxer, hänsynslösa, stundom rent personliga utfall och smak för råa uttryck, som äfven fläcka flera af hans eljest mest erkända skrifter. Hans flesta arbeten äro öfversatta till främmande språk.

Ann' Charlotte Leffler (född 1849, först fru Edgren, sedan hertiginna af Cajanello, † 1892) intog en rangplats inom 1880-talets litteratur med sina verklighetstrogna noveller och romaner, samlade under den gemensamma titeln *Ur lifvet*, äfvensom med enstaka talangfullt skrifna nutidsdramer, hvilka ofta rikta sin tendens emot

Digitized by Google

samhällets fördomar (*Älfvan*, *Sanna kvinnor*). Hennes skriftställeri utmärker sig för ärlig öfvertygelsetrohet, mognad och en välgörande klarhet i framställningen. Högst når hon i de noveller, där hon skildrar lifvets små förhållanden med fint sinne för de skiftande nyanserna och med varm underström. (Exempel: *Gusten får pastoratet.*)

Victoria Benedictsson (född Bruzelius 1850, † 1888) signaturen **Ernst Ahlgren**, utmärkte sig såsom en mycket framstående novellist, bl. a. med skildringar ur lifvet på Skånes landsbygd (*Från Skåne*, *Folklif*, m. fl.), röjande skarp observationsförmåga, behaglig framställningsform och ej sällan humoristisk uppfattning. Hon har äfven författat större romaner (*Pengar*, *Fru Marianne*).

Gustaf af Geijerstam (född 1858, litteratör) är en af de ifrigaste förkämparne för den realistiska romanen och novellen och har bl. a. lämnat värdefulla, psykologiskt genomförda skildringar ur bondelifvet (*Fattigt folk*, *Kronofogdens berättelser*); dessutom har han skrifvit med framgång gifna lustspel.

August Bondeson (född 1854, läkare) har riktat litteraturen med förträffliga, af folklig humor genompyrda allmogeberättelser (stundom på halländskt landsmål) och samlat folksägner.

Albert Ulrik Bååth (född 1853, fil. d:r, museiintendent) har utgifvit flera samlingar lyriska *dikter* af sundt och manligt kynne samt ett par större diktcykler, *Marit Vallkulla* (från häxprocessernas tid) och *Kärlekssagan å Björkeberga* (med ämne från Wivallius' lefnadssaga). I sina smärre dikter griper B. gärna sina ämnen ur dagens lif, återgifvande dem i en verklighetstrogen framställning, ofta med en underström af medkänsla för de ringare lottade; diktionen är ej sällan, i synnerhet i början af hans skaldskap, påverkad af den fornnordiska diktningens kraftiga men kärfva form. Bååth har äfven med vår svenska litteratur på ett lyckligt sätt införlifvat ett antal fornisländska sagor.

Fritiof Holmgren (född 1831, professor i Upsala, berömd fysiolog) har under de senare årtiondena äfven odlat diktningen, företrädesvis tillfällighetsdikten, och härvid framträdt såsom en känslig lyriker af frisinnad, fosterländsk anda.

Karl Alfred Melin (f. 1849, fil. d:r, läroverksadjunkt) har utgifvit flera anslående diktsamlingar, formfulländade och uppenbarande fint poetiskt sinne. Bl. a. märkas *Humleplockningen* samt ett antal karakteristiska, målande *Skärgårdsbilder*, versifierade berättelser ur folklifvet i skärgården.

Verner von Heidenstam (född 1859, ursprungligen målare) intog med sin år 1889 utgifna första diktsamling *Vallfarts- och vandringsår* genast en framstående plats bland svenska skalder; dessa dikter röjde en ny individualitet, som med glöd och färgprakt i

Digitized by Google

skildringen förenade sinnrikhet och själfullhet i uppfattningen. I senare arbeten, romanerna *Endymion* och den dels på vers, dels på prosa skrifna *Hans Alienus*, har han ock gjort sig känd såsom en förträfflig prosaskildrare, framför allt då det gäller scener från Österlandet. H. har tagit till orda för en »renässans» gentemot den realistiskt-naturalistiska strömningen.

Oscar Levertin (född 1861, docent i Uppsala), som började sin bana såsom författare i den realistiska genren, har i sin senare diktning visat sig såsom en lyrisk skald med djup känsloglöd och af vemodsfull, något mystiskt romantisk läggning samt såsom en stämningsrik novellist. L. har äfven utgifvit litteraturhistoriska afhandlingar.

Selma Lagerlöf (född 1858, lärarinna) har väckt allmänt uppseende genom de prosaskildringar från vermländskt herrgårdslif på 1820-talet hon utgifvit under titeln *Gösta Berlings saga*, en rik fantasis stundom geniala hägringar, gifna med mycken stämning men lösligt sammanfogade och i starkt maniererad stil, samt genom en följd poesirika noveller: *Osynliga länkar*.

Gustaf Fröding (född 1860, litteratör) har utgifvit tvenne samlingar ursprungliga dikter, dels af allvarlig innebörd, dels af sprittande humoristiskt kynne; särskildt äro hans vermländska »låtar» utmärkta för friskhet.

Alfred Jensen (född 1859, litteratör) har gjort sig känd såsom mästerlig öfversättare af slavisk poesi (bl. a. Puschkins »Eugène Onegin») och äfven utgifvit originaldikter.

Bland författare, hvilka under de senare årtiondena — jämte en del af de ofvannämnda — utmärkt sig på det vetenskapliga och samhälleliga skriftställarskapets område, torde särskildt böra nämnas följande:

Claes Teodor Odhner (född 1836, riksarkivarie) har författat ytterst framstående historiska forskningsarbeten, *Sveriges inre historia under Kristinas förmyndare* och *Gustaf III:s historia* samt allmänt begagnade läroböcker i fäderneslandets historia.

Hans Forssell (född 1843, f. d. statsråd, president) har utgifvit historiska och nationalekonomiska uppsatser af högt värde, bl. a. i två samlingar *Studier och kritiker*.

Elof Tegnér (född 1844, universitetsbibliotekarie i Lund) har vunnit namn som biograf och historiker företrädesvis genom det ypperliga arbetet *Gustaf Maurits Armfelt*, som inom ramen af en lefnadsteckning öfver Gustaf III:s gunstling lämnar viktiga bidrag till tidens historia.

Digitized by Google

Hans Hildebrand (f. 1842, riksantikvarie) är känd dels genom sina betydande arkeologiska skrifter, dels genom sin kulturhistoriska skildring af *Sveriges medeltid*.

Oscar Montelius (född 1843, professor) har genom arbeten rörande *Sveriges forntid* vunnit namn som skarpsinnig och grundlig forskare inom den nordiska och jämförande arkeologien.

Julius Centervall (född 1844, rektor) har i flera arbeten, utmärkta för fängslande framställningsform, låtit den nutida klassiska arkeologiens resultat komma den svenska allmänheten till godo samt äfven författat reseskildringar.

Carl Gustaf Estlander (född 1834, professor i Helsingfors) har författat arbeten i konst- och litteraturhistoria och grundat den för den svenska odlingen i Finland betydelsefulla *Finsk tidskrift*.

Esaias Tegnér d. y. (född 1843, professor i Lund) har i lätt tillgängliga men på grundlig lärdom hvilande afhandlingar framställt språkvetenskapliga resultat (*Språkets makt öfver tanken*, *Hemmets ord*, *Om genus*).

Adolf Hedin (född 1834, politiker, publicist) har författat ett stort antal välskrifna, ofta uddiga essays och är känd såsom framstående politisk vältalare.

Harald Wieselgren (född 1835, k. bibliotekarie) är en utmärkt biograf, hvars lefnadsteckningar (*Ur vår samtid*, *Bilder och minnen*) utmärka sig för stor sakkännedom, pietetsfull uppfattning och behaglig stil.

Henrik Schück (född 1855, professor i Lund) har genom sitt lärda och skarpsinniga, i många afseenden rent af banbrytande verk *Svensk litteraturhistoria* (*under medeltid och reformationstid*) samt äfven genom andra värdefulla större och mindre arbeten (bl. a. *Shakspere*) inlagt betydande förtjänst om vår odlingshistoria.

Digitized by Google

Bilaga.

Hänvisningar till arbeten för närmare studier.

Här upptagas hufvudsakligen större arbeten, nyare monografier och afhandlingar. Utförligare hänvisningar till äldre broschyrer och smärre uppsatser, som dock mera gälla specialstudier, finnas i förra upplagan.

Atterbom, *P. D. A.* Sv. Siare och Skalder I—VI. (Författare från 16- o. 1700-talen, märk särskildt Stiernhielm, Nordenflycht, Dalin, Mörk, Thorild, Bellman, Ehrensvärd.)

Malmström, *B. E.*, Grunddragen af sv. vitterhetens Historia (efter Stiernhielm) I—V.

Ljunggren, *G.*, Sv. Vitterh. Häfder efter Gust. III:s död I—V.

Schück, *H.*, Svensk Litteraturhistoria. (Tiden före Stiernhielm.)

Nyblom, *C. R.*, Estetiska studier samt Estetiska studier. Ny samling I—II.

Ljunggren, *G.*, Smärre skrifter I—III.

Wieselgren, *P.*, Sveriges sköna litteratur (särskildt första delen: Kyrkans sköna litteratur).

Beckman, *J. V.*, Sveriges psalmhistoria.

Nyblæus, *A.*, Den filosofiska forskningen i Sverige.

Biografiskt lexikon.

Nordisk familjebok (biografierna samt uppsatsen om svensk litteratur).

Lefnadsteckningar i de respektive författarnes samlade arbeten.

»*Samlaren*», Tidskrift, utgifven af Svenska Litteratursällskapet.

Digitized by Google

Finnur Jonsson: Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie (under utgifning).
E. Mogk: Die norwegisch-isländische Litteratur i Pauls Grundriss der germanischen Philologie.

Steenstrup, J., Vore Folkeviser fra Middelalderen.
Schück, H., Våra äldsta historiska folkvisor i Hist. Tidskrift 1891.
Södervall, K. F., Studier öfver Konungastyrelsen.
Klockhoff, O., Studier öfver Eufemiavisorna.

Schück, H., Öfversättaren af Nya testamentet 1526 (»Ur några antecknares samlingar») samt flera uppsatser om reformationstidens litteratur i Samlaren.
Steffen, R., Våra första reformationsskrifter, i Samlaren 1893.
Svedelius, V. E., Olaus Petri.
Ljunggren, G., Svenska dramat intill slutet af 1600-talet.

Schück, H., L. Wivallius.
Geijer, E. G., Stiernhielm, i Samlade skrifter.
Melin, K. A., Om sonettdiktningen under Stiernhielmska tidehvarfvet (i Nya elementarskolans program 1887).
Beskow, B., Urban Hjärne, i Sv. Ak. Handlingar, XXIX.
Tottie, H., Jesper Svedberg.
Meyer, E., Gustaf Rosenhane.
Ljunggren, G., Frese i Sv. Ak. Handlingar, XII.
Vasenius, V., Frese dels i Historiallinen Arkisto, dels i Nord. Tidskrift 1884.
Wrangel, E., Det Karolinska tidehvarfvets komiska diktning.
Sellin, E. J., Svenska dramat under Karl XI:s tid.

Warburg, K., Olof Dalin i Sv. Akad. Handlingar, LIX.
Eichhorn, C., Vår prosadikt under frihetstiden i »Svenska studier».
Göthe, G., De vittra samfunden före 1786.
Warburg, K., Det svenska lustspelet under Frihetstiden.
Fehr, I., Frihetstidens politiska visa.
Beskow, B., Tessin i Sv. Ak. Handl., XXXVIII.
De Geer, L., Höpken i Sv. Ak. Handlingar, LVII och i De Geers Valda skrifter.

Digitized by Google

Vasenius, *V.*, Jakob Henrik Mörk. I. Adalrik och Götilda.
Ljunggren, *G.*, Bellman och Fredmans epistlar.
Beskow, *B.*, Gjörwell i Sv. Ak. Handlingar.
Sylvan, *O.*, Sveriges periodiska litteratur under Frihetstidens förra del.

Böttiger, *K. V.*, Minne af Kellgren i Sv. Ak. Handlingar, XLV.
Lagus, *V.*, Kellgrens finska lefnadsminnen.
af Wirsén, *C. D.*, Oxenstierna i Sv. Ak. Handlingar, LXI.
Beskow, *B.*, Minne af Leopold i Sv. Ak. Handlingar, XXXV.
Böttiger, *K. V.*, Minne af Rosenstein i Sv. Ak. Handlingar, LII, och i Böttigers samlade skrifter.
Levertin, *O.*, Teater och Drama under Gustaf III.
Friedlander, *A. E.*, Gustaf III som dramatisk författare.
Warburg, *K.*, Anna Maria Lenngren.
Warburg, *K.*, Lidner.
Beskow, *B.*, Ehrensvärd i Vitterhets-, Historie- och Ant.-Akad. Handl., XVI.
Ljunggren, *G.*, Jämförelse mellan Ehrensvärd och Winkelmann samt Om E:s konstfilosofiska ståndpunkt i Svenska Akad. Handlingar, XXIX och XLV.
Warburg, *K.*, Karl August Ehrensvärd.
af Wirsén, *C. D.*, Franzén i Sv. Ak. Handlingar från 1886, II.
Werner, *K. F.*, Gudm. Abr. Silfverstolpe i Några anteckningar om släkten Silfverstolpe.
Bajer, *F.*, Nordens politiske Digtning 1789—1807.

Fryxell, *A.*, Bidrag till Sveriges litteraturhistoria.
Sturzen-Becker, *O. P.*, Grupper och personnager.
Norling, *B.*, Nya skolan i vår litteraturhistoria.
Frunck, *G.*, Bidrag till kännedom om Nya skolans första utveckling.
Böttiger, *K V.*, Auroraförbundet.
Hjärne, *R.*, Götiska förbundet.
Böttiger, *K. V.*, Tegnér (i B:s Saml. Skr. och i Sv. Akad. Handlingar, XXIII).
Brandes, *G.*, Esaias Tegnér.
Böttiger, *K. V.*, Stagnelius i B:s Saml. Skr. och i Sv. Akad. Handlingar, XLVII.
af Wirsén, *C. D.*, K. A. Nicander i Sv. Akad. Handl. från 1886, VII.
Ljunggren, *G.*, Vitalis i Sv. Ak. Handl., L.

Digitized by Google

Böttiger, K. V., Samuel Ödman i Sv. Ak. Handl. XLIII och i B:s samlade skrifter.
Forssell, H., Hans Järta i Järtas samlade skrifter.

Lysander, A. T., Almqvist.
Ahnfelt, A., Almqvist, hans lif och verksamhet.
Strömberg, J. E., Runeberg (under utgifning).
Ljunggren, G., Studier öfver Runeberg.
Estlander, C. G., J. L. Runebergs estetiska åsikter, och J. L. Runebergs förhållande till Thorild.
af Wirsén, C. D., K. V. Böttiger i Sv. Ak. Handl., LVI.
Holmberg, Cecilia, »Frihetens sångarätt».
Rydberg, V., K. V. A. Strandberg i Sv. Ak. Handlingar, LIII.
Ahnfelt, Crusenstolpe.
Svedelius, V. E., K. A. Hagberg i Sv. Ak. Handlingar, XXXIX.
Warburg, K., Karakteristiker af Wetterbergh, Wennerberg, J. Nybom och V. Rydberg i olika årgångar af kalendern »Svea»; af Emelie Carlén i Nordisk Tidskrift.
Erdmann, N., Blanche i B:s samlade skrifter.
Bremer, Ch., Fredrika Bremer, Självbiografiska anteckningar, bref, lefnadsteckning.
Forssell, H., Fryxell i Sv. Ak. Handlingar, LVII.
Wieselgren, H., Lars Hierta.

Såsom lämplig *litteraturläsning* utöfver skolans vanliga läseböcker må för äldre tider förordas: *Valda stycken af svenska författare 1526—1732* utg. af prof. A. Noreen och docent E. Meyer samt *Svenska Parnassen* (Frihetstiden och Gustavianska tiden), utg. af doc. E. Meyer.

Digitized by Google

REGISTER.

	Sid.
Addison	66.
Adlerbeth, G. G.	86, 96.
Adlerbeth, J.	128.
Adlersparre	113.
Afzelius, A. A.	5, 138.
Agardh	116, 145.
Ahlgren, Ernst, se Benedictsson.	
Alceus	4.
Alfieri	8.
Almqvist	7, 149, 150.
Alströmer, Joh.	60.
Ambrosius	3.
Anakreon	4.
Andersen, H. C.	7.
Andreæ	32, 36.
Angermannus	32.
Ariosto	6, 117.
Aristofanes	8.
Armfelt	101.
Arrhenius	54.
Asbjörnsen	7.
Aschaneus	38.
Askelöf	121, 177.
Asteropherus	37.
Atterbom	4, 117, 121, 122, 123, 149.
Auerbach	7.
Augier	9.
Baggesen	10.
Balzac	7.
Beaumarchais	8.
Bellman	3, 4, 64, 65, 76, 86.
Benedictsson	183.
Benzelius	60.
Béranger	4.
Bergklint	4, 73.
Bergman	61.
Bergstedt	177.
Berzelius	116.
Beskow	8, 142.
Birgitta	23, 24.
Bjursten	179.
Björck	181.
Björnson	4, 7, 8.
Blanche	7, 8, 150, 165.
Boccaccio	7.
Boileau	6, 10, 11, 63.
Bondesson	183.
Boström	148.
Botin	61, 86.
Brahe, Per	41.
Braun	10, 161.
Bremer	7, 150, 166.
Brenner	55.
Brinckman	143.
Bring, se Lagerbring.	
Bulwer	7.
Bure	42.
Bürger	5.
Burns	4.
Byron	3, 4, 6, 133, 161.
Bååth	183.
Bäckström, E.	4, 181.
Börjesson	8, 164.
Böttiger	4, 149, 157.
Calderon	8, 117.
Calonius	85.
Camoëns	6, 117.
Carelius	72.
Carlén, Em.	7, 168.
Carlén, J. G.	168.
Carlson, F. F.	175.
Cartesius	41.
Cederborgh	7, 144.
Centervall	185.
Celano, Tomas af	3
Celsius, A.	61.
Celsius, O.	61, 71.
Cervantes	7, 117.

Digitized by Google

Sid.

Chemnitz . . . . . 42.
Choræus . . . . . 111.
Chydenius . . . . . 62.
Claëson . . . . . 176.
Columbus . . . . . 50, 51.
Corneille . . . . . 8, 63.
Cronhielm . . . . . 62.
Cronstedt, A. . . . . 61.
Creutz . . . . . 9, 73, 74.
Crusenstolpe . . . . . 7, 169.
Cygnæus . . . . . 157, 163.
Dahlgren, F. A. . . . . 166.
Dahlgren, K. F. . . . . 122, 126.
Dahlstierna . . . . . 55.
Dalin, Olof von . 4, 10, 61, 64, 65.
Dalman . . . . . 177.
Dante . . . . . 6, 117.
Daudet . . . . . 7.
De Geer . . . . . 170.
Dickens . . . . . 7.
Dostojefsky . . . . . 7.
Dumas d. ä. . . . . 7.
Dumas d. y. . . . . 9.
Edgren se Leffler.
Egil Skallagrimsson . . . . . 17.
Ehrensvärd, G. J. . . . . 114.
Ehrensvärd, K. A. . . . . 108.
Envallson . . . . . 8, 102.
Eschenbach, W. von . . . . . 6.
Eschylus . . . . . 8.
Eskil . . . . . 21.
Esopus . . . . . 10.
Estlander . . . . . 185.
Eufemia . . . . . 26.
Euphrosyne, se Nyberg.
Eurelius, se Dahlstierna.
Euripides . . . . . 8.
Eyvind Finnsson . . . . . 17.
Fahlcrantz . . . . . 10, 143.
Fedrus . . . . . 10.
Fénelon 71
Fersen . . . . . 114.
Fielding . . . . . 7.
Finnsson, se Eyvind.
Fjalar, se Östergren.
Flaubert . . . . . 7.
Foe, de . . . . . 7.
Forssell . . . . . 184.
Franzén . . . . 4, 10, 88, 108, 118.
Frese . . . . . 56, 73.
Fries . . . . . 116.
Fryxell, A. . . . . 148, 172.
Gardie, M. G. de la . . . . . 41.
Geijer . . . 4, 5, 116, 118, 128, 129.
Geijerstam . . . . . 183.
Gellerstedt . . . . . 180.

Sid.

Gellert . . . . . 10.
Gerhardt . . . . . 3.
Gjörwell . . . . . 61.
Goethe 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 102, 117, 133.
Goldoni . . . . . 8.
Goldschmidt . . . . . 7.
Goldsmith . . . . . 7.
Gothus, L. Petri . . . . . 32.
Gozzi . . . . . 8.
Grafström, A. A. . . . . 127.
Grafström, T. F. . . . . 180.
Grimm . . . . . 7.
Gripenstedt . . . . . 177.
Grotius . . . . . 41.
Grubbe . . . . . 116.
Gumælius . . . . . 138.
Gustaf I . . . . . 36.
Gustaf II Adolf . . . . . 46.
Gustaf III. . . . . 8, 61, 86, 88.
Gyllembourg . . . . . 7.
Gyllenborg, G. F. 4, 10, 11, 73, 75, 86.
Gyllenborg, Karl . . . . . 72.
Hadorph . . . . . 42.
Hagberg, K. A. . . . . 161.
Hagberg, K. P. . . . . 118.
Hallenberg . . . . . 113.
Hallman . . . . . 8, 101.
Hammarsköld . . . . 117, 121, 122.
Hedberg, Frans . . . . . 8, 179.
Hedborn . . . . . 122, 127.
Hedin . . . . . 185.
Hedlund . . . . . 177.
Heiberg . . . . . 8.
Heidenstam . . . . . 184.
Heine . . . . . 4, 5, 10.
Hermansson . . . . . 20.
Hertz . . . . . 8.
Hesiodus . . . . . 11.
Heyse . . . . . 7.
Hierta, L. . . . . 147, 176.
Hildebrand, B. E. . . . . 148.
Hildebrand, H. . . . . 185.
Hjärne . . . . . 44, 52.
Holberg . . . . . 6, 8, 10, 62, 72.
Holmgren . . . . . 183.
Holmström . . . . . 55.
Homerus . . . . . 5.
Horatius . . . . . 3, 4, 10, 11, 62.
Hostrup . . . . . 8.
Hugo, se Victor Hugo.
Hwasser . . . . . 177.
Höijer . . . . . 87, 112.
Höpken . . . . . 70, 86.
Ibsen . . . . . 8.
Ihre . . . . . 62, 80.
Ingemann . . . . . 7.

Digitized by Google

Sid.

Jacobsen, J. P. . . . . 7.
Jean Paul . . . . . 7.
Johanson, Joh. . . . . 177.
Johanson L. (Lucidor) . . . 4, 50.
Jolin . . . . . 8, 165.
Juvenalis . . . . . 10.
Järta . . . . . 116, 118, 144.
Kellgren . . . . 3, 4, 10, 83, 86, 89.
Kexél . . . . . 8, 102.
Kiellman-Göransson . . . . . 171.
Kleist . . . . . 8.
Klemming . . . . . 149.
Klockhoff . . . . . 181.
Klopstock . . . . . 3, 6, 102.
Knorring . . . . . 168.
Kullberg, K. A. . . . . 164.
Lafontaine . . . . . 10.
Lagerbring . . . . . 61, 80.
Lagerlöf, P. . . . . 51.
Lagerlöf, S . . . . . 184.
Lamartine . . . . . 4.
Lea, se Wettergrund.
Leffler, A. C. . . . . 182.
Lehnberg . . . . . 97.
Lenngren, A. M. . . . . 10, 86, 98.
Lenngren, C. P. . . . . 99.
Leopold . . 3, 8, 10, 11, 86, 93, 122.
Lessing . . . . . 8, 10, 11, 117.
Levertin . . . . . 184.
Leyoncrona . . . . . 56.
Lidner . . . . . 86, 105.
Ling . . . . . 118, 131.
Lindegren . . . . . 112.
Lindschiöld . . . . . 41.
Lindström . . . . . 177.
Linné . . . . . 60, 61, 81.
Livijn . . . . . 7, 121, 126.
Ljunggren . . . . . 149, 175.
Loccenius . . . . . 42.
Lope . . . . . 8.
Lovisa Ulrika . . . . . 61, 86.
Lucidor, se Johanson.
Lucretius Carus . . . . . 11.
Lundgren, Egron . . . . . 179.
Luther . . . . . 3.
Lysander . . . . . 176.
Macpherson . . . . . 5.
Magnus, J. . . . . 25.
Magnus, O. . . . . 25.
Malmström, B. E. 4, 5, 149, 150, 158.
Malmström, C. G. . . . . 175.
Manzoni . . . . . 7.
Martialis . . . . . 10.
Martini, O. . . . . 32.
Mattias . . . . . 23.
Melanderhjelm . . . . . 61.

Sid.

Melin, K. A. . . . . 183.
Mellin, G. H. . . . . 171.
Messenius . . . . . 32, 36.
Milton . . . . . 6, 96.
Mimnermos . . . . . 4.
Moe . . . . . 7.
Modée . . . . . 72.
Molière . . . . . 8, 63.
Montelius . . . . . 185.
Moore . . . . . 4, 6.
Moreto . . . . . 8.
Mörk . . . . . 65, 71.
Nehrman . . . . . 62.
Nepomuk, se Kiellman-Göransson.
Nervander . . . . . 157.
Nicander . . . . . 4, 8, 141.
Nilsson, Sven . . . . . 148, 149.
Nohrborg . . . . . 82.
Nordenflycht . . . . . 4, 65, 73.
Nordenskiöld . . . . . 149.
Nordström . . . . . 157, 176.
Norrman . . . . . 43.
Novalis . . . . . 117.
Nyberg . . . . . 127.
Nyblom . . . . . 180.
Nyblæus . . . . . 176.
Nybom . . . . . 3, 150, 159.
Odel . . . . . 72.
Odhner . . . . . 184.
Oehlenschläger . . . 4, 6, 8, 133, 135.
Oelreich . . . . . 62.
Olai, E. . . . . 25.
Onkel Adam, se Wetterbergh.
Opitz . . . . . 44.
Orvar Odd, se Sturzen-Becker.
Oskar II . . . . . 180.
Oxenstierna, Axel . . . . . 41, 46.
Oxenstierna, J. G. . . 3, 11, 86, 95.
Ovidius . . . . . 4.
Palmblad . . . . . 122, 125, 177.
Palmær . . . . . 172.
Paludan-Müller . . . . . 6.
Paulinus . . . . . 31, 32, 39.
Peringskiöld . . . . . 42.
Perrault . . . . . 7.
Persius . . . . . 10.
Petrarca . . . . . 4.
Petri, L. . . . . 31, 32, 35.
Petri, Olaus . . . . . 31, 32.
Petrus de Dacia . . . . . 23.
Pindarus . . . . . 3.
Plautus . . . . . 8.
Polhem . . . . . 44.
Pope . . . . . 6, 11.
Porthan . . . . . 85.
Propertius . . . . . 4.

Digitized by Google

Sid.

Prudentius . . . . . 3.
Puffendorf . . . . . 42.
Puschkin . . . . . 4.
Qvanten, E. von . . . . . 180.
Rabelais . . . . . 7, 10.
Racine . . . . . 8, 63.
Retzius . . . . . 116.
Reuter . . . . . 7.
Reuterdahl . . . . . 174.
Reuterholm . . . . . 87.
Richardson . . . . . 7.
Ridderstad . . . . . 171.
Ronsard . . . . . 4.
Rosén v. Rosenstein . . . . . 61.
Rosenadler . . . . . 38.
Rosenhane . . . . . 50.
Rosenstein . . . . . 86, 97.
Rousseau . . . . . 84.
Rudbeckius, J. . . . . 31.
Rudbeck, Olof, d. ä. . . . 42, 44, 57.
Rudbeck, Olof, d. y. . . . . 44.
Rudbeck, Olof, d. yngste . . 6, 101.
Runeberg . . . 4, 5, 6, 8, 9, 149, 153.
Runius . . . . . 4, 54.
Rückert . . . . . 4, 10.
Rydberg . . . . . 4, 7, 178.
Rydelius . . . . . 43.
Rydqvist . . . . . 149, 173.
Rääf . . . . . 128.
Sahlstedt . . . . . 62.
Sand, George . . . . . 7.
Sander, N. F. . . . . 164.
Sapfo . . . . . 3.
Saxo . . . . . 25.
Schartau . . . . . 116.
Schéele . . . . . 61.
Schefferus . . . . . 42.
Schelling . . . . . 117.
Schiller . . . . 3, 4, 5, 8, 10, 11, 117.
Schlegel . . . . . 117.
Schlyter . . . . . 149.
Scholander . . . . . 179.
Schück . . . . . 185.
Schwartz . . . . . 171.
Schönberg . . . . . 61.
Scott . . . . . 5, 6, 7.
Scribe . . . . . 8.
Sehlstedt . . . . . 162.
Seneca . . . . . 8.
Shakspere . . . . . 4, 8, 117.
Sheridan . . . . . 8.
Silfverstolpe, G. L. . . . . 163.
Silverstolpe, A. G. . . . . 111.
Silverstolpe, G. A. . . . . 88, 113.
Simonsson, Tomas . . . . . 26.
Sjöberg . . . . . 4, 10, 118, 140.

Sid.

Skallagrimsson, se Egil.
Skytte . . . . . 14.
Smollet . . . . . 7.
Snellman . . . . . 157, 177.
Snoilsky . . . . . 4, 180.
Snorre Sturleson . . . . 16, 17, 25.
Sofokles . . . . . 8.
Sohlman . . . . . 177.
Sommelius . . . . . 163.
Sondén . . . . . 122.
Sparre, E. . . . . 32.
Sparre, Per . . . . . 171.
Spegel . . . . . 3, 52.
Spielhagen . . . . . 7.
Stagnelius . . . . . 3, 4, 8, 75, 138.
Starbäck . . . . . 179.
Steele . . . . . 66.
Stenbäck . . . . . 162.
Stiernhielm . . . . . 11, 44, 45, 47.
Stiernhöök . . . . . 42.
Stjernstolpe . . . . . 144.
Strandberg . . . . . 3, 150, 160.
Strassburg, G. von . . . . . 6.
Strindberg . . . . . 8, 182.
Strinnholm . . . . . 146.
Sturzen-Becker . . . . . 150, 171.
Svart . . . . . 32.
Svedberg . . . . . 53.
Svedelius . . . . . 175.
Svedenborg . . . . . 61, 82.
Swift . . . . . 7, 10, 68, 72.
Sätherberg . . . . . —
Talis Qvalis, se Strandberg.
Tasso . . . . . 6.
Tegel . . . . . 32.
Tegnér, Elof . . . . . 184.
Tegnér, Esaias, d. ä. 3, 4, 5, 6, 10, 118, 122, 128, 132.
Tegnér, Esaias, d. y. . . . . 185.
Teokrit . . . . . 9.
Terentius . . . . . 8.
Tessin, K. G. . . . . 61, 70.
Thackeray . . . . . 7.
Thomander . . . . . 174.
Thomasson . . . . . 171.
Thomson . . . . . 4, 11.
Thorild . . . . . 86, 102.
Tibullus . . . . . 4.
Tieck . . . . . 4, 7, 117.
Tjällman . . . . . 45.
Tolstoj . . . . . 7.
Tomas, se Simonsson.
Topelius Z. . . . . 163.
Triewald . . . . . 57.
Turgenjef . . . . . 7.
Tyrteus . . . . . 4.

Digitized by Google

	Sid.
Törngren	71.
Uhland	5.
Ulfson, Jacob	20.
Upmarck-Rosenadler	43.
Wadman	143.
Valerius	4, 111, 122.
Wallenberg	71.
Wallin	3, 4, 88, 112, 116, 118.
Wallmark	122.
Wecksell	8, 179.
Welhaven	4.
Wennerberg	3, 162.
Verelius	42.
Wergeland	3, 4.
Vergilius	5, 9, 11.
Wetterbergh	7, 170.
Wettergrund	179.
Victor Hugo	3, 4, 7, 8.
Wieland	6, 10.
Wieselgren, P.	149, 174.
Wieselgren, H.	185.
Wikner	181.
Winckelmann	108.
Winther	4.
Wirsén	181.
Vitalis, se Sjöberg.	
Wivallius	4, 46.
Vogelweide, Walter von	4.
Voltaire	6, 8, 10, 83.
Voss	6.
Young	4.
Zola	7.
Ångström	149.
Ödman, S.	116, 144.
Öman	180.
Östergren	181.

RÄTTELSER.

Sid. 14, rad 22 står *fornisländska* läs *fornnorska* och *fornisländska*
» 16, rad 3 står *isländsk* läs *norsk-isländsk*
» 86, rad 15 nedifrån står *ärerimmet* läs *äreminnet*

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google